

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1820-4996

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година XII, vol. 26

Број 2/2016.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1820-4996 УДК 323.1(=163.41)

Број 2/2016 год. XII vol. 26 стр. 1-198

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Милош Кнежевић

Миломир Степић

Зоран Петровић-Пироћанац

Живојин Ђурић

Љубомир Кљакић

Секретари

Вишња Станчић, Душан Гујаничић

Савет часописа

Зоран Милошевић, Радослав Гаћиновић, Ђуро Бодрожић, Живојин
Ђурић, Момчило Суботић, Славенко Терзић, Борис Милосављевић,
Милош Ковић, Миша Ђурковић, М. М. Лобанов

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом и штампа:

Планета принт, Београд

Тираж: 300 примерака

САДРЖАЈ

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Давид Ђ. Дашић

„БРУШЕНИ“ КАПИТАЛИЗАМ ИЛИ
НОВИ СОЦИЈАЛИЗАМ: АЛТЕРНАТИВА
НЕОЛИБЕРАЛИЗМУ 9-33

Душан Пророковић

ГЕОЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ КИНЕСКЕ
КОНЦЕПЦИЈЕ ОБОР И ПОЗИЦИЈА
СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БИХ 35-58

Загорка Н. Стевић Гојков

ЕКОЛОШКА ПРАВДА - ИЗАЗОВ
САВРЕМЕНОГ ДОБА 59-81

ИСТОРИЈА И САДАШЊОСТ- МЕЂУНАРОДНИ ПОГЛЕД

Марина Т. Костић

ПРЕШЕВО, БУЈАНОВАЦ И МЕДВЕЂА-
СТАТУС/МАЊИНЕ, ПАРАЛЕЛЕ И
СТАВОВИ ЕУ И САД 85-107

Јелена Ђ. Лопичић Јанчић

МЕЂУНАРОДНО ПРАВНИ АСПЕКТ
РАТНИХ ЗЛОЧИНА МАЂАРСКЕ
ИЗВРШЕНИХ ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ
СВЕТСКОГ РАТА 1941-1944. ГОДИНЕ
У ВОЈВОДИНИ 109-140

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ДОМАЋИХ И СТРАНИХ АУТОРА О СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА

Ђорђе Н. Лопичић

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ:
СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА .. 143-185

ПРИКАЗ

Владан Станковић

УВОД У ЛОБИРАЊЕ-
ПРОПЕДЕУТИКА НАУКЕ О ЛОБИРАЊУ ... 189-192

CONTENTS

ESSAYS AND STUDIES

David Dj. Dasic

- 'BRUSHED' CAPITALISM OR NEW
SOCIALISM: ALTERNATIVE
TO NEOLIBERALISM 9-33

Dusan Prorokovic

- GEO-ECONOMIC ASPECTS OF THE
CHINESE CONCEPT OBOR AND THE
POSITION OF SERBIA, MONTENEGRO
AND BOSNIA AND HERZEGOVINA..... 35-58

Zagorka N. Stevic Gojkov

- ENVIRONMENTAL JUSTICE – CHALLENGE OF
THE MODERN AGE:..... 59-81

HISTORY AND THE PRESENT TIME – INTERNATIONAL PERSPECTIVE

Marina T. Kostic

- PRESEVO, BUJANOVAC AND MEDVEDJA-
STATUS/MINORITIES, PARALLELS
AND THE ATTITUDES OF EU AND USA 85-107

Jelena Dj. Lopicic Jancic

- INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF
WAR CRIMES COMMITTED BY
HUNGARY DURING THE SECOND
WORLD WAR 1941-1944 IN VOJVODINA 109-140

BIBLIOGRAPHY OF WORKS OF LOCAL AND FOREIGN AUTHORS ABOUT THE UNITED STATES OF AMERICA

Djordje N. Lopicic

- THE UNITED STATES OF AMERICA:
SELECTIVE BIBLIOGRAPHY OF WORKS..... 143-185

REVIEW

Vladan Stankovic

INTRODUCTION TO LOBBYING- PROPEDEUTICS OF SCIENCE ON LOBBYING.....	189-192
--	---------

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Давид Б. Дашић

„БРУШЕНИ“ КАПИТАЛИЗАМ ИЛИ
НОВИ СОЦИЈАЛИЗАМ: АЛТЕРНАТИВА
НЕОЛИБЕРАЛИЗМУ 9-33

Душан Пророковић

ГЕОЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ КИНЕСКЕ
КОНЦЕПЦИЈЕ ОБОР И ПОЗИЦИЈА
СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БИХ 35-58

Загорка Н. Стевић Гојков

ЕКОЛОШКА ПРАВДА - ИЗАЗОВ
САВРЕМЕНОГ ДОБА 59-81

Давид Ђ. Дашић

*Професор ЕЦПД Универзитета за мир Уједињених нација,
Београд*

„БРУШЕНИ“ КАПИТАЛИЗАМ ИЛИ НОВИ СОЦИЈАЛИЗАМ: АЛТЕРНАТИВА НЕОЛИБЕРАЛИЗМУ

*Ако слободно друштво не може да
помогне многим који су сиромашни,
оно не може да спаси ни малобројне
који су богати.
Џон Ф. Кенеди*

Сажетак

Пад „комунизма“ или „социјализма“? Еуфорија и тријумфализам на Западу. Криза либералног капитализма. Капиталистичка експлоатација радника. Марксово објашњење експлоатације. Стаљинов и Титов модел социјализма. Крај социјалистичког самоуправљања. Тајкуни и контроверзни бизнисмени. Неодрживост неолиберализма: могуће алтернативе. „Брушени капитализам“. Нови (демократски) социјализам. Својински плурализам. Кинески својински дуализам. Зашто је Маркс незаобилазан?

Кључне речи: капитализам, неолиберализам, социјализам, комунизам, својина, тржиште, експлоатација, прекаријат, пенурија, својински плурализам, марксизам.

1. ПАД „КОМУНИЗМА” ИЛИ „СОЦИЈАЛИЗМА”?

Рушење Берлинског зида 1989, колапс Совјетског Савеза и социјалистичких режима у Европи дочекани су на Западу, посебно у Сједињеним Америчким Државама, са еуфоријом и тријумфализмом. Ти догађаји су схваћени и доживљени као историјска победа капитализма над комунизмом, као његов коначан пораз и пропаст. Међутим, с разлогом се поставља питање да ли је тада заиста пао комунизам или је по среди било нешто друго.

Тачно је само то да су у бившим социјалистичким земљама на власти биле комунистичке партије и комунисти по идеолошком убеђењу, што само по себи не значи да је у њима, по неком партијском аутоматизму, постојао и комунизам као нови друштвени поредак. У стварности, све те земље биле су веома, веома далеко од комунизма, без обзира на то шта су све под тим појмом подразумевали Карл Маркс и Фридрих Енгелс, као и марксистички теоретичари после њих. Комунизма није било ни у једној бившој социјалистичкој земљи. Ту неспорну чињеницу многи западни теоретичари, па и они са највишим академским угледом, једноставно превиђају или свесно прећуткују.

У бившим социјалистичким земљама не само да није постојао комунизам, него се, без претеривања, може поставити и питање да ли је у њима, и колико, било и аутентичног социјализма, без обзира на то што ни његов појам није прецизно одређен у марксистичкој и другој политичкој теорији. Ни у једној од њих није постигнута потребна економска ефикасност у привређивању, нити достигнут жељени ниво привредне развијености и животног стандарда. Ни једна од њих није стигла ни до пола пута у достизању економско-социјалних циљева замишљене социјалистичке изградње. На путу ка комунизму Чак су у то време поједине економски напредније капиталистичке земље, са наглашеном социјал-демократском традицијом, као што су, на пример, Шведска и друге скандинавске земље, ефикасније решавале егзистенцијалне економско-социјалне проблеме својих грађана него тадашње социјалистичке земље. Те земље, имајући у виду опште друштвено, економско и социјално стање у њима, олако су, недовољно критички, називане социјалистичким.

2. ЕУФОРИЈА И ТРИЈУМФАЛИЗАМ НА ЗАПАДУ

Ново друштвено стање настало у свету после 1990-тих предмет је теоријског проучавања и оцењивања, из разних углова, од стране истраживача различитих идеолошких провенијенција. Међу њима се посебно истичу Френсис Фукујаме, Самјуел Хантингтон и Тарик Али.

Анализирајући импликације „пада комунизма“, Тарик Али, у свом познатом делу *Сукоб фундаментализама*, између осталог, каже: „Са падом комунизма, државни интелектуалци Америчке империје почели су да расправљају о славној будућности. Идеолошки и економски тријумф био је потпун, али да ли се свет заиста ослободио конфликта? Први озбиљан покушај да се теоријски опише победа десио се јула 1989, објављивањем есеја Френсиса Фукујаме под насловом ‘Крај историје?’... Његова основна теза, изведена из списка Хегела и Кожева, гласи: после пораза фашизма у Другом светском рату и дезинтеграције Совјетског Савеза четрдесет пет година касније, победа либералне демократије означила је крај идеолошке еволуције човечанства... Био је то крај зато што није имало где другде да се иде... За кратко време тај есеј је постао катехизис нове глобализације. Након чега је књига готово виртуелно нестала док су зналци чекали на наследника.

Било је то у лето 1993. када је Семјуел Хантингтон ... објавио свој чланак ‘Сукоб цивилизација?’ у *Foreign Affairs*, који је одмах изазвао контроверзу глобалних размера... У суштини замишљена као полемика – против Френсиса Фукујаме и ‘Краја историје’ – Хантингтонова теза полазила је од тога да иако је пораз комунизма довео до краја све идеолошке спорове, то није значило и крај историје. Од тада култура, а не политика или економија, доминираће и делиће свет.

Он је навео осам култура: западна, конфучијанска, јапанска, исламска, хиндуистичка, словенско-павославна, латиноамеричка, и, можда, афричка ... Главна подела је између ‘Запада и Остатка света’, јер само Запад вреднује ‘индивидуализам, либерализам, уставност, људска права, једнакост, слободу, владавину права, демократију, слободна тржишта’.

Зато Запад (у ствари, САД) мора бити спреман да војно реагује на претње ових ривалских цивилизација...“¹

После опште еуфорије и тријумфализма из 1990-тих, почетком 21. века, баш на Западу, у срцу либералног капитализма, појавила су се и нека другачија размишљања и другачији приступи оцењивања стварности од оних које су изложили Фукујама и Хантингтон. Наиме, „када ‘тријумфализам’ подстиче самозадовољство, онда се иде предалеко. Он скрива чињеницу да победе, чешће да него не, носе у себи семе сопствене пропасти. Непријатељи могу нестати, али историјски процеси ретко: самохвалисање може заслепити пут да се види шта су они, куда иду и шта најављују.

Само зато што су тржишни капитализам и демократске политике тријумфовали током хладног рата то није гаранција да ће тако и наставити. Капитализам и даље дистрибуира богатство и статус неравномерно, као што је то и Маркс рекао... Ако је марксизам-лењинизам генерисао толико унутрашњих противречности због којих је на крају пропао, зашто бисмо ми демократски капитализам сматрали као изузетак од сличних тенденција? Како да знамо да не живимо у дугом историјском циклусу, оном који може да нас изнова врати у свет ауторитараца – иако готово сигурно не марксистичко-лењинистичке варијанте?“²

3. КРИЗА ЛИБЕРАЛНОГ КАПИТАЛИЗМА

Очекивања од „пада комунизма“ на општем плану била су велика. Међутим, посткомунистичко време није свету донело „мед и млеко“, како је најављивано. „Историјски посматрано економски резултати неолибералне ере нису били блистави као што је обећавано. Најдинамичнији период послератног раста на западу забележен је између краја Другог светског рата и раних 70-их година, у доба доминације државе благостања и кејнсијанизма. Стопе раста су тада биле двоструко веће него у периоду од 1980. до данас.

1 Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity*, Verso, London/New York, 2011, p. 297–299.

2 John Lewis Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, New York, NY, 1997, p. 295.

Најпогубнија последица владавине неолиберализма је огроман раст неједнакости, проблем који је донедавно практично игнорисан, да би се данас наметнуо као једно од најважнијих политичких питања, нарочито у САД. То је главни извор политичког незадовољства које је преплавило Запад. Када се погледају статистике, необично је и чак шокантно што је тај пробем тако дуго занемариван. Једино могуће објашњење је апсолутна хегемонија неолиберализма и његових вредности“.³

У досадашњем периоду хегемоније неолибералног капитализму, од 1990-тих до средине друге деценије 21. века, богати су постајали све богатији, а сиромашни све сиромашнији. Пространи и растући јаз између богатих и сиромашних достигао је свој врхунац 2015: 1% светске популације поседује више богатства него 99% преостале популације. Или, 62 најбогатија милијардера у свету поседују богатства колико половина светске популације (3,5 милијарде) која је сиромашна.⁴ Екстремно богатство, безобзирност и похлепа богатих, с једне стране, и екстремно сиромаштво, с друге стране, постали су прворазредни глобални проблем.

Економске неједнакости изазвале су кризу глобалних размера, створиле веома тешко, чак неподношљиво социјално стање у целом свету, посебно у мање развијеним земљама. „Милијарда људи је неухрањена и 7 милиона деце умире као резултат дуговања земаља у којима живе... Квалификовани радници се замењују унајамљеном децом. Две петине чоколаде која се попије и поједе на Западу производи се суперексплоатисаним дечјим радом... То је свет у којем живимо...“.⁵

Постојеће социјално стање у свету често критикује и актуелни папа Франциско, оптужујући глобални капиталистички економски систем да је неосетљив према потребама сиромашних и да не чини довољно да богатство буде подељено са онима којима је најпотребније. У интервјуу датом

3 Martin Jacques, *Крај неолиберализма и криза западне политике*, Pescanik.net, 25.08.2016./The Guardian, 21.08.2016.

4 *Ohfam report*, објављен на годишњем скупу Светског економског форума одржаном у Давосу, јануар 2016, ohfam.org.uk

5 Tariq Ali, p. 315.

италијанском листу *Messaggero*, одговарајући на критике да он када критикује капитализам и позива на радикалне економске реформе звучи као лењиниста, папа Франциско је, између осталог, истакао: „Могу само да кажем да су комунисти украли нашу главну идеју, односно бригу за сиромашне. Борба против сиромаштва чини централни део нашег учења“. Цитирајући делове *Библије* који говоре о потреби помагања сиромашнима и болеснима, папа Франциско је даље рекао да „комунисти тврде да је то све комунизам. Јесте, али двадесет векова касније. Тако да можемо да им кажемо: ’Значи ви сте заправо хришћани’“.⁶

4. КАПИТАЛИСТИЧКА ЕКСПЛОАТАЦИЈА РАДНИКА

Главни генератор ововременске економске неједнакости у свету је пре свега експлоатација радника и свих других радних слојева у друштву који живе искључиво од квантитета и квалитета свог текућег рада, који су егзистенцијално приморани да своју радну снагу, као робу, продају власницима капитала. У просеку, цена те врсте робе је испод њене вредности, пала је на најнижи ниво, јер је понуда радне снаге на тржишту непрестано већа од тражње за њом због веома изражене незапослености свуда у свету, мање или више. Чак је и цена робова у старом веку, у Римској империји, била виша, јер је у њему тражња за робовима била виша него што је у савременом свету тражња за радницима.

У условима таквог општег економског третмана радне снаге на тржишту, власници капитала, руковођени природном тежњом да остваре што већи профит у свом пословању, систематски смањују плате (најамнине) запослених радника. Такође, са истим циљем, они систематски смањују и број запослених радника (отпуштање са посла), захтевајући од преосталих радника да обављају исти обим послова отпуштених радника. Власници капитала и њихови менаџери знају да неки значајнији профит није могуће стећи по основи економисања материјалним факторима производње

6 Папа Фрањо: *Комунисти су украли главну идеју хришћанства*, Аналитика, Информативни портал, Подгорица, portalanalitika.me, 29. јун 2014.

(машине, сировине, енергија, итд.) у производњи добара и услуга. Ниво утрошака тих ресурса је у великој мери унапред утврђен одговарајучим стандардима и нормативима. Њих је, по правилу, доста тешко достизати. Сваки трошак било ког материјалног ресурса изнад прописаних стандарда и норматива потенцијално значи губитак у пословању. Зато је смањење плата радника и/или њихово отпуштање са посла било и остало основни извор профита власника капитала и увећавања њиховог богатства.

Систематско урушавање економско-социјалног положаја радника у капиталистичким предузећима и друштву у целини практично је почело од времена владавине британске премијерке Маргарет Тачер (1979–1990) и америчког председника Роналда Регана (1981–1989), од тада је њихов живот постајао све тежи и лошији у сваком погледу. „Милиони људи у свету раде на повременим, привременим, незахтевним и лоше плаћеним пословима, са неизвесним уговорима или samozапослени, тј. живе у економској и социјалној несигурности... Уз то, радницима су веома ограничени изгледи за професионално напредовање, односно за препознатљиви професионални идентитет или посао који желе и који је у складу са нивоом образовања. Изостаје и социјална мобилност или се претаче у трку ка дну друштвене лествице. Њихови приходи су непредвидљиви, а углавном су и без различитих бенефиција које су за претходне генерације биле норма: плаћени годишњи одмори, плаћено боловање, бесплатно или субвенционисано стручно усавршавање, новчани трансфери када остану без посла или за преквалификације...

У сферу рада и радних односа уводе се ‘флексибилизација’ и ‘нетипична запосленост’, који се односе на екстернализацију радне снаге, односно растући број запослених које фирме ангажују изван властитог оквира, док се само део регрутује и формира унутар колектива. То се постиже пресељењем продукције у друге земље или локалне подизвођаче и агенције. Изазовима тржишта одговара се третманом радне снаге као варијабилног и флуидног фактора. Уз то, увођење нетипичних форми запослености, тј. привремених, повремених и непотпуних облика радних односа, не само да креше трошкове радне снаге, већ доводи

и до померања одговорности од послодавца ка запосленима. Тако се лакше отпушта или редуцира радна снага у случају пада тражње или цикличних поремећаја, или се тако смањују фиксни трошкови, као и расходи за тренинг, боловања и годишње одморе. Зато су појединци, породице и делимично локалне заједнице приморани да уместо послодаваца, државе и јавног сектора преузимају одговорност за свакојаке ризике у послу и животу”.⁷

Данас се скоро нигде више и не спомиње право радника на петодневну или краћу радну недељу. Отпуштање радника са посла иде по кратком поступку, по вољи власника капитала. Радник је „пресрећан“ ако му газда омогући да ради и 60 сати недељно, под било каквим условима. Због иманентног страха од отказа, експлоатација радника представља се као њихова привилегија. За многе раднике годишњи одмор постао је прави луксуз. Посебно је тежак положај женске радне снаге, трудница и инвалида рада. Такође, кључни проблем је и „растућа незапосленост младих стручњака, али и уз изразите елементе прекаризације: повремени, привремени послови, непотпуно или ротирајуће радно време, нередовни и несигурни приходи, неизвесна каријера и социјални статус”.⁸

Надмено и бахато понашање све надобуднијих газда и газдица, малтретирање, мобинг, уцењивање и потцењивање запослених на радном месту, и др., једна је од одлика општег стања духа у друштву и унутрашњих односа у многим приватизованим и приватним предузећима у бившим социјалистичким земљама, и не само у њима. Тако, на пример, „ако се држимо Закона о раду, радник у Србији више не може да зна колико ради, када ради, да ли има одмор, зашто је отпуштен, колика му је плата и када ће је добити“.⁹

Економска и социјална ситуација је изразито тешка, више или мање, у свим бившим социјалистичким земљама,

7 Мирослав Ружица, *Баук прекаризације*, Данас, Београд, 27–28 фебруар 2016, XIV-XV

8 *Исто*.

9 Андреа Јовановић, *Уранак или протест*, Политика, Додатак: култура, уметност, наука, Београд, 30. април 2016, стр.3.

чак и након завршетка периода њихове транзиције од социјализма ка капитализму. Радници, радничка класа и сви радни слојеви друштва су после 1990-тих били највећа жртва „пада комунизма“ и спроведених приватизација. Њихов положај постао је социјално крајње неиздржљив и политички неподношљив. Доспели су у стање тзв. *пенурије*, крајње беде и мизерије. „Уместо пролетера, ту су прекари, класа која често обухвата и оно што би Маркс назвао лумпенима или лумпен-пролетаријатом (макрои, проститутке, трговци дрогом, ситни криминалци)“.¹⁰

У друштву скоро да не постоји више нико ко штити раднике, како треба и колико треба, нити је то држава, нити су то њихови синдикати, све немоћнији и бирократизованији. Владе су постале управни одбори крупног капитала, само брину о интересима најмоћнијих власника (капиталиста) и тајкунима. Непрестано смањивање плата радника и свих других радних слојева друштва, директно води опадању куповне моћи њих и њихових породица. Због тога се по рафовима и магацинима продавница и тржних центара (супермаркета, мега-маркетима и др.) гомила потрошна роба коју нема ко да купи. У тим односима и противуречностима дубоко су запретани корени садашње светске економске и финансијске кризе, којој се не назире крај.

5. МАРКОВО ОБЈАШЊЕЊЕ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ

О томе како власници капитала (капиталисти) експлоатишу раднике својевремено је писао Карл Маркс у *Kanunалу* и другим својим научним радовима. Утврдио је да једино радна снага, за разлику од других фактора производње (средстава рада, сировина и др.), има способност да ствара већу вредност него што је њена тржишна цена (најамнина, зарада) којом капиталиста плаћа раднике. Најамнина је само део укупне вредности коју радници стварају својим укупним текућим радом (плаћени рад), а да преостали део вредности неплаћеног рада (вишак вредности) присвајају капиталисти. Данашње богатство милијардера није ништа

¹⁰ Борис Петровић, *Бомбе деведесетих*, Политика, Додатак: култура, уметност, наука, Београд, 4. јун 2016, стр. 3.

друго до вишак вредности отет од радника и других радних слојева друштва. У томе се, по Марксу, састоји суштина капиталистичке експлоатације радничке класе.

Међутим, логика власника капитала је другачија. За њих је најамнина коју плаћају радницима трошак у пословању исто као трошак било ког другог фактора производње. Следствено томе, сав профит (вишак вредности) који власник капитала оствари преко покрића трошкова пословања, укључујући исплаћене најамнине, није ништа друго до пословни резултат укупног уложеног текућег рада власника капитала и његовог менаџерског тима и “радног доприноса” ангажованог капитала. Власници капитала не познају категорију неплаћеног текућег рада радника (вишак рада), па самим тим ни постојање некакве експлоатације радника, да су њу измислили марксистички теоретичари.

У различитом гледању на природу порекла профита (вишка вредности) укрштају се различити класни интереси радника и власника капитала, као резултанта класне раздвојености рада и капитала. У томе се, по Марксу, испољавала основна противуречност капитализма његовог времена, која се, у својој бити, није променила све до сада.

Марксова критичка теорија капитализма, названа *марксизам*, постала је идеолошка и политичка платформа за припрему и имплементацију социјалистичких револуција у 20. веку.

6. СТАЉИНОВ И ТИТОВ МОДЕЛ СОЦИЈАЛИЗМА

Социјалне побуне и социјалистичке револуције у 20. веку избиле су зато што су власници капитала преценили значај и улогу свог приватног капитала, а потценили текући рад радника, немилосрдно их експлоатисали и потискивали на саму периферију друштва.

У свим земљама у којима су успешно изведене социјалистичке револуције, спровођењем мера масовне национализације, односно тзв. експропријацијом експропријатора, капитал је одузет од власника (капиталиста) и пренет у државне руке. Приватна својина је замењена државном својином.

У социјалистичкој Југославији, после сукоба Тита са Стаљином, доношењем Закона о самоуправљању 1950, средства за производњу (капитал) су из руку државе званично пренета на тзв. непосредне произвођаче, односно на раднике у предузећима, под паролом „Фабрике радницима“. Тако је државна својина формално замењена друштвеном својином.

Међутим, социјалистички друштвени режими успостављани после изведених социјалистичких револуција у појединим земљама, без обзира на то да ли су били базирани на државној или друштвеној својини над средствима за производњу, нису успели да реше проблем односа између текућег рада радника и државног (друштвеног) капитала.

Стаљинов социјализам (статистички социјализам) пао је зато што су у њему били потцењени и текући рад радника и државни капитал (средства за производњу у власништву државе), а прецењена улога совјетске државно-партијске власти. Госплан, централни државно-плански орган совјетског социјализма, до у детаље је прописивао шта, како и за кога производити, као и одређивао плате запослених. Држава је била послодавац, а радници су били у најамном односу према њој. Државни планери, користећи поуздано научно-статистичко знање, били су у стању да израчунају све што треба, чак и то колико је кравата потребно произвести да би се задовољиле потребе Московљана. Међутим, планери нису били у стању да „израчунају“ коју би боју кравата Московљани волели да носе, јер тржиште није функционисало, осим на зеленој пијаци, па и ту ограничено. Био је то један економски и политички неуспешан модел социјализма, који су време и живот одбацили.

За разлику од Московљана, Београђани су у време југословенског социјализма могли да купе кравату било које боје која им се свиђала. Титов социјализам (самоуправни социјализам) је признавао и у великој мери познавао ћуди тржишта, његове врлине и мане. Цене највећег броја производа и услуга у систему самоуправног социјализма формиране су слободно (тржишно) по угледу на ценовну праксу капиталистичких економија, уважавајући објективност критеријума „светске цене“. Тај систем је називан и „тржишни социјализам“, од многих угледних теоретичара

у свету сматран могућом алтернативом совјетском (реалном) социјализму и западном (либералном) капитализму, чак и „надом човечанства“. Историјски, социјалистичко самоуправљање било је најближе практичном остваривању познатих социјалистичких (комунистичких) идеја.

Посматрано кроз тржишну призму, социјалистичко самоуправљање је пало зато што је самим економским системом била прецењена улога текућег рада радника, а потцењена улога друштвеног капитала (средстава за производњу у друштвеној својини) и неопходност управљања њиме на тржишно ефикасан начин. Тржиште није било комплетирано. Тржиште рада и тржиште капитала, два од три конститутивна елемента тржишта, нису постојали у институционалном и организационом смислу. У систему социјалистичког самоуправљања радници су били заштићени као „медведи у шуми“, а способни директори предузећа проглашавани су технократама, непријатељима социјалистичког самоуправљања. Најважније одлуке о капиталним улагањима доношене су у центрима партијско-политичке и бирократско-технократске моћи отуђеним од непосредног утицаја радника у производној бази друштва. Због непостојања механизма тржишне алокације капитала, „промашених инвестиција“ било је свуда на претек, са последицама које се осећају све до данас.

Главни проблем у функционисања система социјалистичког самоуправљања био је у томе што средства за производњу у друштвеној својини никада истински нису постала права својина радника који њима раде, они их никада нису доживљавали својим. Друштвена својина је концептуално била дефинисана као „свачија и ничија“, као „несвојина“. Она је више одређивана негативно него позитивно, шта није и шта не сме да буде, а не шта стварно јесте, без јасно дефинисаног њеног основног субјекта. Зато је она у стварности претварана у формализам и неодговорност. Системски је била веома слабо или на погрешан начин заштићена, тако да су били чести случајеви повреде интегритета друштвене својине. Фактички, радници у предузећима су имовину у „својој друштвеној својини“ ипак осећали као „туђу својину“, без обзира на то што су је они стварали

својим дугодишњим радом, својим великим личним одрицањима, а не неко други, држава и њени чиновници.. Управо зато радници нису чак ни покушали да спрече преузимање „њихових друштвених предузећа“ од стране државе, након „пада комунизма“, надајући се неком бољем системском решењу.

7. КРАЈ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ САМОУПРАВЉАЊА

У таквим односима и условима, држава је по кратком поступку донела одлуку о превођењу капитала из режима друштвене својине у режим државне својине, као прелазно и привремено решење. Потом је држава, посредством свог посебног тела задуженог за послове приватизације (Агенција за приватизацију), мерама масовне приватизације, подржављену имовину, експроприсану од радника бивших друштвених предузећа, претварала у приватну својину. Држава, односно њени чиновници у Агенцији за приватизацију, продавали су (приватизовали) ту имовину по цени која је скоро увек била знатно испод њене тржишне вредности.

Државни чиновници нису ни могли да знају реалну цену те имовине (подржављеног капитала), јер је они својим радом и знојем нису стварали. Њихово поступање и понашање у процесима приватизације подржављеног капитала било је продукт датог политичког диктата владајућих партијских и државних структура у друштву. Од свега је најважније било да подржављени капитал, пошто пото, по било којој цени, пређе из руку државе у приватне руке, без обзира на то да ли су оне чисте или прљаве.

У скоро свим приватизованим предузећима радници (бивши „самоуправљачи“) остали су или врло брзо остајали без посла, уз непрестано шиканирање од стране нових власника. Тако је запечаћена судбина бивших „радника самоуправљача“. Сада се они, са великим закашњењем, узалудно кају што својевремено ипак нису покушали да спрече етатизацију и приватизацију, односно експропријацију „њихових друштвених предузећа“ од стране државе. Однос државе према бившим „радницима-самоуправљачима“ био је и остао безвољан, препустила их је неконтролисаним ђудима „новопечених капиталиста“.

8. ТАЈКУНИ И ТЗВ. КОНТРОВЕРЗНИ БИЗНИСМЕНИ

Купци највећег броја подржављених (бивших друштвених) предузећа била су приватна лица која су се домогла великог богатства „сналажењем“ у мутном водама током 1990-тих: финансијским шпекулацијама у време хиперинфлације (тзв. штицовање девиза и др.), пљачком у годинама грађанског рата на тлу бивше социјалистичке Југославије након њеног распада 1991–1992, кријумчарењем дефицитарних роба (неретко у име државе) у време међународних санкција према Савезној Републици Југославији (нафта, цигарете и др), трговином наркотицима и белим робљем, утајом пореза и др.

Многе приватизације подржављених предузећа извођене су на сумњив начин, иза којих је често стојао не само прљав, него и фиктиван капитал. „Сналажљиви појединци“ су и без сопственог капитала куповали таква предузећа. Захваљујући својим државним и партијским везама краткорочно су позајмљивали потребна средства за куповину предузећа, а потом их одмах враћали из банкарских кредита добијених на основу залогe (хипотеке) над имовином већ купљених предузећа.

Приликом продаје подржављених (бивших друштвених) предузећа надлежни државни органи нису проверавали порекло капитала којим су та предузећа купована. Тако је легално омогућено рађање дивљег капитализма у годинама транзиције.

Нови власници приватизованих предузећа нису знали да њима управљају на прави начин, да у њима одрже производни процес. Нико од њих није успео да створи ни један једини нови производ препознатљив на тржишту, не само на светском, него ни на домаћем. Једино су знали и знају да увозе робу и продају на домаћем тржишту по цени што је могуће вишој од увозне. Тако је дошло до гашења многих значајних индустријских производњи, а од некад успешних друштвених предузећа остале су само развалине, индустријска гробља.

Из мутних приватизација и корупције је на површину друштва изронила нова друштвена класа која се обогати-

ла онолико колико је током протеклих година транзиције од социјализма ка капитализму успела да отме имовине од радника, радничке класе, радних људи, друштва и државе, на основу закона креираних по мери њених себичних интереса. Највећи број припадника те класе, „новопечени капиталисти“, етикетирани су у друштву, посебно у културној јавности, као тајкуни и тзв. контроверзни бизнисмени. У њихове руке слио се замашан део финансијске моћи друштва. Њихов утицај на процес одлучивања и доношења важних и најважнијих одлука у друштву био је и остао изузетан. Такво стање и односи названи су *тајкунизација* друштва.

9. НЕОДРЖИВОСТ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА: МОГУЋЕ АЛТЕРНАТИВЕ

Укупни економски резултати остварени у ери неолиберализма, која се рачуна од појаве економске доктрине реганизма и тачеризма до данас, испод су очекиваних. У том раздобљу успорен је привредни раст, посебно на Западу, у односу на претходни. Повећана је незапосленост, нарочито младе генерације. Драстично су проширене и продубљене економске неједнакости у свету. Гомилање профита и богатства у рукама капиталиста на бази експлоатације раднике, радничке класе и радних људи наметнуте тим системом, постало је историјски неподношљив.

Све је израженије незадовољство огромне масе народа широм света системом неолибералног капитализма. Антикапитализам је посебно распрострањен међу младим нараштајем који у либералном капитализму не види остварење својих снова и своје среће. Запретане бројне противуречности капиталистичког поретка, њихово конзервирање и одржавање тог поретка принудом, могло би у догледно време да доведе, пре или касније, и до избијања спонтаних социјалних побуна сиромашних и експлоатисаних народних маса против богатих и експлоататорске класе. Главни замајак таквих побуна била би пре свега „филозофија празних стомака“, а не нека унапред припремљена идеолошка и политичка платформа, као у случају Француске (1789) и Октобарске (1917) револуције.

Три фундаментална постулата неолиберализма монопол приватне својине, слободно тржиште и дерегулација привредног живота, нису се потврдили у пракси. Систем неолибералног капитализма налази се на раскрсници. О томе како, којим путем изаћи из његових постојећих противуречности постоје, чини се, две могућности, два начелна теоријска приступа, међусобно супротстављена: „брушени“ капитализам или нови (демократски) социјализам.

10. „БРУШЕНИ“ КАПИТАЛИЗАМ

по првом теоријском приступу, капиталистички друштвени поредак требало би задржати, сачувати по сваку цену, али га је неопходно непрестано дограђивати и усавршавати.

Амерички политичар Ал Гор (бивши подпредседник САД) сматра да је „небрушени“ капитализам, који је на снази, напосто неодржив. Он, између осталог, каже: „Без обзира на то што верујем да је капитализам фундаментално супериоран сваком другом систему економске активности, исто тако је јасно да неки принципи по којима се тренутно спроводи недовољно у обзир узимају људе, друштво и планету“.¹¹

Партнер Ал Гора на пројекту „Одрживи капитализам“, Дејвид Блад, сматра да је модерни капитализам оптерећен краткорочним размишљањем и опсесијом за инстант резултатима приликом улагања, што је директно узроковало превирања на тржишту, продубљивање јаза између богатих и сиромашних и удаљењем од климатских проблема.¹²

Неспорно је да се капиталистички систем одговарајућим „брушењем“ може учинити бољим и одрживијим него што је садашњи либерални капитализам. То се, између осталог, може постићи давањем већег значаја и улоге

11 Al Gore & David Blood, *A Manifesto for Sustainable Capitalism: How businesses can embrace environmental, social and governance metrics*, The Wall Street Journal, New York, December 14, 2011; i Fonet, *Gor: Nebrušeni kapitalizam*, Beograd, 16. 02. 2012.

12 Исто.

држави у привреди (јачање државног сектора у кључним привредним секторима, у монетарној и фискалној сфери и др.), поправљањем социјалне слике друштва (повећање нивоа социјалних давања најсиромашнијим слојевима, опште социјално осигурање, одговарајуће „бесплатно“ школовање и др.), гарантовањем већих економско-социјалних и других права запосленим радницима (повећање минималне наднице, боља хигијенско-техничка заштита на раду, увођење 35-то часовне радне недеље, повећање отпремнине приликом губитка радног места и др.), повећање улагања у заштиту природне околине и др.

Међутим, макакви и маколики били донети „брушења“, глачана, поправљања и усавршавања капитализма, суштина производних односа у том друштвеном поретку остаје у основи непромењена. Капитализам је у својој бити био и остао то што јесте: капитализам. „Одрживост капитализма“ није могуће постићи упорним опстајањем на монополу права приватне својине и апсолутизацији слободног тржишта, капиталистичкој експлоатацији туђег рада и диктатури капиталистичке класе.

11. НОВИ (ДЕМОКРАТСКИ) СОЦИЈАЛИЗАМ

По другом теоријском приступу, могућа алтернатива либералном капитализму је изграђивање новог друштва са људским ликом, друштва једнаких шанси за све, хуманијег, социјално праведнијег, слободнијег и демократскијег од постојећег, без капиталистичке експлоатације, без екстремно богатих и екстремно сиромашних појединаца. Држава и друштво би посебно бринули о сваком свом социјално угроженом грађанину, тако да просјака и клошара не би било више на улици. Људско достојанство и поштовање личности у сваком човеку били би стуб таквог новог друштва. Такво друштво могло би да се назове и *нови социјализам* или *демократски социјализам*.

Данас социјализам, социјалдемократске и социјалистичке, па чак и неке *par excellence* комунистичке идеје, нису више никакав баук на Западу. Савремена капиталистичка друштва нису више „алергична“ на реч „социјали-

зам“ .Бити „социјалиста“, па чак и „комуниста“, није више политичка катастрофа. „Кад бројни Американци сада говоре о социјализму, они заправо мисле на антипатију према капитализму и *statusu quo*, који их је дубоко разочарао“.¹³ Речју, са рушењем Берлинског зида 1989. није завршена прича о социјализму.

У процесу изграђивања новог друштва није потребно изнова „откривати Америку“. До њега се може доћи политичком синтезом, обједињавањем свега онога што се у досадашњој друштвеној пракси, капиталистичкој и социјалистичкој, показало као најбоље решење у економском, социјалном и сваком другом погледу, односно одбацило би све оно што се у тој пракси показало као лоше, неодрживо системско решење. „Историјско искуство током револуција и преврата недвосмислено показује: социјализам без оног најбољег из либерализма постаје диктатура политичке власти; либерализам без оног најбољег из социјализма претвара се у диктатуру профита. Те диктатуре, ако се учврсте, својом унутрашњом логиком, воде ка тоталитаризму“.¹⁴

Ново социјалистичко (демократско) друштво синтетизовало би позитивна искуства и капитализма и бившег социјализма, али не би било њихова реплика.

Респектујући тржиште као једно од највећих цивилизацијских достигнућа, држава би свим расположивим средствима сузбијала, колико је објективно могуће, његова стихијска, анархична и спонтана дејства. Основно мерило радних и пословних резултата сваког привредног субјекта био би профит (приватно и државно предузеће) и доходак (друштвено предузеће, радничка корпорација) остварени тржишним пословањем. У приватним и државним предузећима радницима би се гарантовало учешће у оствареном профиту. Експлоатација туђег рада спречавала би се и сузбијала системским мерама државе. Капитал не би имао премоћ над текућим радом, али ни текући рад над

13 Richard D. Wolf, интервју, објављен у чланку Хрвоја Шимичевића под насловом *Назире се нови социјализам*, Подгорица, www.pcnen.com, 9. avgust 2016.

14 Зоран Видојевић, *Je ли могућ спој социјализма и либерализма*, Данас, Београд, 27–28 фебруар 2016, стр. 5.

капиталом, не би постојала ни диктатура власника капитала (капиталистичке класе), нити диктатура пролетаријата или прекаријата (радника, радничке класе, радних људи и незапослених).

Социјално осигурање и здравствена заштита била би универзална и бесплатна за све кориснике. Основно, средње и високо образовање било би бесплатно. Опорезивање имовине и остварених пословних и других прихода било би прогресивно, по принципу: ко има више доприносио би више благостању државе и друштва.

12. СВОЈИНСКИ ПЛУРАЛИЗАМ

у новом (демократском) социјализму владао би *својински плурализам*. Све материјалне вредности робног карактера, као што су фактори производње (капитал), добра и услуге, могле би да се налазе, под једнаким, равноправним системским условима, не само у приватној, него и у другим могућим облицима својине, као што су, на пример: државна, јавна, друштвена, корпоративна, акционарска, мешовита, радничка, задружна (кооперативна), задужбинарска, вакувска и лична. При томе нису толико битне сличности или различитости које у пракси постоје између таквих својинских облика.

Уместо монопола приватне својине (капитализам), монопола државне својине (етатистички, совјетски социјализам) или монопола друштвене својине (социјалистичко самоуправљање), постојали би равноправни односи међу свим познатим облицима својине. Сваки и свачији монопол, као што је сада случај са монополом приватне својине („свето право приватне својине“) над капиталом, негира саму суштину демократије, ограничава људска права и слободе.

Монопол приватне својине, односно апсолутна власт (*право својине*) привредног субјекта (титулара својине) над ресурсима (факторима) и резултатима производње (стварима), сама по себи, аутоматски и унапред, не обезбеђује економску рационалност и ефикасност у пословању капиталистичког предузећа. По правилу, приватна својина омогућава стицање профита у пословању само уз добар менаџмент.

Зашто предузеће у колективној својини (државној, јавној, друштвеној, задружној и др.), уз квалитетан менаџмент, не би могло да буде економски ефикасно исто као и предузеће у приватној својини?

Или, зашто радничка корпорација, у којој би сви радници појединачно били власници аликвотног дела капитала, уз квалитетан менаџмент, не би могла ефикасно да послује, да остварује профит, као било које приватно предузеће на чијем се челу налази власник капитала са својим управљачким апаратом (менаџментом)?

Тржишна конкуренција има универзално значење. Следећи ту логику, поставља се питање зашто се у слободном демократском друштву не би дозвољавала и подстицала конкуренција између предузећа са различитим својинским облицима, да тржиште, а не идеологија и политика, оцењују које је од таквих предузећа најбоље.

13. КИНЕСКИ СВОЈИНСКИ ДУАЛИЗАМ

Кина је данас најбољи пример предности својинског плурализма у односу на својински монизам. Велики кинески комунистички реформатор Денг Сјаопинг најбоље је схватио историјску дубину мудре кинеске пословице: „Није важно какве је боје мачка већ да ли лови мишеве“. Односно, није битно да ли је предузеће у приватној, државној или друштвеној својини, него да ли оно домаћински, успешно послује својим капиталом.

Кина је благовремено успела да се ослободи марксистичке догме о монополу државне (друштвене) својине у социјализму (комунизму). Својин новим привредним системом омогућила је успостављање приватне својине и подстицање развоја приватног сектора, паралелно са задржавањем, очувањем и развијањем система државне својине и њеног државног сектора привреде, који је и даље веома моћан. Дизгине идеолошке, политичке и државне власти у Кини и даље чврсто држи њена Комунистичка партија, придржавајући се марксистичке идеологије.

Истовремено егзистирање приватног и државног сектора и њихова међусобна конкуренција показало се и

показује благотворним у економском препороду и напретку Кине. Кина је током последње две-три деценије успела да постане једна од водећих, ако не скоро и водећа, економских сила у свету, и не само економска.

Кинеско искуство као да наговештава да ће време које долази бити наклоњено оним државама које нису опседнуте својинском догмом, које својим привредним субјектима (предузећима, компанијама, корпорацијама) дозвољавају да се слободно налазе у било којем могућем својинском облику, у приватној, државној, друштвеној или некој другој својини.

14. ЗАШТО ЈЕ МАРКС НЕЗАОБИЛАЗАН?

Нико боље од Маркса, ни пре нити после њега, није саопштио тако прецизну дијагнозу болести од које пати капиталистичко друштво, нико боље од њега није тако аргументовано критиковао капиталистички начин производње и капиталистички поредак у целини, залажући се за његово радикално мењање, тачније разарање. Без обзира на све структурне, економске и технолошке промене које су се у међувремену дешавале и десиле, природа базичног продукционог односа у капиталистичком друштву, између рада и капитала, остала је непромењена. Експлоатација радника нацивела је све промене које су се у међувремену десиле у капиталистичком свету.

Научна преокупација Маркса била је анализа капиталистичког начина производње у 19. Веку, а не бављење „прчварницом будућности“, како је сам истицао. „Марксизам је (критичка) теорија капитализма, а не теорија социјализма... Маркс је о социјализму писао ријетко и нерадо – већином само онда кад је на то био присиљен. Сматрао је утопијом писати о друштву које није постојало“¹⁵

Многи су Маркса често погрешно разумели, искривљавали резултате његових теоријских уопштавања, нетачно тумачили и упропашћивали. „Отуда толико и таквих ‘марксизама’ да је Маркс морао тврдити да није марксиста“¹⁶,

15 Бранко Хорват, *Политичка економија социјализма*, Глобус, Загреб, 1981, стр. 110.

16 Радомир Д. Лукић, *Предговор*, књига Макса Вебера, *Привреда и друштво*, први део, Просвета, Београд, 1976, стр. 11.

ограђујући се посебно од самозваних „марксиста – догматичара“.

За разумевање, прихватање и оживотворење великих идеја, као што су Марксове, увек је потребно време и стрпљење, знање и умење. Најбољи доказ за то је судбина кинеског филозова Конфучија. Тек после три века од Конфучијеве смрти (479. п.н.е) његово учење се укоренило у кинеском народу, током којих је претрпело сијасет напада, укључујући и инцидент у коме је око пет стотина конфучиста живо сахрањено.¹⁷

У трагању за новим, хуманијим и социјално праведнијим друштвом него што је постојећи неолиберални капитализам, какво би могло да буде новои (демократски) социјализам, Марксова критичка промишљања су незаобилазна. Његове мисли и поруке се у новије време све мање поистовећују са праксом бившег социјализма, посебно не са праксом бољшевизма и „совјетизма“.

Највећи противници научног дела Маркса одувек су били, и сада су, они субјекти и друштвени слојеви чији су материјални интереси, непосредно или посредно, везани за моћ капитала, за владање профитом и за етику живљења на рачун туђег неплаћеног рада.

ЗАКЉУЧАК

Доктрина неолиберализма, глобално инаугурисана током 1980-тих година 20. века, није се потврдио у пракси. Апсолутни монопол приватне својине, слободно тржиште, свеобухватна дерегулација и маргинализовање улоге државе у привреди узрок су текуће економске и финасисјске кризе савременог капиталистичког света, која већ предуго траје. Неолиберални капитализам налази се на раскрсници, тражећи најбољи пут. Једна могућност је очување вредности датог капиталистичког поретка, уз његово непрестано брушење, глачање и поправљање. Друга могућност је оријентација друштва према пројектовању и изградњи новог (демократског) социјализма, односно новог друштвеног поретка хуманијег и праведнијег од постојећег. Тај нови друштвени

17 Филип Јевтић, *Конфучије и Његош*, Политика, Београд, 2016, стр. 14–15.

ни поредак представљао би синтезу стечених позитивних знања и искустава како капитализма, тако и бившег социјализма. Чини се да је време које долази више наклоњено другој него првој опцији.

Литература

- Вебер Макс, *Привреда и друштво*, први део, Просвета, Београд, 1976.
- Видојевић Зоран, *Je ли могућ спој социјализма и либерализма*, Данас, Београд, 27–28 фебруар 2016.
- Јевтић Филип, *Конфучије и Његош*, Политика, Београд, 2016.
- Јовановић Андреа, *Уранак или протест*, Политика, Додатак: култура, уметност, наука, Београд, 30. април 2016.
- Кисинџер Хенри, *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999.
- Лукић Радомир Д., *Предговор*, књига Макса Вебера, *Привреда и друштво*, први део, Просвета, Београд, 1976.
- Маркс Карл, *Капитал I-III*, Култура, Београд, 1964.
- Папа Фрањо: Комунисти су украли главну идеју хришћанства*, Аналитика, Информативни портал, Подгорица, portanalitika.me, 29. јун 2014.
- Петровић Борис, *Бомбе деведесетих*, Политика, Додатак: култура, уметност, наука, Београд, 4. јун 2016.
- Ружица Мирослав, *Баук прекаризације*, Данас, Београд, 27–28 фебруар 2016.
- Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД/Романов, Подгорица/Бањалука, 2000.
- Хорват Бранко, *Политичка економија социјализма*, Глобус, Загреб, 1981.
- Fukuyama Francis, *The End of History*, Free Press, New York, NY, 1992.
- Gaddis John Lewis, *We Now Know: Rethinking Cold War*

- History*, Oxford University Press, New York, NY, 1997.
- Gore Al & Blood David, *A Manifesto for Sustainable Capitalism: How businesses can embrace environmental, social and governance metrics*, The Wall Street Journal, New York, December 14, 2011.
- Jacques Martin, *Крај неолиберализма и криза западне политике*, Pescanik.net, 25.08.2016./The Guardian <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/aug/21/death-of-neoliberalism-crisis-in-western-politics>, 21. 08. 2016.
- Lukács Geor, *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Malik-Verlag, Berlin, 1923.
- Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity*, Verso, London/New York, 2011.
- Wolf Richard D., интервју, објављен у чланку Хрвоја Шимичевића под насловом *Назире се нови социјализам*, Подгорица, www.pcnen.com, 9. август 2016.
- Ohfam Report*, објављен на годишњем скупу Светског економског форума одржаном у Давосу, јануар 2016, ohfam.org.uk

David Dj. Dasic

**'BRUSHED' CAPITALISM OR NEW
SOCIALISM: ALTERNATIVE TO
NEOLIBERALISM**

Resume

The doctrine of neoliberalism, globally inaugurated in the 1980s of the 20th century, was not confirmed in practice so far. The absolute monopoly of private property, free markets, comprehensive deregulation and marginalization of the role of the state in the economy are the cause of the current economic and financial crisis of the contemporary capitalist world, which

has already lasted too long. The neoliberal capitalism is at the crossroad, looking for the best way. One option is to preserve the value of a given capitalist system, with its constantly grinding, polishing and repair. Another option is the orientation of society towards the design and construction of the new (democratic) socialism, a one new social order more just and more humane than the existing one. That social order would be a synthesis of the positive knowledges and experiences acquired from the capitalism, as well as from the former socialism. It seems that the coming time is more favorable for second than for the first option.

Keywords: capitalism, neo-liberalism, socialism, communism, property, market, exploitation, precariat, penury, ownership pluralism, Marxism.

* Овај рад је примљен 20. јула 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

УДК 339.54(510):[330.142.211
(510): 625(497.11)(497.16)(497.6)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

Оригиналан научни рад

Година XII, vol. 26

Број 2/2016

стр. 35-58

Душан Пророковић

ГЕОЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ КИНЕСКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ОБОР И ПОЗИЦИЈА СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БИХ

Сажетак

Кинески председник је 2013. године промовисао нову геоекономску концепцију под називом „Један појас-један пут“ (ОБОР). Она подразумева коришћење четири саобраћајна коридора (три континентална и један поморски) преко којих би Кина била повезана са осталим државама Евроазије. Крајњи циљ је да се обезбеди континуално повећавање обима трговинске размене у простору Евроазије. Један од три континентална коридора се протеже преко Балкана због чега је неопходно анализирати активности НР Кине у контексту спровођења концепције ОБОР. У овом раду су анализиране кинеске иницијативе у три балканске државе: Србији, Црној Гори и БиХ. Рад се састоји из четири дела. У првом делу се укратко описује појам геоекономије и објашњавају геоекономске концепције. У другом делу се анализира кинеска геоекономска концепција ОБОР. У трећем делу су представљене кинеске активности везане за три посматране државе, као и билатерални и мултилатерални споразуми који су потписивани. Четврти део је закључак у којем се наводи како је Кина чврсто опредељена да реализује постављене циљеве, а то је у овом тренутку пре свега видљиво кроз њено учешће у пројектима везаним за развој инфраструктуре и изградњу нових енергетских капацитета.

Кључне речи: ОБОР, Кина, Србија, Црна Гора, БиХ, геоекономија.

1. ГЕОЕКОНОМИЈА И ГЕОЕКОНОМСКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ

Данашње тумачење појма геоекономија је значајно шире него у неким ранијим периодима. У ужем смислу, ова дисциплина објашњава односе између географских фактора и економског система. Антички мислиоци су разматрали питања утицаја климатских фактора на развој одређених полиса/држава и како географски положај земље утиче на економска кретања.¹ Каснијим истраживањима су изнете тезе потврђене, а несумњиво, питања још тада постављена су и данас актуелна.² Међутим, још од половине прве фазе колонијалног периода, када европске земље за сопствени економски развој почињу све више да користе природне ресурсе и јефтину радну снагу са колонијалних поседа, долази и до нових тумачења шта геоекономија може да значи.³ За економски систем једне државе све значајнију улогу има повећавање обима трговине, што је немогуће без сталног трагања за новим техничким решењима којима се праве већи

- 1 Хипократ посматра земље и народе меридијански север-југ и класификује тадашњи свет на три различите зоне: северну, средишњу и јужну. Према њему, на развој грчких полиса утицај има и то што се налазе у средишњој географској зони, односно умереном климатском појасу. Аристотел разматра питање како положај земље у односу на море и континенталне путеве утиче на укупан економски развој.
- 2 William Nordhaus, „Climate and Economic Development: Climates Past and Climate Change Future”, *World Bank Economic Review*, 7 (1), 1993, 355-376.; Dani Rodrik, Arvind Subramanian, Francesco Trebbi, „Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development”, *Journal of Economic Growth*, 9 (2), 2004, 131-165.; Michael Porter, „Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy”, *Economic Development Quarterly*, 14 (1), 2000, 15-34.
- 3 Под првим таласом колонијалног периода се подразумева раздобље од почетка XV до почетка XVIII века, када је експлоатација колонијалних поседа била највећа и готово ничим није спутавана. У другој фази је дошло до ослобађања колонијалних поседа и стицања статуса независности, а у том периоду је било и карактеристично што су поједини колонијални центри трошили више новца за одржавање поретка у колонијама, него што су им били приходи са тих поседа. О неким аспектима колонијалне политике и утицају на економски систем више у: David Eltis, *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*, Oxford University Press, New York, 1987, 3-17, 125-207. О овој теми више и у: Daron Acemoglu, Simon Johnson, James Robinson, „The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change, and Economic Growth”, *The American Economic Review*, 95 (3), 2005, 546-579.

бродови, са већом носивошћу и убојитијим оружјем (да би се бранили од пирата, односно да би војна флота једне земље могла да контролише трговачке руте), као и изградња инфраструктуре у колонијалним поседима због ефикасније експлоатације ресурса (железница и морске луке). Повезивање метропола (колонијалних центара) са колонијама поморским рутама и изградња инфраструктуре у појединим деловима света постају важни фактори економског развоја. Ширење мреже британских, француских, холандских, португалских и шпанских поморских лука по целом свету, представља важан фактор њиховог укупног развоја, због чега ове активности имају своју геоекономску димензију. На почетку XX века у ову трку се укључује и Немачка, а велики допринос објашњавању академској заједници и политичким круговима у овој земљи од коликог је значаја развој лука и морнарице (како трговачке, тако и војне) за укупни развој државе дао је Фридрих Рацел (Friedrich Ratzel) са својим радом „Море, извор моћи народа“ (*Das Meer als Quelle der Völkergrösse*) објављеним 1900. Евидентно је, дакле, да ако не раније, а онда сасвим сигурно у другој половини XIX века, циљано географско ширење (онога што се данас дефинише као „критичне инфраструктуре“ представља један од фактора економског раста.⁴ То је и период заокруживања међународног тржишта, које се формира захваљујући интернационализацији економије.

У последњим деценијама XX и на почетку XXI века, услед све већег значаја међународне трговине долази до формирања глобалног тржишта и свеобухватне глобализације, а нови талас технолошког развоја (информатичка револуција) и демографски раст утичу и да се дефиниција геоекономије поново мења. Са једне стране, како би у условима глобализације остале конкурентне, државе стварају регионалне

4 „Критична инфраструктура и основни ресурси је појам који се користи за широк опсег различитих средстава и имовине неопходних за свакодневно функционисање друштвеног, економског, политичког и културног система. Било какав прекид у елементима критичне инфраструктуре представља претњу по функционисање наведених система и може довести до угрожавања имовине, људских жртава и значајних економских губитака“. Allan Murray, Tony Grubestic, „Critical Infrastructure protection: The vulnerability conundrum“, *Teleatics and Informatics*, 29 (1), 2012, 57.

економске интеграционе целине путем споразума о слободној трговини, оснивању царинских савеза или монетарним унијама. (табела 1). Свака од ових целина има другачију структуру, другачија правила функционисања и достигле су различите степене интеграције, али је то за извлачење закључка о новом тренду у глобалној економији мање битно.

Табела 1:

Најважније регионалне економске организације на свету

акроним	Назив	државе чланице
EU	Европска унија	28 држава чланица ЕУ
GCC	Заливски савет за сарадњу	Бахреин, Катар, Кувајт, Оман, Саудијска Арабија, УАЕ
UNASUR	Савез јужноамеричких држава	Бразил, Аргентина, Уругвај, Парагвај, Венецуела, Колумбија, Еквадор, Боливија, Перу, Чиле, Гвајана, Суринам
ASEAN	Савез држава југоисточне Азије	Тајланд, Малезија, Сингапур, Индонезија, Филипини, Брунеј, Вијетнам, Лаос, Мјанмар, Камбоџа
AU	Афричка унија	Све афричке државе осим Марока
NAFTA	Северноамеричка зона слободне трговине	САД, Канада, Мексико
CAFTA	Централноамеричка зона слободне трговине	САД, Хондурас, Гватемала, Салвадор, Костарика, Никарагва, Доминиканска Република
ЕАЭС	Евроазијски економски савез	Русија, Белорусија, Казахстан, Јерменија, Киргизија
SACU	Јужноафричка царинска унија	Боцвана, Јужноафричка Република, Лесото, Намибија, Свазиленд
WAMZ	Западноафричка монетарна унија	Гвинеја, Гамбија, Гана, Либерија, Нигерија, Сијера Леоне

Државе у појединим регионима се удружују како би развијањем међусобних односа јачале сопствене економске системе и тако успешније парирале другим актерима на глобалном тржишту. Понекад су регионалне силе, најмоћнији актери (и у војном, и у економском, и у политичком смислу) у појединим деловима света иницијатори стварања савеза, што указује на сасвим нови геоекономски приступ: државе из региона се не посматрају као конкурентни, већ као савезници (САД у Северној и Централној Америци, Русија на постсовјетском простору, Саудијска Арабија на Арабијском полуострву, Нигерија у Западној Африци, Бразили и Аргентина у Јужној Америци и тд.)⁵ Са друге стране, поједини аутори трвде да ће се геоекономске целине формирати и без интервенције или иницијативе држава. Жак Атали (Jacques Attali) наводи да је наступила „ера новца“, те да ће се захваљујући новим економским процесима формирати Уједињени свет (*Unified World*) који ће имати три геоекономска простора са различитим степеном економских активности: 1) свеамерички; 2) паневропски; 3) пацифички.⁶ Процес глобализације и међународна подела рада ће на крају пресудно утицати да се формирају нове геоекономске целине, које ће бити специјализоване за производњу одређених артикала или пружање услуга за целокупно глобално тржиште. Једну од темељнијих критика Аталијеве претпоставке даје Александар Дугин, који наводи да се ради о посебној верзији „мондијалистичке геополитике“ која приступа политичкој

5 Едвард Лутвак остаје на становишту да је, гледано из угла економије „свака држава свакој другој супарник“, што није у складу са изнетим закључком. Међутим, када је реч о Лутваковом истраживању треба имати у виду и да он наводи како је улога државе да ствара амбијент за увећавање обима пословања на својој територији, користи економске инструменте за одбрану националних интереса и обезбеди неопходну инфраструктуру и технологије како би се повећала конкурентност домаће привреде. Уколико државе кроз формирање интеграционих целина остварују ове циљеве, онда оне полазе од процене да ће из таквог аранжмана имати већу корист, него штету, односно да им земље из региона пре могу представљати партнере и савезнике, него противник. О Лутваковим ставовима више у: Edward Luttwak, *Turbo-Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy*, Harper, New York, 1999.

6 Jacques Attali, *Lignes d'horizon*, Fayard, Paris, 1990. Такође и у: Jacques Attali, *Millennium Winners and Losers in the Coming Order*, Three Rivers Press, New York, 1992.

реалности „као да светска влада и јединствена планетарна држава већ постоје“. За Аталија нису битни карактеристике држава, народи који на одређеним територијама живе, културне традиције, већ искључиво индустријски центри, рудна богатства и седишта најважнијих берзи на свету.⁷ Паскал Лоро (Pascal Lorot) такође не дели Аталијево мишљење, већ инсистира на томе да „геоекономија анализира економске стратегије, пре свега комерцијалне, за које се одлуче државе у одређеном политичком окружењу, са циљем да заштите сопствене економије или одређене јасно дефинисане секторе националне економије; да помогну привредним субјектима из сопствених држава да обезбеде неопходне технологије, или да заузму одређене сегменте светског тржишта“.⁸

Прогноза да ће државе брзо губити на значају, те да ће њихово место преузети неко други (светска влада, мултинационалне компаније и тд.) је спорна са много становишта, а чак и понашање две економске суперсиле-САД и Кине, показује да највероватније није ни тачна. САД су са једне стране промовисале принципе „Вашингтонског консензуса“ (*Washington Consensus*), којима су желеле да убрзају стварање глобалне зоне слободне трговине (GFTA, *Global Free Trade Area*), чиме би царина, царинење, царинске стопе и баријере, остале само историјске категорије.⁹ Међутим, са друге стране, САД истовремено константно раде најпре на стварању, а потом и чвршћем интегрисању Северноамеричке зоне слободне трговине, (*North America Free Trade Area*), а затим и Централноамеричке зоне слободне трговине (*Central America Free Trade Area*) као регионалних интеграција. Поред тога, САД показују амбицију да се заједно са чланицама УНАСУР-а направи Свеамеричка зона слободне трговине (*Free Trade Area of the Americas*), али им то до сада није успело због противљења низа јужноамеричких држава. Иако је 2003. на самиту у Мајамију договорено да се преговори

7 Александар Дугин, *Основи геополитике*, књига 1, *Геополитичка будућност Русије*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 116.

8 Institut Choiseul pour la politique international et la géoéconomie. Доступно на: www.choiseul.info/missions.

9 Charles Gore, „The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries”, *World Development*, 28 (5), 2000, 789-804.

заврше у наредне две године, све до данас до тога није дошло.¹⁰ Поред покушаја панамеричког удруживања, САД су иницијатори стварања Транспацифичког партнерства (*Trans-Pacific Partnership*), којим је договорено укидање трговинских ограничења између дванаест држава и успостављање јединствених стандарда у свим земљама овог појаса.¹¹² Овај споразум је изазвао доста контроверзи у скоро свим земљама потписницама, пошто његов садржај није доступан јавности, али се без обзира на то, и у овом случају, показује интенција САД да стварају геоекономске целине кроз које ће повећавати конкурентност сопствене економије. Слична иницијатива је упућена и ка ЕУ, са којом САД желе да успоставе Трансатлантско трговинско-инвестиционо партнерство (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*), али је упитно да ли ће до потписивања овог споразума доћи.¹³ САД, дакле, користе међународне институције и ресурсе како би кроз политичко-економске аранжмане подигле обим размене и тиме ојачале национални економски систем, што је у директној функцији јачања капацитета државе. Овако конципиран уводни део рада би требао да укаже да су државе и даље кључни актери међународних односа, упркос другачијим тврдњама низа аутора. Државе и даље покрећу најважније иницијативе које усмеравају глобалне и регионалне политичке процесе и обликују међународне односе. Зато се и кинеске иницијативе морају посматрати са овог, реалистичког становишта и анализирати њихова геоекономска димензија.

Сви елементи остваривања геоекономских циљева кроз изградњу „критичне инфраструктуре“ и коришћења мултилатералног приступа у политичком наступу (који се може, али и не мора завршити формирањем нове интеграционе

10 Ministerial Declaration (Article 5), Eight Ministerial Meeting, Free Trade Area of The Americas, Miami, November 20, 2003.

11 Потписнице овог споразума су поред САД још и: Канада, Мексико, Чиле, Перу, Аустралија, Нови Зеланд, Јапан, Брунеји, Малезија, Вијетнам и Сингапур.

12 О овоме више на званичној страници: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/trans-pacific-partnership>

13 Последњи који се изјаснио против потписивања оваквог споразума са САД је председник Француске Франсоа Оланд, који је 03.05.2016. изјавио да његова земља „одбацује споразум у овој фази“.

целине) приметни су у кинеској концепцији ОБОР. Кина је 2013. покренула две велике иницијативе којима се најављује циљано инвестирање у инфраструктурне пројекте којима би се ова земља повезала са тржиштима на крајњем западу евроазијске копнене масе. Те две иницијативе су биле Економски појас Пута свиле (*Silk Road Economic Belt*) и Поморски пут свиле за XXI век (*21st-century Maritime Silk Road*), а најавио их је председник државе Си Ђинпинг (Xi Jinping) током предавања на казахстанском Универзитету „Назарбајев“ у септембру говора у парламенту Индонезије у октобру 2013. године.¹⁴ Ове две иницијативе су спојене у једну геоекономску концепцију названу „Један појас-један пут“ или скраћено ОБОР (од почетних слова назива концепције на енглеском језику: *One Belt One Road*).

2. ГЕОЕКОНОМСКА КОНЦЕПЦИЈА ОБОР

Идеја о повезивању савремене Кине са западом Евроазије саобраћајно-економским коридорима није нова и јавила се одмах по распаду Совјетског Савеза.¹⁵ Са једне стране, такав приступ је за Кину важан како би повећавала свој извоз у остале земље Евроазије, док је са друге стране, ова земља све већи увозник енергената и пољопривредних производа. Висок економски раст и поправљање животног стандарда грађана узроковали су и пораст потрошње енергената. „Кина је у 2012. години остала највећи светски потрошач енергената, трошећи 21,9% укупне светске тражње за енергијом те године. У исто време Кина производи 18,8% укупних расположивих енергената у свету. Иако су нафта и гас релативно слабо заступљени у структури кинеске потрошње фосилних горива, у апсолутним износима и по свом утицају у глобалним оквирима кинеска енергетска стратегија и њена реализација далеко превазилазе суверени или регионални

14 Wu Jiao, „Xi in call for building of new ‘maritime silk road’“, *China Daily*, 04. 10. 2013, Dostupno na: http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm

15 Gan Junxian, „Sichou zhi lu’ fuxing jihua yu Zhongguo wajijiao” [Plans for “Silk Road” Revival and China’s Diplomacy], *Dongbeiya Luntan* [Northeast Asia Forum], vol. 19, no. 5, September 2010, 66.

значај.¹⁶ Због растућих потреба за нафтом и гасом „Кина покушава да обезбеди повећани увоз, али тако да диверзификује одредишта са којих увози нафту и гас и нарочито да се преоријентише на она географски ближа и сигурнија, са циљем да превлада заоштрену ситуацију у кључном региону Средњег истока, са кога у том моменту увози преко 60% сирове нафте. (...) Геополитичке и безбедносне последице кинеског настојања да обезбеди или повећа енергетску безбедност су имале тектонску јачину у региону Источне Азије, будући да су се кинеска настојања сударала са сличним или истоветним настојањима глобалне супер силе САД, као и регионалних сила попут Јапана, Индије или суседа у Јужном кинеском мору.“¹⁷ У 2010. Кина је постала друга светска економска сила (претекла је Јапан према величини БДП), а исте године је заузела и позицију највећег извозника на свету. Због бројне популације њен БДП по глави становника вишеструко је мањи од оног у најразвијенијим земљама света (САД, Јапану, западноевропским државама) и 2012. је износио нешто преко 14.000 долара. Међутим, важно је подвући када се говори о кинеском бруто производу и перформансама њене привреде, да је економски раст Кине у последњих 35 година незабележен је у светској историји. Поређења ради, почетком деведесетих година XX века БДП по глави становника у овој земљи био је четрнаест пута мањи него 2012. године. Од 1980. године раст кинеске економије је просечно износио 8–10% на годишњем нивоу.¹⁸

Дуж трасе ОБОР налази се више од шездесет држава, међу којима су и велике и регионалне силе, попут Русије, Индије, Пакистана, Ирана и Турске. Са неким од ових држава, попут Индије, Кина је у последњих пола века имала лоше односе, а поједина геополитичка жаришта, попут оног у Авганистану, представљају опасност за дугорочну

16 Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у централној Азији“, у: Миломир Степић, Живојин Ђурић [ур.], *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 179.

17 Исто, 180-181.

18 Подаци према: „China Statistical Database“ и „Bulletin on the Preliminary Verification Data of GDP in 2012“. Доступно на: www.china.org.cn.

стабилност Централне Азије. Због тога је кинески приступ реализацији овог плана ослоњен пре свега на ширење спољнотрговинске размене и изградњу стратешких саобраћајница. Кинеска логика полази од такозваних „win-win“ решења, од којих би обострану корист имали и Кина и земље у које се улаже, те се због тога политичке теме углавном остављају на маргинама, а сарадња се базира на економским питањима и инвестицијама. Индикативно је да је Кина до 2009. године решила питање демаркације границе дуге 22.117 километара (најдужа копнена граница на свету) са дванаест од четрнаест суседа. Остали су спорови само са Индијом и Бутаном (са којим Кина нема дипломатске односе). Ово показује кинеску тежњу да се проблеми решавају дипломатским путем и преговорима. Део кинеске традиције је идеја „хармоније без једнообразности“, због чега је њен политички наступ сасвим другачији од оног који имају западне државе и не подразумева наметање било каквих решења.¹⁹ Председник Ху Ђинтао (Hu Jintao) залагао се да треба истицати „мултилатерализам, узајамно корисну сарадњу и дух инклузивности, како бисмо остварили заједничку безбедност, просперитет и изградили свет у коме све цивилизације хармонично коегзистирају и прилагођавају се једна другој“.²⁰ „Стварање економског појаса представљало би комбиновање геоекономских чинилаца кинеске телурукратске перспективе са елементима меке моћи и безбедности. Предлажући такву геоекономску иницијативу Си (Ђинпинг, прим. аут.) је истакао пет елемената који би требало да се остваре како би се регионална сарадња реализовала у пуном капацитету: прво, иницијатива подразумева унапређење политичке комуникације, која би за циљ имала усаглашавање развојне стратегије

19 „Пре више хиљада година настао је кинески идеограм *Хе*, који означава хармонију и мир: изрезбарен је на корњачиној кори. Конфуције (551. г. пре н. е. – 479. г. пре н. е.) је родоначелник филозофског појма хармонија без једнообразности, што означава свет који је и даље пун разлика и противречја, али човек који исправно поступа може да уравнотежи све те разлике и противречја и постигне хармонију.“ Зоран Петровић Пироћанац, „Аргументи: зашто Евроазијски савез уместо Европске уније – пример Кине“, у: Миломир Степић, Живојин Ђурић [ур.], *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 232.

20 Исто, стр. 233.

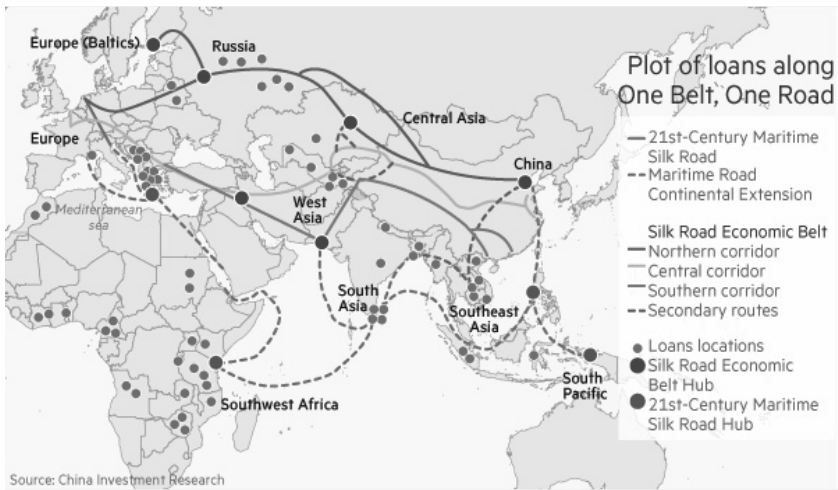
у заједничком интересу свих држава региона; друго, истакнута је потреба унапређења транспортне инфраструктуре, која би помогла да олакша могућност даљег економског развоја свих актера; треће, економски појас би се заснивао на принципима слободне трговине, који би за циљ имали укидање препрека трговинској размени, смањење трошкова инвестирања и унапређење и убрзање квалитета економских токова на могућем тржишту од готово три милијарде становника; четврто, иницијатива подразумева и увођење локалних валута као конвертибилних за реализацију трансакција међу чланицама; пети елемент представља повећање културолошких интеграција кроз боље перцепције интеграција на нивоу представника свих друштава, са циљем обезбеђивања дугорочне подршке даљим процесима.²¹

Од 2013. године у различитим чланцима и часописима могло се пронаћи неколико различитих приказа куда ће стратешки коридори ОБОР-а пролазити.²² У погледу копнених коридора - „северног“ и „централног“, као и „Поморског пута свиле за XXI век“ нема већих недоумица. „Поморски пута свиле за XXI век“ би повезивао кинеске луке (пре свега Тјенцин и Шангај) са медитеранским лукама (простор Медитерана се сагледава у ширем контексту) Марсеј, Пиреј и Венеција. Он би се протезао преко Јужног кинеског мора и Молучког пролаза до индијске луке Ченај (*Chennai*), одакле би се рачвао северни крак ка пакистанској луци Гвадар и југозападни крак ка источноафричкој обали где су за овај пројекат важне луке Момбаса у Кенији и Дар ес Салам и Багамојо (*Bagamoyo*) у Танзанији.²³ Даље би се Суецким каналом ова рута настављала ка Медитерану. (Карта 1.)

21 Иван Зарић, „Евроазијска геополитичка и геостратегијска перспектива Народне Републике Кине“, у: Миломир Степић, Живојин Ђурић [ур.], *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, 221–222.

22 Justyna Szczudlik-Tatar, „China’s New Silk Road Diplomacy“, *Polsky Instytut Spraw Miedzynarodowych*, 34 (82), 2013, 1-12.

23 О значају источноафричких лука за кинеску геоекономску концепцију више у: Gerald Wanzala Werikhe, Jin Zhihong, „A Comparative Study of Dry Ports in East Africa and China“, *Developing Country Studies*, Vol.5, No.2, 2015, 7-15.

Карта 1: Стратешки коридори концепције ОБОР²⁴

„Северни коридор“ би, према садашњим плановима, представљала савремена железничка пруга која би се протезала од луке Тјенџин (Tiānjīn), преко Пекинга, кинеске Унутрашње Монголије, главног града Монголије-Улан Батора, па даље од Иркутска трасом Транссибирске железнице до Москве. Од Москве би северни крак настављао ка Санкт-Петербургу и Хелсинкију, а јужни преко Минска и територија Пољске и Немачке ка холандској луци Ротердам. „Централни“ коридор би повезивао луке Шангај и Ђингдао (Qīngdǎo) на истоку, са Техераном на западу, преко територија Синкјанга (Xīnjiāng), Казахстана, Узбекистана и Туркменистана. Заједничко за „јужни“ и „централни коридор“ је што би се укрштале у Техерану, а затим преко територије Турске настављали ка Европи. „Јужни коридор“ би почињао у Хонг Конгу и Гуангжоу (Guangzhou), настављао би се преко Си‘ана (Xī‘ān) и Кашгара (Kashgar) до границе са Пакистаном, а затим би се кроз дуж територију Пакистана по дијагонали североисток-југозапад „спуштао“ савремени аутопут преко Исламабада до луке Гвадар (Gwadar). Због овога је подручје Централне Азије од великог значаја за Кину,

24 China Investment Research, <http://www.chinainvestmentresearch.org/press/chinese-overseas-lending-dominated-by-one-belt-one-road-strategy/>

те су и њене иницијативе у овом региону све учесталије.²⁵ Даље би се од Гвадара аутопут усмерио северозападно до Техерана, где би се укрштао са железничким „Централним коридором“. Према првобитном плану, од Техерана би се продужили и железнички и друмски коридор ка Анкари и Истанбулу, а од Мале Азије је требало да се настави северно, преко територије Украјине, па да се у Москви укрсти са „Северним коридором“. У одређеној мери, оваква рута коридора је деловала нелогично, осим ако није била неким, за сада непознатим политичким разлозима. Међутим, ескалација украјинске кризе је довела до тога да се план модификује, тако да се у презентацијама концепције ОБОР северни крак „Јужног коридора“ више не спомиње, већ се наводи како би се овај путни правац од Истанбула даље продужио ка Бугарској, Србији и Мађарској, те даље постојећим саобраћајницама до западне Европе.

Дестабилизација Турске и непредвидивост будућих дешавања на Блиском истоку (пре свега у Сирији), доводе у питање реализацију чак и овог алтернативног решења. Вероватно је и такав развој околности утицао да се Кина више фокусира на Балкан и моравско-вардарску долину као комуникацијски правац који за реализацију концепције ОБОР има све већи значај. Због тога је Кина све активнија на Балкану, а њен нови наступ се може анализирати и кроз наступ кинеских инвеститора у три посматране државе: Србији, Црној Гори и БиХ.

Позиција Србије, Црне Горе и БиХ у концепцији ОБОР

Два су кључна циља концепције ОБОР везана за сарадњу Кине са осталим државама: 1) изградња неопходне инфраструктуре; 2) проширивање и продубљивање економске сарадње. Када је о економској сарадњи Кине и три балканске државе реч, она ће се пре свега одвијати кроз кредитирање капиталних пројеката, кинеске инвестиције и приватизацију преосталих предузећа у државном власништву.

Наиме, иако обим спољнотрговинске размене између три посматране балканске државе са једне и Кине са друге

25 Mathieu Boulegue, „Xi Jinping’s Grand Tour of Central Asia: Asserting China’s Growing Economic Clout“, *Central Asia Economic Paper*, no. 9, October 2013, 1-4.

стране континуирано расте, приметно је да су за Кину ово периферна тржишта и секундарни партнери. Кина јесте најважнији спољнотрговински и финансијски партнер Србије у Азији и до 2016. године Кина је постала четврти спољнотрговински партнер Србије по увозу, који износи 1,7 милијарди долара годишње, али је истовремено покривеност српског извоза увозом за период 2010-2015. износила свега 0,52-0,64%.²⁶ У укупном извозу Србије у 2015. Кина је учествовала са 0,1%, а у укупном увозу са 7,3%. Од тржишта 168 земаља на која српски привредници извозе, Кина се налази тек на 43. месту. Према подацима Привредне коморе Србије, српски привредници најчешће наводе да немају довољне количине производа за кинеско тржиште, да немају искуства у сарадњи са кинеским компанијама, а такође су приоритетно оријентисани ка тржишту ЕУ које је географски ближе и са којим су чврсто повезани због политичке одлуке државних органа да „ЕУ нема алтернативу“. Србија углавном извози у Кину репроматеријал и полупроизоде. (Табела 2)

Табела 2:

Структура српског извоза у Кину

производ	плута и дрво	погонске машине и уређаји	пластичне материје у примарним облицима	пластичне масе у осталим облицима	текстилна влакна	остало
учешће	44%	11%	7%	7%	4%	26%

Обим робне размене између Црне Горе и Кине је релативно мали и износи око 140 милиона евра на годишњем нивоу (према подацима за 2015. годину), док се у случају БиХ у последњих пет година кретао око пола милијарде евра, при чему је извоз у Кину износио свега 5 милиона. Уколико се обим размене са Кином упореди са бројем становника наведене три државе, може се закључити да су Србија и Црна Гора на отприлике истом нивоу, док је размена са БиХ нижа

26 Иако минималан, у периоду 2013-2015. приметан је раст српског извоза у Кину, па је 2013. износио 9,2 милиона долара, 2014-14,4 милиона, а 2015-20,8 милиона.

од тога за око 40%. даљег простора за повећавање и даље има у БиХ (Табела 3).

Табела 3:

Обим размене са Кином по становнику (у УСД)

држава	Србија	Црна Гора	БиХ
обим размене/ст	237,29	247,98	143,64

Ипак, и поред могућег повећавања кинеског извоза у ове три државе, евидентно је да се ради о малим и неатрактивним тржиштима. Нарочито уколико се ови параметри пореде са највећим и најважнијим спољнотрговинским партнерима Кине. (Табела 3)

Табела бр. 3:

Главни спољнотрговински партнери Кине (у УСД)²⁷

држава	обим размене	обим по становнику
САД	521.000.000.000	1.609,56
Хонг Конг ²⁸	401.000.000.000	54.751,50
Јапан	312.550.000.000	2.461,80
Јужна Кореја	274.240.000.000	5.398,31
Тајван	197.280.000.000	8.394,90
Немачка	161.560.000.000	1.975,78
Аустралија	136.370.000.000	5.658,51
Малезија	106.070.000.000	3.381,68
Бразил	90.270.000.000	437,86
Русија	89.210.000.000	608,52

Посматрајући критеријум обима размене по становнику, може се видети да је спољнотрговински биланс Кине са

27 Подаци према: „Top 10 trading partners of the Chinese mainland“, *China Daily*, 19/02/2014. Доступно на: http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2014-02/19/content_17290565_2.htm

28 Хонг Конг и Тајван су издвојени као засебни ентитети зато што су подаци у Табели 3. преузети из чланка објављеном у часопису „Чајна дејли“ где је тако наведено. Иначе, оба ентитета су део НР Кине и оваква класификација нема никакву политичку конотацију

три балканске земље 8-13,75 пута мањи него са Немачком, односно 2,45-4,23 мањи него са Русијом. С обзиром на величину тржишта, чак ни повећавање обима трговине са три балканске земље, на пример до нивоа на ком је обим размене по становнику са Русијом, не би у укупном обиму кинеске спољнотрговинске размене представљало ништа значајно: и када би се размена утростручила то би представљало тек око 2,5% од постојеће кинеске размене са Немачком.

Због тога је значајније економско присуство могуће пре свега кроз веће присуство кинеских инвеститора, приватизације и кредитирање капиталних инфраструктурних пројеката. Зато се Кина од 2013. године појављује као један од најважнијих инвеститора у Србији, Црној Гори и БиХ, а предмет њеног интересовања су пре свега инфраструктурни радови и енергетски сектор.

Интензивна кинеско-српска сарадња у енергетском сектору је почела 2013. када је потписан споразум о реконструкцији постојећег и изградњи новог блока ТЕ „Костолац“ у вредности од 999 милиона евра. Током 2015-2016. неколико значајних кинеских компанија су отвориле своја представништва у Србији. Најпре је то учинила CWE (*China international water and electric corporation*), која показује заинтересованост да учествује у пројектима из области обновљивих извора енергије и путне инфраструктуре на територији југоисточне Европе, а Србију је апострофирала као „центар региона“. Затим су истовремено своје огранке отвориле у Београду CEFC (*China Energy Company Limited*) и СБИ (*China Balkan Investment*), које су најавиле учешће у будућим приватизацијама, пројекте у пољопривреди, саобраћајној инфраструктури, финансијском сектору и телекомуникацијама. У марту исте године је започета изградња фабрике ливења европског огранка кинеске компаније „Меи Та“, а месец дана касније је уследила приватизација „Железаре Смедерево“ од стране кинеског гиганта у овој индустријској грани, предузећа „Hesteel Group Tangsteel Company“.²⁹ Приватизације смедеревске железаре

29 Кинески инвеститор се обавезао да ће у железару уложити још најмање 300 милиона евра. Према непотврђеним информацијама, свега неколико дана по потписивању уговора између кинеског инвеститора и Владе Србије, Кинеска

је занимљива и у контексту могуће изградње „Канала Морава“, пошто је Смедерево град поред којег се Морава улива у Дунав, те би ту био северни улаз/излаз у канал. На иницијативу председника Србије Томислава Николића, 2013. године је са кинеском страном разматрана могућност изградње канала Дунав-Егејско море, којим би се моравско-вардарском долином повезале речна лука Смедерево и морска лука Солун. Иако је у српској јавности овај предлог изазвао доста контроверзи и полемика, студија изводљивости коју је израдила „China Gezhouba Corporation Limited“ је показала да је овај пројекат финансијски оправдан.³⁰ Идеја о повезивању Дунава и Егејског мора се први пут јавила 1904. а три године касније је у Њу Џерсију од стране америчке владе установљена посебна комисија која је требала да се позабави овим пројектом (*American engineering commission for the observation of the Morava-Vardar waterway*). После Другог светског рата је поново ова тема актуелизована, а 1961. је то споменуто и у просторном плану СР Србије.³¹

Већа економска сарадња са Црном Гором је иницирана уговором између „Црногорске пловидбе“ и кинеске компаније „Poly Technologies“ о кредитирању куповине 4 брода у вредности од 50 милиона долара. Од тада су кинески инвеститори показивали интересовање за улагања у сектор енергетике, па је у октобру 2015. потписан Меморандум о разумевању и сарадњи између Владе Црне Горе и фирме „Norinco“ о пројекту изградње хидроелектрана на Морачи и Комарници. Пројекат обухвата изградњу четири хидроелектране „Андрејево“, „Расловићи“, „Милуновићи“ и „Златица“, инсталисане снаге 238 MW и просечне годишње

банка је одобрила 600 милиона долара кредита за пројекат модернизације железаре. Према: „China Invest US\$600M in Smederevo Steel Mill“, Serbian Monitor, 17/08/2016, доступно на: <http://serbianmonitor.com/en/investing-in-serbia/23925/china-invests-us600m-smederevo-steel-mill/#.WC4JZ7lrKUK>

30 Yang Huihui, Zhou Qihong, Sun Luo, Xie Kai, Li Wenhua, Yang Huihui, Fu Zhihao, Liu Yazhou, Xiong Hanwen, Zeng Wenzhe, Kan Dongdong, Yang Fengjuan, Hu Heping, *Moravska dolina - Sveukupni planski izveštaj*, Beograd, 2013.

31 Milovan Radaković, „The Danube-Morava-Vardar-Aegean Sea Waterway“, In: Nevenka Jeftić Šarčević, Edita Stojić Karanović (Ed.), *Danube Strategy – Strategic Significance for Serbia*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2012, 175-184.

производње од 649 MW, а процењени укупни трошкови су око 540 милиона евра.

У БиХ кинески инвеститори су такође фокусирани на сектор енергетике, па је тако за изградњу термоелектране у Станарима (Република Српска, инвеститор је британска компанија ЕФТ) ангажована „Dongfang Electric Corporation“. Са истом кинеском компанијом Влада Републике Српске је потписала меморандум о сарадњи у изградњи термоелектране „Гацко II“, која би коштала око 1,5 милијарди евра. У мају 2016. је у Сарајеву потписан уговор између Електропривреде БиХ и кинеске групације коју сачињавају „China Gezhouba Group Coupan“ и „Guandong Electric Power Design Institute“ о изградњи Блока 7 у термоелектрани „Тузла“ у вредности од 722 милиона евра, што би требало да буде највећа инвестиција у овој земљи после рата. Такође, кинеске компаније „СЕРСО III“ и „НТГ“ би требало да граде термоелектрану-топлану у Зеници, али, иако је уговор потписан, због нерешеног питања откупа електричне енергије од стране Електропривреде БиХ још увек се није ушло у фазу реализације пројекта.

Један од разлога због којих кинески инвеститори улажу у енергетски сектор вероватно је и потенцијал који пружа Енергетска заједница југоисточне Европе, пошто су захваљујући овом уговору са ЕУ, балканске земље интегрисане у континентално енергетско тржиште. Улагањем у енергетски сектор балканских држава кинеске компаније добијају приступ целокупном тржишту Европе (укључујући и Украјину која је чланица Енергетске заједнице). Истовремено, на таква начин се јачају економске везе између Кине и других држава, те се ствара повољан амбијент за испуњавање других циљева концепције ОБОР. Најважнији циљ је свакако саобраћајно повезивање и на том плану су још уочљивије активности кинеских инвеститора и кредитора у Србији, Црној Гори и БиХ.

Посматрајући из угла кинеских улагања у инфраструктуру, још је уочљивије да, пре свега Србија, игра важну улогу у реализацији геоекономских циљева ОБОР. Балкан је важан за повезивање Централне Европе са поморским лукама

у ширем региону североисточног Медитерана. Кинески инвеститори су у инфраструктурни сектор улазили фазно, па је први пројекат договорен 2009. године и тицао се изградње моста „Михајло Пупин“ у Београду преко Дунава (између Земуна и Борче). После тога су 2013. договорена још два важна пројекта: модернизација пруге Београд-Будимпешта и финансирање и изградња појединих деоница Коридора 11 који повезује Србију и Црну Гору. Реализација пројекта модернизације пруге Београд-Будимпешта је почела у децембру 2015. године, а важност овог пројекта се огледа у чињеници да је то први у мултилатералном формату, пошто је до тада Кина била искључиво оријентисана ка билатералној сарадњи. Пројекат је вредан 1,1 милијарду евра, а треба да буде завршен до средине 2018. Крајем 2014. године владе Кине, Србије, Мађарске и Македоније су потписале споразум о модернизацији железничке инфраструктуре, са намером да се по завршетку деонице Београд-Будимпешта пројекат настави јужно ка Скопљу и даље ка Атини, правцем север-југ. Крајњи циљ је да постоји савремена железничка саобраћајница на релацији лука Пиреј-Будимпешта, пошто је најзначајнију грчку луку купила кинеска компанија „Cosco“ у априлу 2016. године.

За Коридор 11 који повезује Србију и Црну Гору, Кина је до сада издвојила 642 милиона евра, а њени извођачи су ангажовани на деоницама Љиг-Прељина и Уб-Лајковац. Предузеће „China Road and Bridge Corporation“ је извођач радова на деоницама Коридора 11 у Црној Гори, а који се у националним стратегијама ове земље означава као аутопут Бар-Бољаре. Радови су званично почели у мају 2015. године. Овим аутопутем се спаја јужни Јадран са Централном Европом, преко Београда, а њен значај може постати већи уколико се заврши и најављена модернизација пруге Београд-Бар, чиме би се стекли услови за значајно веће и ефикасније коришћење капацитета луке Бар (у историји луке Бар се никада није десило да њени капацитети за претовар и складиштење буду у потпуности искоришћени, пре свега због слабе инфраструктурне повезаности са „унутрашњошћу“).

У Републици Српској су 2015. године предузеће „Аутопутеви Републике Српске“ и „China Shandong International Economic&Technical Cooperation Group“ потписали меморандум о разумевању о неопходним техничким и финансијским проценама за изградњу аутопута Бања Лука-Приједор. За Републику Српску су приоритети два путна правца дуж трансверзале запад-исток, један би повезивао Бања-Луку са Приједором и Новим Градом на западу, док би се други крак одвајао од Бања Луке источно ка Добоју. Код Добоја се спаја са паневропским Коридором 5, који се протеже од Будимпеште до Сарајева и даље до луке Плоче на Јадранском мору. Дугорочни планови Владе Републике Српске су и да се од Добоја аутопут продужи источно до границе са Србијом, чиме најкраћи комуникациони правац између Бања Луке и Београда не би ишао преко територије Републике Хрватске.

Учешће кинеских инвеститора и извођача радова у изградњи путне и железничке инфраструктуре, све веће присуство у енергетском сектору, заинтересованост за реализацију капиталних пројеката и почетна улагања у друге гране привреде показују да посматране балканске земље имају велики значај за реализацију кинеске геоекономске концепције ОБОР. То се пре свега односи на Србију, чији је географски положај важан за повезивање Медитерана и Централне Европе, али и Црне Горе, преко које може пролазити алтернативна веза (преко луке Бар до Будимпеште). Због тога о релативно скроман обим трговине између Кине и балканских држава не треба да завара.

3. ЗАКЉУЧАК

Кина показује чврсто опредељење да реализује геоекономске циљеве концепције ОБОР и у том смеру предузима низ иницијатива у различитим деловима света. У три посматране балканске државе је видљиво концентрисање кинеских инвеститора на секторе енергетике и инфраструктуре. Посебно је важан путни правац Пиреј-Скопље-Београд-Будимпешта, а такође се гради и „помоћни правац“ Бар-Бољаре-Пожега-Београд. Изградњом модерних саобраћајница

транспорт роба од лука у Егејском и Јадранском мору ка Централној Европи ће бити лакши и бржи, а веза Кине са Европом чвршћа. Отуда и толики број и интензитет економских и политичких иницијатива Кине на Балкану од 2013. године, потуно несразмерних величини тржишта и спољнотрговинском значају ових земаља за Кину.

Литература

- Дугин Александар, *Основи геополитике*, књига 1, *Геополитичка будућност Русије*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Зарић Иван, „Евроазијска геополитичка и геостратегијска перспектива Народне Републике Кине“, у: Миломир Степић, Живојин Ђурић [ур.], *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, 195-230.
- Митровић Драгана, Траиловић Драган, „Геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у централној Азији“, у: Миломир Степић, Живојин Ђурић [ур.], *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 177-194.
- Неклеса, Александр [ур.], *Глобално сообщество: картография постсовременного мира*, Восточная литература РАН, Москва, 2002.
- Петровић Пироћанац Зоран, „Аргументи: зашто Евроазијски савез уместо Европске уније – пример Кине“, у: Миломир Степић, Живојин Ђурић [ур.], *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 231-254.
- Acemoglu Daron, Johnson Simon, Robinson James, „The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change, and Economic Growth“, *The American Economic Review*, 95 (3), 2005, 546-579.
- Attali Jacques, *Millennium Winners and Losers in the Coming Order*, Three Rivers Press, New York, 1992.

- Boulegue Mathieu, „Xi Jinping’s Grand Tour of Central Asia: Asserting China’s Growing Economic Clout,” *Central Asia Economic Paper*, no. 9, October 2013, 1-7.
- China Investment Research, <http://www.chinainvestmentresearch.org>
- Gore Charles, „The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries”, *World Development*, 28 (5), 2000, 789-804.
- Eltis David, *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*, Oxford University Press, New York, 1987.
- Huihui Yang, Zhou Qihong, Sun Luo, Xie Kai, Li Wenhua, Yang Huihui, Fu Zhihao, Liu Yazhou, Xiong Hanwen, Zeng Wenzhe, Kan Dongdong, Yang Fengjuan, Hu Heiping, *Moravska dolina - Sveukupni planski izveštaj*, Beograd, 2013.
- Jiao Wu, „Xi in call for building of new ‘maritime silk road’“, *China Daily*, 04. 10. 2013, Dostupno na: http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm
- Junxian Gan, „Sichou zhi lu’ fuxing jihua yu Zhongguo waijiao” [Plans for “Silk Road” Revival and China’s Diplomacy], *Dongbeiya Luntan* [Northeast Asia Forum], vol. 19, no. 5, September 2010, 66.
- Luttwak Edward, *Turbo-Capitalism: Winners and Losers In the Global Economy*, Harper, New York, 1999.
- Ministerial Declaration, Eight Ministerial Meeting, Free Trade Area of The Americas, Miami, November 20, 2003.
- Murray Allan, Grubestic Tony, „Critical Infrastructure protection: The vulnerability conudrun”, *Telematics and Informatics*, 29 (1), 2012, 56-65.
- Nordhaus William, „Climate and Economic Development: Climates Past and Climate Change Future”, *World Bank Economic Review*, 7 (1), 1993, 355-376.
- Porter Michael, „Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy”, *Economic Development Quarterly*, 14 (1), 2000, 15-34.
- Radaković Milovan, „The Danube-Morava-Vardar-Aege-

- an Sea Waterway“, In: Nevenka Jeftić Šarčević, Edita Stojić Karanović (Ed.), *Danube Strategy – Strategic Significance for Serbia*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2012, 175-184.
- Rodrik Dani, Subramanian, Arvind , Trebbi, Francesco, „Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development“, *Journal of Economic Growth*, 9 (2), 2004, 131-165.
- Szczudlik-Tatar Justyna, „China’s New Silk Road Diplomacy“, *Polsky Instytut Spraw Miedzynarodowych*, 34 (82), 2013, 1-12.
- Werikhe, Gerald Wanzala, Jin Zhihong, „A Comparative Study of Dry Ports in East Africa and China“, *Developing Country Studies*, Vol.5, No.2, 2015, 7-17.

Dusan Prorokovic

GEO-ECONOMIC ASPECTS OF THE CHINESE CONCEPT OBOR AND THE POSITION OF SERBIA, MONTENEGRO AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Resume

China is becoming increasingly present in Serbia, Montenegro and Bosnia-Herzegovina and is emerging as a significant investor. The geographical position of these states, as well as the possibility of free trade with the EU, Russia, CEFTA and Turkey have a comparative advantage that attract Chinese investors. New Chinese geo-economic concept called “One belt one road” (OBOR) involves the use of four transport corridors (three continental and one maritime) through which China will be connected with other states of Eurasia. The ultimate goal is to provide a continuous increase in the volume of trade on the territory of Eurasia. One of the three continental corridors

extends through the Balkans and include Serbia. This is why the Chinese show interest for Balkans. The sectors in which it can be invested with the help and partnership of Serbia, Montenegro and Bosnia-Herzegovina are primarily infrastructure, energy, IT industry, agriculture and tourism.

Keywords: OBOR, China, Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, geoeconomics.

* Овај рад је примљен 20. августа 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

Загорка Н. Стевић Гојков

Мастер политиколог, саветник за локални одрживи развој

ЕКОЛОШКА ПРАВДА – ИЗАЗОВ САВРЕМЕНОГ ДОБА

Сажетак

Еколошка правда је нераскидиво повезана са друштвеном правдом, а тиме и са правима и слободама у заједници. Тиче се праведне расподеле еколошких користи и штета унутар друштвене заједнице и међу државама на глобалном плану. Еколошки терети као што су: изазвано истребљење врста, ерозија, загађење ваздуха у урбаним срединама, загађење полихлорованим бифенилом или јонизујуће зрачење, не тичу се само онога који их ствара, већ и оних који носе те терете. Еколошке вредности у виду обновљивих и необновљивих природних ресурса, генетичке, специјске и екосистемске разноврсности и свих постојећих могућности које садрже екосистемски процеси јесу корист не само за локалну, него и за глобалну заједницу. Еколошка правда упућује на размишљање о праведности владавине и међународног поретка, о смислу друштвеног напретка, културног развоја и о способности друштва да креира сопствену историју.

Кључне речи: природа, култура, потрошачко друштво, капитализам, криза, промена, свест, појединац.

1. ЈЕДИНСТВО ПРИРОДЕ И КУЛТУРЕ

Време 21. века припада информатичком, ризичном и глобалном друштву. Његова главна обележја јесу криза и

промена, њихове манифестације су видљиве у природи и друштву. Да је измењен ритам природних циклуса сведоче климатске промене, које су истовремено и изазов државама и народима. Све је повезано, а те везе нису само линеарно узрочно-последичне већ су мултидимензионалне и простиру се кроз простор и време. Не чуди да су још стари Грци, промишљањем о свему надљудском, откривали постојање универзалног. Веровали су да постоје неписани закони и да се људи морају припремити за њихово читање и разумевање. Диоген је говорио да постоји само један праведан поредак, космички поредак. Према Стоицима универзалан разум постоји, а онај ко успе да га досегне сјединиће се са божјом вољом.

Одувек је природа била неисцрпан извор сазнајних вредности за човека. Добро је подсетити се да је човек само једна од око 1. 800.000 врста колико их је до сада откривено и класификованио на Земљи.¹

Осим, што је јединка која је природно дата, он има слободу да личним избором оствари други културни свет, свет мисли, речи и идеја и изгради своју личност као наградњу над природом. Његове мисли, веровања и вредности сједињене су са његовом природом, а однос према природној околини одражава однос према самоме себи. Што се више човек уздиже у културном развоју толико већи значај придаје природи. Природа и култура су у нераскивој вези, као јединствен еволуциони скуп универзалне свести. Еколошка криза, ризици и користи индикатори су универзалне потребе за променом односа према себи, другоме и природи.

Потреба да се разуме скривена тајна о нама и природи, да се настави започети дијалог са истином, све више расте. Свако је битан, зато ово време и припада појединцу и његовој вери у хуманост.

2. ЕКОЛОШКА КРИЗА

Издвајањем из природе, урбанизацијом градова, дошло је и до разједињавања људи. Различитости су постале главна *differentia specifica*, отуда, узроци свих сукобљавања

1 Завод за заштиту природе,
http://www.zzps.rs/novo/index.php?jezik=la&strana=zastita_priode_bioloska_raznovrsnost_biodiverzitet

потичу од жеље и интереса да се оствари што већа корист за један систем унутар друштва (државу или наддржавну творевину) на уштрб другог. Овакав однос и није вреднован као неправедан, јер у основи истакнуте различитости томе и служе. Глобализација као свеобухватност природних сила, као међуповезаност и условљеност природе и друштва, као јединство света у којем постоји стално кретање и еволуција свести постоји одувек. Отуда, значење еколошке кризе можемо тумачити као последицу неусклађеног односа између светског поретка и стања универзалне свести. Разорена природна равнотежа се приказује у појавама као што су глад, сиромаштво, природне непогоде, климатске промене, ратови, тероризам, болести итд. Владавина неправедности, неједнакости, неетичности у односима према природи, међу људима и друштвеним групама, и међу државама показује своје налицје.

Еколошка неправда доводи у питање људску будућност. Еколошка криза, политичка криза, економска криза, морална криза итд, указују да је савремено доба време кризе. Пошто криза постаје трајно обележје стања наших живота, да ли је криза довољно добар појам за означавање друштвеног и природног стања? Будући да ово стање природе још траје, боље је назвати га стањем измењене природне равнотеже. Тиме га прихватимо, али и уједно мењамо себе и прилагођавамо му се.

Тако се у еколошкој кризи може препознати идеја о потрошачком друштву које само (не)ствара своју историју; о заведеном друштву које је заборавило да је креатор нормативних вредности; о друштву које самопроизводи слику о себи и својој култури која је еквивалента еколошкој кризи. „Социологија деловања се сукобљава са сумњом и неповерењем једног друштва које више не верује у способност избора будућности, полазећи од властитих борби и унутрашњих политичких механизма... Да бисмо се приближили разумевању друштвених покрета потребна нам је социологија деловања принципијелно различита од анализа које своде друштво на механизме и законе владавине економског поретка.“⁴²

2 Ален Турен, *Социологија друштвених покрета*, Радничка штампа, Београд, 1983, стр. 50-51.

У данашњем времену доминације економије и политике, тежња је потчинити друштвену заједницу овим идеологијама, удаљити је од сопствених креативних способности. Држави не одговара да се друштво посматра као систем друштвених односа које чине заједницу живом. „Поносна на свој суверенитет, она неће да га подреди признавању друштвених сукоба и праву на заступање различитих интереса.“³ Колико држава симболизује јединство друштва и управља променама унутар њега, толико култура уједињује и утиче на промене унутар заједнице, утиче на историју заједнице. Друштво као креатор нормативних вредности је замрло.

Еколошка криза враћа појединца себи самом, тера га на промишљање о последицама досадашњег развоја, потрази за слободним животом у отвореној заједници и самоостваривању у друштву. Еколошка криза је знак заједници да се врати себи самој. Она скреће пажњу на заједничку будућност и моћ културе, подстичући занемарен, значај глобалног културног развоја.

3. НЕУСКЛАЂЕН РАЗВОЈНИ ПУТ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Неравнотежа и неусклађеност, између развоја друштва и очувања природе, личних и заједничких интереса, приватног и јавног, права и правде све је већа. Неолиберални капитализам, који је победио средином осамдесетих 20. века, наметнуо је моћ тржишног фундаментализма и финансијско-спекулативног капитализма. Ширењу моћи овог типа капитализма допринео је талас „светске демократске револуције“ коју је Хантингтон назвао „трећим таласом демократизације“. Пад десничарских ауторитарних режима у јужној Европи, био је зачетак тог таласа који се потом проширио и исходио сменом војних диктатура у источној и јужној Азији, а касније и у Латинској Америци. На то су се надовезали и колапси комунистичких режима и распад Совјетског Савеза, као и политичке промене у субсахарској Африци и делимична либерализацији на Блиском истоку.⁴

3 Исто, стр. 94.

4 Томас Каротерс, „Крај транзиционе парадигме“, у: *Транзиција деценију после: поуке и перспективе*, (приредили: Л. Секељ и Ј. Теокаревић), Институт за ев-

Увођењем дерегулације, приватизације и либерализације, на основу тзв. Вашингтонског консензуса, колонизоване државе у овим друштвима су прихватиле утицај снажнијих спољних центара моћи. То је омогућило утицајним светским организацијама, као што су Међународни монетарни фонд, Светска банка, Европска банка за обнову и развој, Г-8, да искористе нестабилно стање политичког и привредног система у сувереним државама и остваре свој утицај.⁵

Унутар друштва, примат у јавном животу има мањина култура. Пожељности сличног и поистовећивања са јавним личностима препознатљива су добра потрошачког друштва. Зашто поседовати неки производ и какав на тај начин постати? Шта би требало да постанемо у односима према природи, другоме, породици и према себи самима? Одговоре ћемо наћи у рекламама разних трговачких марки.

Природни ресурси, као природна датост у биолошкој разноврсности, хидролошком, геолошком, шумском, минералном, геотермалном богатству, клими, ветропотенцијалу, соларном потенцијалу итд, постају тржишне категорије. Нажалост, колонизоване државе их распродају. Нови власници пољопривредног земљишта, рудника, ветропотенцијала, хидролошког потенцијала итд, постају појединци, „инвеститори“. Све добија цену, па чак и територијална организација простора на којој се живи. Општина, град или округ вреднују се са аспекта територијалног капитала као „скуп фактора територије који привлаче инвестиције, односно који чине да инвестирање на неком подручју буде исплативије, тако да ефекти инвестирања буду највећи.“⁶ Није реч само о препознатљивим физичким факторима територије као што су: геостратешки положај, величина територије, природни ресурси, клима и квалитет животне средине, економска структура и развијеност техничке инфраструктуре, људски

ропске студије, Београд, 2004, стр 17-33.

- 5 „Добробити од развоја не деле се праведно, а јаз између богатих и сиромашних се проширује. Неправда, сиромаштво, незнање и насилни сукоби раширени су свуда, те узрокују велику патњу. Угрожени су темељи глобалне сигурности.“ Видети: "The Earth Charter, UNESCO http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/img/02_earthcharter.pdf, 06/09/2015.
- 6 *Просторни план Републике Србије 2010-2020*, Републичка агенција за просторно планирање, Министарство животне средине, рударства и просторног планирања, 2010, стр.11.

ресурси, већ је реч и о субјективним факторима који се тичу мотивационог потенцијала друштва који може постати ресурс у будућности, као што су: „социјални капитал, развијеност стратешког мишљења, истраживања и управљања, способност за иновације, институционална и организациона оспособљеност за доношење квалитетних одлука о развоју, способност и спремност појединаца и група за међусобну сарадњу партиципацију и постизање компромиса, висина трансакционих трошкова, развијеност комуникационих мрежа и интеракција различитих актера.“⁷ Према томе, на продају је и културни живот заједнице.

Са једне стране, тржишни развој који је у западној цивилизацији усвојен као база демократског развоја намеће и афирмише, високу продуктивност, акумулацију капитала, увећање градова, ширење тржишта. Говорећи о животној средини потребно је нагласити да се свуда око нас одиграва живот, у ваздуху, води и земљишту. Процес урбанизације занемарио је те процесе и потчинио себи природу. Ефикасан и ефективан економски развој унео је промене у потребама и жељама људи. Приватна својина је постала основно добро, живети значи имати.

Потрошачко друштво ствара велику количину отпада. Највећи део људске популације живи у градовима. До 2030. године у градовима ће живети 5 милијарди људи према извештају УН. Резултат оваквог развоја је пораст еколошких ризика.⁸

4. ЕКОЛОШКА ПРАВДА ЈЕ ДЕО ДРУШТВЕНЕ ПРАВДЕ

Еколошка правда везана је за принципе владавине економског и политичког поретка, али исто тако је везана за

7 Исто, стр. 11

8 Ризици су будући догађаји који прете свима без обзира на државне границе. Савремено друштво суочено је са новим хуманим канцерогенима као што су дуготрајни органски загађивачи (POPs), међу којима су: диоксин, бензопирен, полихлорованибифенили (PCBs), феноксихербициди, генотоксични метали, биотоксини (микотоксини), прехранбени адитиви. Посебну опасност чине повећане дозе јонизујућег, нејонизујућег зрачења и све већа употреба пестицида, генетички модификованих организама (ГМО) и производа од ГМО. Савремени живот се одвија у електромагнетном смогу.

друштвену организацију и усвојене културне оријентације и однос друштва према околини. Уставни демократски поредак западних модерних друштава истиче слободу избора сваког појединца и његову грађанску улогу као активног чиниоца у остваривању политика развоја друштва у коме живи. Неприкосновена слобода сваког појединца ограничена је истом таквом слободом другог појединца. Према Нозиковој „теорији овлашћења“, која се ослања на аргументацију Џона Лока, право приватне својине стоји у темељу либералног политичког поретка у форми морално утемељеног власништва.⁹ Сваки појединац је власник свог тела и разума и стога све оно што он створи и промени у природи постаје његово власништво.

У таквом либералном, атомизованом, конкурентном друштву појединци су једни другима мотив за надметање. Фридрих Енгелс уочио да конкуренција почива на индивидуалном интересу, а интерес појединца и целине су дијаметрално супротстављени. Појединац вођен личним интересом жели да поседује све, а у интересу заједнице (целине) јесте да свако подједнако поседује. „Тако су, дакле, опћи и индивидуални интерес дијаметрално супротстављени. Противурјечност је конкуренције: да сваки мора жељети монопол, док заједница као таква монополом мора губити и мора га дакле одстранити.“¹⁰

Опстанак на тржишту захтева високу продуктивност, ефикасност и технолошку опремљеност. Улагања у научна истраживања су, такође, подложна *cost-benefit* анализи. Утилитаристичко расуђивање, зачето још у 19. веку у делима Џеремија Бентама и Џона Стјуарта Мила, постало је веома утицајно данас у областима економије, државне политике и еколошке политике. Свака политичка одлука која води максимизацији користи већине (максималном остварењу среће појединца) је оправдана одлука. “Дакле, сви поступци или одлуке се просуђују према њиховој користи, или сходно њиховој корисности у стварању добрих последица. Утилитари-

9 Вил Кимлика, *Савремена политичка филозофија*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2009, стр. 126-143.

10 Карл Маркс, Фридрих Енгелс, *Рани радови*, Култура, Загреб, 1953, стр. 102-113.

сти заступају извесно схватање о интринсичној вредности (на пример, задовољства или среће), а онда просуђују о вредности свих осталих ствари и активности у складу са тиме колико добро служе томе да се постигне оптималан износ те вредности.¹¹ Питање јесте, како мерити задовољство или срећу. Изгледа да је универзално мерило вредности — новац — најједноставнија квантификабилна замена за добро. Тако да када се говори о добром здрављу нације као једном од циљева државне политике, износе се подаци који се могу измерити, на пример, животни век становништва, животни стандард, смртност деце, годишњи издаци на превентивну заштиту итд. Забрињавајуће је што ови мерљиви показатељи постају циљеви политика, уместо самог смисла и суштине здравља.

Никада није било више прича о правима и слободи, а све мање остваривих права и слобода. Изгледа као да држава доминира друштвеном заједницом, а, у ствари, држава очајнички покушава да контролише промене у друштву. Наглашавање важности слободних избора и права сваког појединца да утиче на политику развоја своје земље, а при томе прећуткивање о праву сваког запосленог на равноправан удео слободог радног времена. Свеобухватна и свепрожимајућа криза у којој се налази данашње друштво није ни економска ни политичка, већ, је пре свега, морална криза. Зато, она дотиче живот сваког живог бића.

5. РАСПОДЕЛА ЕКОЛОШКИХ ШТЕТА И КОРИСТИ МЕЂУ ДРЖАВАМА

Неправедност расподеле еколошких терета и користи на светском плану читљива је у одредбама билатералних и мултилатералних уговора. Према евиденцији УН до 1994. године, више од 800 таквих уговора садржало је одредбе које регулишу једно или више питања у животној средини, а до 2004. године тај број је достигао цифру од 1254 уговора.¹² Управо због јединствености, међусобне условљености

11 Цозеф Р. де Жарден, *Еколошка етика: увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 68.

12 Владан Јолцић, *Еколошко право. Општи и посебан део, Пример Србије - државе у транзицији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања,

и зависности не само свих екосистема, већ и глобалне људске заједнице на планети Земљи животна средина и људско друштво се мора штитити јединственом међународном регулативом. Тако, потребама изазвано, еколошко право се издвојило као посебна грана правне науке. Оно је систематизовано у три нивоа, као право суверених држава, међудржавних и међународних односа.¹³ Усвојени принципи еколошког права су сачињени и објављени у Стокхолмској декларацији 1972. године, а детаљно објашњени у *Агенди 21* која је део *Рио декларације* из 1992. године. Државе, које су ратификовале *Рио декларацију*, ових 27 принципа еколошког права уграђивале су у своје законодавство. Одрживи развој је једно од понуђених јединствених решења на Конференцији одржаној 1972. године у Стокхолму. Светска комисија за развој и животну средину усвојила је 1987. године извештај под именом „Наша заједничка будућност” (*Our Common Future*). Први пут до тада, животна средина је декларисана као ограничавајући фактор развоја који носи у себи хуману димензију развоја јер, треба да брине о природном наслеђу будућих генерација. Смисао одрживог развоја је имплементиран у принципима еколошког права на нивоу националних законодавстава: одрживог усклађеног развоја, одрживог коришћења природних извора, међугенерациске једнакости у правима и одговорностима, заједничког наслеђа човечанства и усклађен (одржив) развој. Контекст одрживог развоја укључује са једне стране јасно разграничене економске, друштвене и компоненте животне средине, а са друге стране њихово уравнотежено симултано дејство и синергетски ефекат. Стога, у *Агенди 21* препоручује се државама да стратешким плановима предвиђају исход процеса развоја, а не да га препуштају стихијском дејству тржишног кретања капитала и интересу појединаца већ интересу друштвене заједнице. Свака начињена штета у животној средини је мерљива и отуда онај који је изазвао мора и да је надокнади анулирањем негативног еколошког утицаја унапред (принципи: „загађивач плаћа, еколошке експертизе, недискриминације међу државама, припадајуће одговорности различи-

---

Београд, 2008, стр. 72.

13 Исто, стр. 7.

тог обима итд), или касније када је штета већ начињена, *a posteriori* заштитом (принципи: надокнаде штете, казнене одговорности, једнаког права приступа административном и судском процесу). Оно што није мерљиво јесте начин тумачења настајања штете. Да ли штета настаје због недовољних финансијских средстава градске власти и нефункционалности градског система, или ради остварења већег профита приватних предузетника, или из незнања и игнорисања улоге коју свако од нас има, или због препуштања одговорности другима?

Питање које тражи објашњење јесте: да ли се загађење може смањивати ако се њиме тргује. Установљени *Кјото протокол* који је део *Оквирне конвенције Уједињених нација о климатским променама* (UNFCCC), увео је на тржиште нови артикал размене: угљеничне квоте. Добро је подсетити се на то да је примарни циљ Протокола, на кога су се стране укључене у Анекс I Протокола обавезале, био предузимање мера за смањење емисије гаса стаклене баште у циљу подстицања одрживог развоја, а помоћу спровођења политике квантификованог ограничења. Оживљавање ових берзи угљеничних квота (кредита) има примат у односу на оживљавање одрживог развоја. Трговина овим квотама је наметнута државама, које прихватајући унапред предвиђена ограничења у количини (квоти) емисије угљен диоксида усвајају и могућност њихове куповине или продаје онима који су свој лимит већ испунили. Да ли ће трговина квотама угљен диоксида (једна метричка тона угљен диоксида) поново довести до неједнаке прерасподеле капитала, или до смањења загађења? На глобалном плану емисија угљен диоксида се неће смањити.¹⁴

Помоћу анализе исплативости може се разумети логика *Кјото* протокола, али и расподеле еколошких штета и

14 Постоји шест берзи на свету које тргују овим квотама. Њихово формално постојање је дато Оквирном конвенцијом Уједињених нација о климатским променама (UNFCCC). Према доступним подацима агенције *Transparency Market Research* вредност овог тржишта указује да је карбон економија брзо растућа глобална индустрија. Године 2012. промет је био 1,913.2 милиона долара, а од 2013. до 2019. године предвиђа се да ће бити 4,180.5 милиона долара. Sudip S., „Activated Carbon Market to be Worth US\$4,180.5 million by 2019“, <http://www.transparencymarketresearch.com/pressrelease/activated-carbon-market.htm>, /29/05/ 2015/

користи међу државама. Потребне економске анализе захтевају свођење штета од загађења на бројчане податке. Тако да загађење ваздуха, вода, земљишта итд, може постати тржишна категорија. На тај начин може се трговати здрављем становништва. “Вођени принципом корисности утилитаристи закључују да би укупна срећа могла да се увећа уколико би предмет размене било загађење, по одређеној цени, између развијених земаља и сиромашнијих неразвијених или земаља у развоју. Дакле сиромашније земље имале би могућност да увећају своју укупну срећу?”¹⁵

У том смислу еколошка штета која би могла настати у Америци или у Британији била би много већа, него штета која би настала у Боливији, Кенији или некој другој неразвијеној земљи, јер у тим земљама трошак лечења је мањи, па самим тим и сам живот мање вреди. У Србији смо опет сведоци неправедности када је реч о загађењу земљишта радиокативним отпадом. У току НАТО бомбардовања Србије на Косову је бачено око 9.000 килограма осиромашеног уранијума, а на југу Србије око 1.000 килограма.¹⁶ „Према незваничним подацима на нас је бачено 20.000 килограма. Ваздушне струје су разнеле честице распршеног уранијума по целој Србији и Балкану у марту, мају и априлу 1999. године, а и после тога.”¹⁷

Време полуживота осиромашеног уранијума 238 је четири милијарде и петсто милиона година. Земљиште које је контаминирано није очишћено, због високе цене одлагања, тако да је уранијум природним током (процесом кружења материје у природи) доспео и у воду и у биљни животињски свет, а ваздухом се пренео на раздаљине и до 45 километара.¹⁸ Они који су нас бомбардовали ћуте, али и званична

15 Цозеф Р. де Жарден: *Еколошка етика: увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 358

16 Јасмина Вујић, Драгољуб Антић, „Еколошке и здравствене последице НАТО бомбардовања 1999, са акцентом на осиромашени уранијум, (<http://www.nspm.rs/srbija-i-nato/ekoloske-i-zdravstvene-posledice-nato-bombardovanja-1999-s-akcentom-na-osiromaseni-uranijum.html?alphabet=1>), /09/05/2015/

17 Оливера Поповић, „Уранијум нас убија и после 16 година“, у: *Политика*, 5. април 2015., стр. 8

18 Латентни период за леукемију и лимфому јесте од пет до десет година, за малигне туморе је око седам и по година, а за солидне туморе који чине 95

јаваност у Србији. Ко ће да одговара за штету начињену животу људи у Србији и на Балкану. Да ли ће српски народ икада добити одштету што је био подвргнут радиокативном озрачивању?

5.1 Расподела еколошких штета и користи у Србији током процеса дерегулације, приватизације и либерализације

Уставом Републике Србије (2006) омогућено је странцима да стекну право концесије на природним богатствима и добрима од општег интереса. Услови по којима данас странци у Србији постају концесионари воде ка томе да највећу корист има неколицина људи, власника тог предузећа. Члан 87. Устава даје слободу физичким и правним лицима да стекну права на природним богатствима у општој употреби и да их приватизују. Пољопривредно земљиште, као добро трајне и непроцењиве вредности, битно за добијање хране високе здравствене вредности, продаје се. Брига о одрживом коришћењу овог тешко и споро обновљивог природног ресурса препушта се појединцу, односно корпорацији.¹⁹

Највећа сумња која прати процес демократизације и интеграције у Европску унију, као надржавну творевину, јесте сумња у оживљање одрживог развоја у коме су у подједнакој мери заступљени лични, заједнички и интерес животне средине, наспрам налета искључиво личних интереса. Та сумња се може пројектовати и у уверење да се Република Србија стара о равномерном одрживом регионалном развоју који је инаугурисан Уставом Републике Србије из 2006 (Члан 94). Прихватање привредног развоја као искључиву тржишну категорију развоја у правцу дерегулације и приватизације нема своју потврду у усвојеној Националној стратегији одрживог

одсто свих тумора је од десет до двадесет година, објашњава Др Слободан Чикарић радиолог и професор Медицинског факултета у пензији. Број новооболелих од рака је порастао за 20 одсто у периоду од 1999 до 2010, а стопа смртности се повећала за 25 одсто. Стопа смртности расте брже него стопа инциденције, каже Др Чикарић у интервјуу објављеном у Политици 5. маја 2015. Он је само систематизовао званичне податке Националног института за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“.

19 Видети: *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020*, Министарство животне средине и просторног планирања, Београд, 2009.

развоја Србије (2008-2017). Кључна улога усвојене стратегије јесте да се планира и предвиђа исход процеса развоја и да се не препусти стихијском дејству тржишног кретања капитала и доминацији интереса појединаца, већ и интересу друштвене заједнице. Процес усвајања одлука Владе Републике Србије не би требало да буде вођен само максимизацијом добити и задовољењем приватизационих користи, већ и равномерном дистрибуцијом корисности у друштву. Стратешки планови развоја, као што се наводи у *Агенди 21*, су увод у паметан и предвидив развој који локална заједница може да подржи, а грађани разумеју и учествују у његовом остварењу. Ако влада Републике Србије нуди своје обновљиве и необновљиве природне ресурсе, који су јавна својина, и територијални капитал на продају, онда мора и да одговори својим грађанима како ће им омогућити да остваре право перманентног суверенитета над природним ресурсима, као једног од принципа еколошког права.

На који начин Република Србија остварује своју улогу надлежности у спровођењу одрживог развоја (Устав, члан 97)? Продајом јавних предузећа, а тиме и енергетских ресурса (нпр. НИС-а) препустила је новим власницима да се брину о остварењу одрживог развоја. Да ли ће се инвеститори бринути о личним или друштвеним интересима? Први принцип *Националне стратегије одрживог развоја* јесте смањење сиромаштва, једнака расподела природног и створеног капитала унутар свих друштвених група и међугенерациска једнакост. Аксиом одрживог развоја јесте високо развијена свест људи о међузависности и једнакости. Чини се да владина политика развоја излази у сусрет максимизацији корисности личних интереса на уштрб друштвених потреба и интереса.

5.2. Расподела еколошких штета и користи међу „сувереним“ државама у процесу глобализације

Потврда да су трошкови и користи глобализације неравномерно распоређени јесте успостављање финансијске и политичке контроле снажних држава и других центара моћи над слабим државама. Одржавање моралне корупције споља

и довођење државе у дужничко ропство је од виталног значаја за остварење будућих финансијски користи појединих банкарских и привредних корпорација. Земље у развоју и неразвијене земље су посебно негативно погођене овим неправилностима. На Миленијумском самиту Уједињених Нација одржаном у Њујорку 2000. године усвојена је Миленијумска декларација. Она прокламује основне вредности на којима треба да се заснивају односи у 21. веку: једнакост, слобода, солидарност, толеранција, поштовање природе и заједничка одговорност. Правична и заједничка будућност треба да буду циљ процеса глобализације. У преамбули се изражава потреба да глобализација постане позитивна снага развоја за све људе света. Оно што је доводи у сумњу јесте сврсисходност глобализоване економије и правичне расподеле користи који овај процес доноси. Етичко питање јесте да ли сиромашни добијају правичан удео у привилегијама и добитима насталим глобалним економским повезивањем. Амартија Сен, 1998. године добитник Нобелове награде за економију, у свом говору пред Генералном скупштином Уједињених нација 29.октобра 2004, навео је да се економски напредак и благостање не могу остварити без постојања тржишних односа, али да тржиште само по себи не гарантује правилну расподелу добара. Исправљање постојећих неправди у свету глобалног капитализма захтева да се критички преиспитају међународни политички и правни односи и важећи трговински и својински уговори у бројним областима, као што су експлоатација природних ресурса, дистрибуција медицинске опреме, фармацеутских и прехранбених производа, образовна и технолошка средства, заштита животне средине, регулисање нагомиланог спољног дуга итд. У закључку свог излагања Сен је истакао да се остваривање глобалне правде темељи на заједничкој одговорности. Да бисмо дошли до тог циља неопходно је да се у међународним односима и институцијама чује глас економски неразвијених, сиромашних земаља.

Богате и индустријализоване земље носе највећу одговорност за настале промене у екосистемима. Да би земље у развоју оствариле своје право и једнаку шансу да се економски развију, богате земље морају да им то омогуће. Не

само смањивањем свог дела учешћа у загађењу животне средине већ и трансфером технологије, међународним олакшицама и бољим условима размене. Земљама у развоју мора се дати више прилика да учествују у глобалном планирању и одлучивању, јер то унапређује и културне слободе и економске могућности тих земаља. У циљу даљег напредовања глобализације потребно је повећати број образованог становништва, јер у свету модерних комуникација и размене пресудни значај има основно образовање.

Диспропорција богатства, користи и одговорности мора се ускладити. Другим речима праведност налаже да богати и сиромашни сарађују под једнаким условима и да је решавање еколошких проблема неодвојиво од проблема сувереног политичког и економског напретка земаља у развоју и неразвијених земаља.

6. КОНЦЕПЦИЈА ГЛОБАЛНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Концепција глобалног одрживог развоја захтева креирање међународне политике која у основи има заједничке циљеве развоја као и сарадњу свих држава на свету, богатих и сиромашних, моћних и слабих. Одржив развој тражи подједнако задовољење интереса свих људи на планети. Према тој концепцији, државе треба да сарађују, да размењују информације и знања, па чак и најновије научне, техничке и технолошке информације у циљу убрзања напретка неразвијених земаља.

Свака појединачна држава мора да оствари суверено право на коришћење сопствених природних ресурса, одговорност за изазвана загађења, право на недискриминацију међу државама, као и припадајућу одговорност различитог обима за изазвану штету према другим државама. У последњих тридесет година усвојено је много, око седамдесет, међународних конвенција ради регулисања питања заштите животне средине на међународном простору и уједначавања услова глобалног економског и друштвеног развоја. Ипак, какав заправо, ефекат имају све ове потписане конвенције на понашање суверених држава на међународном плану? Иако је концепција одрживог развоја од несумњивог значаја за цео

свет, њена применљивост на глобалном плану је нелогична. Зашто?

Према Кенету Волцу, међународна политика је област у којој влада анархија, за разлику од унутрашње политике која је хијерархијски организована. Дакле, анархична организација указује да нема правилности у односима међу државама. Постоји слобода деловања која је ограничена војним, економским и политичким вештинама. Исто тако у међународном политичком систему, као и на економским тржиштима, издвајају се главни актери, у овом случају суверене државе, које с обзиром на нехијерархијску организацију, немају различито диференциране функције, али се разликују по својим *способностима* (Кенет Волц). Управо, те моћније намећу правила игре слабијима, истоветно, као што олигополи намећу правила на економским тржиштима. У таквом систему, где моћније јединице доминирају над слабијим, поента је опстати и бринути се о себи (принцип самопомоћи). Свака суверена држава као јединица система, пре свега, тежи да осигура свој опстанак. Поред опстанка, државе могу имати бесконачно различите циљеве, али опстанак је предуслов за постизање свих осталих могућих циљева. Свака земља се бори да задовољи сопствени интерес и оствари предност у односу на другу. Из ове коегзистенције држава, односно садејства јединица које брину саме о себи, настаје структура система. Она, даље, има повратни ефекат на појединачне актере. Успеју ли актери да прозру принцип на коме функционише структура и да се својим понашањем прилагоде њему, тада остварују корист („структура их награђује“) и осигуравају своје позиције. Али управо то стање несигурности и неизвесности у процењивању поступака других држава, спречава сарадњу међу државама. У оваквој атмосфери на међународном плану где се државе понашају као конкуренти, имитирајући једна другу, пратећи расподелу способности међу њима, неће доћи до увећања заједничких користи, осим, ако оне нису случајан резултат структуре система.

Горе наведена аргументација објашњава услове под којима данас функционише међународни политички систем који не погодује остварењу одрживог развоја на глобалном

плану. Ефекат структуре може се анулирати само променом принципа који подржава функционисање система.

Као што је за дистрибутивну правду по мишљењу Џона Ролса, унутар земље важна праведна базична структура друштва и принцип разлике који, уколико постоје неправедни дистрибутивни ефекти, утиче на то да они иду у корист оних најсиромашнијих, тако је и на међународном плану потребно постојање истог принципа. Ипак, Ролс је одбацио могућност постојања таквог принципа на међународном плану и инсистирао је на „универзалном минимуму“: „Народи имају обавезу да помажу другим народима који живе у неповољним условима који им онемогућавају да имају пристojне политичке и друштвене режиме.“²⁰ Обавеза помоћи као позитивна одговорност не може бити довољна, јер проблем еколошке правде јесте проблем сиромаштва и људских права у земљама у развоју. Он настаје под наметнутим околностима развоја у тим земљама. Међународни поредак, који намећу богате земље, јесте творац еколошке неправедности. „и немамо једино позитивну одговорност, с обзиром на глобално сиромаштво, као што је Ролсова “обавеза помоћи”, већ негативну одговорност да станемо у наметању глобалног поретка и да зауставимо и ублажимо штету коју он констатно причињава светској популацији насиромашнијег становништва. Пошто је наша одговорност негативна и зато што толико много штете се може спречити са толико мало наших трошкова, смањење страшног глобалног сиромаштва треба да буде пре свега морални приоритет.“²¹

7. ПРАВИЧНОСТ У РАСПОДЕЛИ ЕКОЛОШКИХ ТЕРЕТА И КОРИСТИ МЕЂУ РАЗЛИЧИТИМ ДРУШТВЕНИМ ГРУПАМА

Неправедна расподела еколошких терета и користи међу различитим друштвеним групама унутар друштвене заједнице постоји. Она је посебно видљива у градовима у којима се лако уочавају класни односи и веза између др-

20 Према: Thomas Pogge „The Priorities of Global Justice“, in: *Metaphilosophy*, Vol.32, No. 1/2, 2001, p. 22.

21 Исто, стр. 22.

жаве и руководеће елите. Класне односе не обухвата само економска интерпретација, већ и културни приступ. Држава као гарант тих односа даље их репродукује институционализацијом развојних политика и законских регулатива. Социјално-економски статус друштвених група условљава и зоне у урбаним срединама: центар града, преиферија, центар са зеленилом, али и све присутнија је неформална појава смештаја маргинализованих друштвених група поред контаминираних, небезбедних животних простора: депонија, складишта хемијских материја, у азбестним насељима итд.

Најдрастичнији облик еколошке неправедности је еколошки расизам. Неправедност која је начињена домородачком становништву приликом освајања Аустралијског континента, јесте огромна.²² У америчком расно обојеном друштву присутно је и политичко лобирање у просторном планирању, односно у позиционирању непожељног земљишта. Тако да популације „обојених људи“ живе на локалним земљиштима контаминираним тешким металима, нпр. оловом.

Због великог притиска јавности Агенција за еколошку заштиту (EPA) из САД основала је посебно одељење за еколошку правду 1992. године и дефинисала је: „Еколошка правда представља равноправни третман и смислено укључивање свих људи и њихових активности, без обзира на расу, боју коже, национално порекло или приход, у процесе развоја, имплементације и спровођења еколошких закона, регулатива и политика. Равноправни третман подразумева да ниједна група или народ, било које расне, етничке или социо-економске припадности не сме да подноси непропорционални терет еколошких последица, које проистичу из индустријских, друштвених или комерцијалних операција, као и услед спровођења федералних, државних, локалних или обичајних политика и програма.“²³

22 Захваљујући нашем књижевнику Сретену Божићу Вонгару који више од 45 година живи и ради у Аустралији, откривена је истина о нуклеарном озрачивању, атомској смрти Аборицина. Зрачења, пробе, неадекватна опрема приликом вађења зелене руде уранијума доводиле су до драстичних облика распадања физичког тела. Аустралијска влада ни до данас им се није извинила. УНЕСКО-во одобрење, штавише, чека се за отварање новог рудника уранијума унутар резервата који је под његовом заштитом.

23 Environmental Protection Agency, <http://www.epa.gov/environmentaljustice/12/04/2015/>

Појам околина (*Environment*) не тиче се само природног окружења, већ укључује и простор на коме живимо, радимо, где се играмо, образујемо. Према томе, свет природе не може се одвојити од физичког света који је човек створио. Праведно друштво је заједница у којој све социјалне категорије и оне сиромашне имају једнаке шансе да остваре право на здраве услове живота како у квалитетној природној животној средини тако и у средини коју је човек створио својим радом (човековој средини).²⁴ „Ови циљеви ће бити достигнути када било која група или народ, било које расне, етничке или социоекономске припадности, ужива једнаки степен заштите од еколошких и здравствених опасности и једнак приступ у процесу доношења одлука за здраво окружење у којем живи, учи и ради.“²⁵

ЗАКЉУЧАК

Откривајући значење еколошке правде, осветљавају се многи неправедни владајући односи унутар економског и политичког система. Много је примера када појединац, народ или етничка група сnose непропорционалан терет еколошких последица, које проистичу из индустријских, комерцијалних или војних операција, као и услед спровођења спољних, локалних или обичајних политика и програма. У неправедном односу друштва према природи откривају се многе неправедности унутар националних, међудржавних и међународних политичких система. Данас у свету влада неправедно стицање користи.

Неправде које су начињена природним екосистемима, нису нанеле највећу штету природи, већ људима и друштву. Појединац у атомизованом конкурентном либералном друштву самопроизводи слику о себи кроз стицање својине. Утилитаристичка филизофија је завладала капиталистичким друштвом. Све мора имати оправдану „рачуницу“.

24 О томе: Владан Јолцић: *Еколошко право-Општи и посебан део, Пример Србије-државе у транзицији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2008, стр. 16.

25 Environmental Protection Agency, <http://www.epa.gov/environmentaljustice/12/04/2015/>

У сваком случају, човечанство је уложило велику наду и очекивање у научну и технолошку револуцију. Према подацима Оксфам добротворне орагнизације (*Oxfam*) објављеним у јануару 2015. пред Светски економски форум у Давосу, 85 најбогатијих људи на свету поседује онолико колико има 50 одсто најсиромашнијих (3,5 милијарде). Ако се овај тренд настави следеће године 1 одсто људи на земљи имаће више него осталих 99 одсто.²⁶

Еколошка криза је изазовна јер омогућује еволуциони духовни напредак појединца. Појединац је тај који доноси одлуку у систему. Преображај система је могућ само са преображајем појединаца. То је улога коју неправда према природи носи у себи: промену свести сваког појединца. Ово је време културног преображаја и разумевања себе и других. За свако откриће у науци и технологији потребно је поставити питање какво добро оно доноси мени и друштву?

Основна идеја овог рада јесте да прикаже сложеност смисла који природа носи у себи. Природа није само видљиви део пејзажа који нас окружује, или ресурс који се може искористити за привредни развој, већ је велика истина о људима и друштву. Она открива континуитет историје људске свести, филозофије и науке, друштвених и политичких промена, уколико правилно тумачимо одигране догађаје.

Нарушена природна равнотежа, измењени екосистемски процеси наговештавају промене ритма природних циклуса. Еколошка неправда јесте приказ друштвене неправде и нехуманог друштва. Све постоји у коегзистенцији супротности. Да није неправде не би било ни правде. Оно добро што еколошка неправда носи у себи јесте позив за преображај свести. Тако се од почетне идеје важности природе за напредак и друштвени развој у овом раду дошло до закључка да изазов савременог доба јесте задатак за духовним преображајем појединца. Живот у савременом добу мора бити у духу напредне науке и технологије која доприноси правди, миру и истини. Одлука је на појединцу да разуме себе, друге и природу и да се укључи у рад своје заједнице и новог

26 2015, (<http://www.theguardian.com/business/2015/jan/19/global-wealth-oxfam-inequality-davos-economic-summit-switzerland>), /07/06/2015/

глобалног друштва дајући и делећи са свима оно најбоље што носи у себи. Вера је у појединцима који чине систем, а не у систему.

Литература

- Де Жарден Цозеф, Р., *Еколошка етика увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Јолцић Владан, *Еколошко право-Општи и посебан део, Пример Србије-државе у транзицији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2008.
- Каротерс Томас, „Крај транзиционе парадигме“, у : *Транзиција деценију после: поуке и перспективе*, (приредили: Л. Секел и Ј. Теокаревић), Институт за европске студије, Београд, 2004.
- Кимлика Вил, *Савремена политичка филозофија*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2009
- Маркс Карл, Енгелс Фридрих: *Рани радови*, Култура, Загреб, 1953.
- Поповић Оливера, „Уранијум нас убија и после 16 година“, дневник *Политика*, 5. април 2015.
- Турен Ален, *Социологија друштвених покрета*, Радничка штампа, Београд, 1983.
- Просторни план Републике Србије 2010-2020*, Републичка агенција за просторно планирање, Министарство животне средине, рударства и просторног планирања, 2010.
- Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020*, Министарство животне средине и просторног планирања, Београд, 2009.
- Pogge, Thomas, „The Priorities of Global Justice“, in: *Metaphilosophy*, Vol.32, No. 1/2, 2001.
- Amartya Sen, „Interdependence and global justice“, <http://www.un.org/esa/documents/GLO-UNGA.pdf>, /09/05/2015/
- Environmental protection agency, <http://www.epa.gov/environmentaljustice/>,/12/04/2015/

- New Oxfam report says half of global wealth held by the 1%, Davos 2015, <http://www.theguardian.com/business/2015/jan/19/global-wealth-oxfam-inequality-davos-economic-summit-switzerland>), /07/06/2015/
- Jasmina Vujić, Dragoljub Antić, „Ekološke i zdravstvene posledice NATO bombardovanja 1999, sa akcentom na osiromašeni uranijum, <http://www.nspm.rs/srbija-i-nato/ekoloske-i-zdravstvene-posledice-nato-bombardovanja-1999-s-akcentom-na-osiromaseni-uranijum.html?alphabet=1>, /09/05/2015/
- Sudip S., „Activated Carbon Market to be Worth US\$4,180.5 million by 2019“, <http://www.transparencymarket-research.com/pressrelease/activated-carbon-market.htm>, /29/05/ 2015/
- The Earth Charter, UNESCO, http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/img/02_earthcharter.pdf, /06/09/2015/
- Zavod za zaštitu prirode, http://www.zzps.rs/novo/index.php?jezik=la&strana=zastita_prirode_bioloska_raznovrsnost_biodiverzitet, /12/06/2015/

Zagorka Stević Gojkov

ENVIRONMENTAL JUSTICE – CHALLENGE OF THE MODERN AGE

Resume

The basic idea this paper carries is to bring the reader all the complexity of sense that exists in nature itself. Nature is not only the visible part of the landscape that surrounds us, or the resource that can be used for economic development, but it is a great truth about people and society. It reveals the continuity in history of human consciousness, philosophy and science, social and political shifts if we are able to correctly interpret events that had already happened. All scientific truths have been existing in

nature forever. We discover them in proportion to the development of our consciousness. Disrupted harmony of nature, altered ecosystem processes imply transition in the rhythm of natural cycles. Environmental injustice is a description of social injustice and inhuman society. Everything exists in the coexistence of opposites. If not for the injustice there would be no justice. The good that ecological injustice carries in itself is a call for transformation of consciousness. So, from the initial idea – importance of nature for progress and society development in this paper we have come to the conclusion that the challenge of modern times is a task for individuals to raise their awareness about themselves, others and nature. Modern life has to be closely connected with science and technology which sustain justice, peace and truth. The decision is up to the individuals to comprehend themselves, others and nature, to get involved in their community, new global society by giving and sharing the best of they carry within themselves. Faith is in individuals who create sistem, not in the system itself.

Keywords: Nature, culture, the consumer society, capitalism, crisis, change, consciousness, the individual.

* Овај рад је примљен 10. септембра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

**ИСТОРИЈА И САДАШЊОСТ-
МЕЂУНАРОДНИ ПОГЛЕД**

Марина Т. Костић

ПРЕШЕВО, БУЈАНОВАЦ И МЕДВЕЂА-
СТАТУС/МАЊИНЕ, ПАРАЛЕЛЕ И
СТАВОВИ ЕУ И САД 85-107

Јелена Ђ. Лопичић Јанчић

МЕЂУНАРОДНО ПРАВНИ АСПЕКТ
РАТНИХ ЗЛОЧИНА МАЂАРСКЕ
ИЗВРШЕНИХ ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ
СВЕТСКОГ РАТА 1941-1944. ГОДИНЕ
У ВОЈВОДИНИ 109-140

Марина Т. Костић

Специјалиста политиколог међународне политике

ПРЕШЕВО, БУЈАНОВАЦ И МЕДВЕЂА – СТАТУС/МАЊИНЕ, ПАРАЛЕЛЕ И СТАВОВИ ЕУ И САД

Сажетак

Имајући у виду нестабилност на подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа након завршетка сукоба на Космету 1999. године, спорадичне инциденте и сталне политичке захтеве Албанаца из овог краја, али и спољнополитичке приоритете Владе Србије у вези са чланством у Европској унији (ЕУ), предмет овог истраживања су приступи локалног албанског руководства, Владе Србије и ЕУ и САД-а, решавању положаја три општине и Албанаца који живе у њима. Циљ истраживања је да се употребом компаративног теоријско-методолошког приступа утврде сличности и разлике и одреде могуће тачке ослоњања различитих ставова, на којима би се градила трајна стабилност. Резултати истраживања указују на то да се приступи Србије, ЕУ и САД, по питању статуса, разликују од приступа локалних Албанаца, будући да га они посматрају у контексту права националних мањина, а не статуса територије. У погледу паралела са положајем севера и права Срба на Космету, албанска позиција је јединствена, док су Србија, ЕУ и САД става да се ово питање не може решавати на исти начин као положај Срба на Космету. На крају, у погледу укључености међународних актера у овај процес, приступи Србије,

ЕУ и САД су да они имају надзорну и улогу гаранта, док албанска страна инсистира на „интернационализацији“ и њиховој већој укључености. Препоруке српској страни су да уложи напоре у одржавање постојеће позиције међународних актера, узме у обзир пораст геополитичког значаја овог подручја у условима заоштравања односа Истока и Запада и да питање општина са српском већином на Космету не представља као питање статуса територије. Тежња истраживања је да, пре свега, пружи допринос домаћој литератури.

Кључне речи: Прешево, Бујановац, Медвеђа, Европска унија, САД, статус, албанска национална мањина, Косово, преговарање.

Са распадом Отоманског царства настао је већи број националних држава, укључујући и Албанију, при чему је велики број Албанаца остао да живи у суседним државама. Дешавања у њима не могу се посматрати одвојено тј. положај и поступање Албанаца у једном делу утиче и на друге делове региона у којима они живе, што је додатно подстакнуто крајем Хладног рата и распадом Југославије. У складу са тим, дешавања на Космету деведесетих година довела су до ескалације насиља и у Македонији и у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа на југу Србије (тзв. Пршевска долина).¹ Подручје три општине представља „критични простор“ Балканског полуострва погодан за извођење терористичких аката и развој криминалних мрежа, уз становништво које није значајно наклоњено државним снагама безбедности, због чега оно захтева посебну пажњу и деловање.²

Распад Југославије виђен је од стране албанских представника ових општина као могућност да се приликом

1 Процењено је да је 2012. године у Прешеву живело 36.553, Бујановцу 28.672 и Медвеђи 3.733 Албанаца - укупно 68.958, што је око 0,96% од укупног броја становника у Србији, без Космета, др Мирјана Рашевић, „Етнички хомогене и хетерогене средине у Србији“, *Демографски преглед*, бр. 55/2015, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Институт друштвених наука, Београд, стр. 1.

2 Д. Секуловић, „Геостратешки положај и значај геопростора врањско-бујановачка котлина“, *Глобус*, 31, Српско географско друштво, 2006, стр. 75 и 85.

решавања статуса “Косова” и оне укључе у његов састав. Због тога је 1992. године одржан незванични референдум на коме је гласало 47.000 гласача, од којих је 95% подржало успостављање пуне аутономије и права да се уједине са “Косовом”.³ Дешавања око јужне српске покрајине 1999. године определила су и тактику наступања Албанаца у тзв. Прешевској долини, која се садржала у ескалацији насиља⁴, стварању великог броја избеглица које би ишле ка „Косову“ и изазвању интервенције Северноатлантског савеза (НАТО) на албанској страни. НАТО је, међутим, у марту 2001. године подржао план Владе Србије о прекиду ватре који је предвиђао распуштање, разоружавање и амнестију припадника тзв. Ослободилачке војске Прешева, Медвеђе и Бујановца (ОВПМБ), повлачење ванредно ангажованих војних и полицијских снага, повратак избеглица, изградњу мултиетничких институција и економски опоравак подручја три општине. Већ крајем 2000. године формирано је Координационо тело Владе Србије за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа (у наставку Координационо тело или скраћено КТ).

У наредне три године долазило је до напада на Албанце и Србе, као и напада који нису имали јасне мете већ изазивали страх и неизвесност, а који су могли да обнове оружани сукоб.⁵ Од 2005 године „оружани напади се смањују, а тензије се углавном испољавају политички“⁶, иако до велике напетости дошло у јануару 2005. године када је у рејону села Миратовац убијено дете албанске националности. До 2008. године ова област је остала мирна, иако су албански политичари наставили да бојкотују републичке председничке и парламентарне изборе и сарадњу са Координационим телом. До већих тензија је дошло 2009. године, због експло-

3 Roger D. Petersen, *Western Intervention in the Balkans: The Strategic Use of Emotion in Conflict*, Cambridge University Press, New York, 2011, стр. 205.

4 У једноипогодишњем конфликту ОВПМБ и српских снага безбедности погинуло је око 100 лица а 12.500 је избегло, International Crisis Group, „Southern Serbia: In Kosovo’s Shadow”, Europe Briefing N°43, р. 2.

5 Детаљнији преглед оружаних инцидената током 2003. године видети у: „Southern Serbia’s Fragile Peace“, ICG Europe Report N° 152, 9 December 2003.

6 Наведено према: Marija Marović, Filip Ejodus, Ivan Kostić, *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, ОЕБС и Балкански центар за Блиски Исток, децембар 2012, Београд, стр. 17.

зије у Прешеву и напада на припадника Жандармерије код Бујановца, као и јула 2011. године због неуспелих преговора Београда и Приштине о царинским печатима и блокаде два прелаза – Јариње и Брњак. Након договора о ова два прелаза и уклањања блокаде преласка робе са албанске и барикада са српске стране, средином 2012. године дошло је до нових тензија када су војници КФОР-а почели да уклањају барикаде у селу Рударе. Све ово било је праћено и оружаним инцидентима - нападима на полицијски пункт у селу Добрисин код Бујановца средином 2012. године - подизањем споменика погинулим борцима ОВПМБ крајем те године и новим политичким декларацијама које ћемо размотрити у наредном делу истраживања.

Поред дешавања на северу Космета, на поступања албанских представника са југа Србије утицали су и разговори између Београда и Приштине, који се воде уз посредовање ЕУ и договори постигнути око основних начела Асоцијације/Заједнице општина са српском већином, чије је успостављање предвиђено „Првим споразумом о принципима којима се регулише нормализација“ односа Београда и Приштине 2013. године.⁷ Након започетог дијалога са Владом Србије о седам тачака везаних за положај Албанаца у три општине, дошло је до њиховог прекида, а 2015. године формирана је Асоцијација Албанаца који живе у овим општинама.

Имајући у виду значај овог питања за стабилност Србије и спољнополитичке приоритете Владе Србије у вези са чланством у ЕУ, овај рад употребом компаративног теоријско-методолошког приступа истражује да ли су приступи локалног албанског руководства, Владе Србије, ЕУ и САД, као најзначајнијих међународних фактора обликовања политике на Балкану, у погледу решавања питања општина у којима живе Албанци на југу Србије комплементарни и да ли се и где могу пронаћи тачке ослоњања на којима би се градила трајна стабилност.

Индикатори ставова три стране су: да ли се питање три општине на југу Србије посматра као питање статуса

7 Преговарачки процес са Приштином, <http://www.kim.gov.rs/pregovaracki-proces.php>, 25.1.2016.

територије или права мањина, да ли се праве и подржавају паралеле између Срба са севера Космета и Албанаца у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа и да ли стране заступају и подржавају укључивање треће стране тј. међународног посредника у решавање овог питања.

1. СТАВОВИ АЛБАНСКОГ РУКОВОДСТВА СА ПОДРУЧЈА ТРИ ОПШТИНЕ

Слично референдуму на „Косову“ почетком 1990их година у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа је 1992. године одржан референдум којим је затражена културна и територијална аутономија и присједињење „Косову“. Будући да ово питање никада није стављено на дневни ред међународних активности у вези са распадом Југославије и да стратегија изазивања међународне интервенције на албанској страни није донела жељене резултате, оно се почело везивати за решавање статуса „Косова“, пре једнострано проглашене независности (ЈПН), односно положај општина на северу и Срба на „Косову“ током Бриселског дијалога Београда и Приштине, па и статус Крима током 2014. године због примене начела самоопредељења.⁸

Бројне домаће и међународне активности предузимане у циљу сарадње Албанаца са Владом Србије (формирање Националног савета Албанаца, укључивање у рад државних органа, улагања у привреду и инфраструктуру и сл.) нису довеле до њиховог одустајања од коначног циља – присједињавања „Косову“, што се може видети прегледом платформи, декларација и изјава албанских лидера три општине.⁹

Захтеви и завршне одредбе садржане у Политичкој платформи албанских одборника Скупштина општина Пре-

8 *Musliu: Povuci paralelu Presevo-Krim*, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=18&nav_id=825367, 25.1.2016.

9 Такође, поједини политичари су наставили и након окончања сукоба да подручје три општине називају „Источно Косово“, па је тако прешевска ТВ станица, под контролом Халимија 2001. године, јужну Србију називала „источно Косово“, а вести из Србије емитовала под рубриком „светске вести“, International Crisis Group. „Sothern Serbia’s Fragile Peace“, Europe Report N°152, 9 December 2003, p. 21.

шево, Бујановац и Медвеђа од 14. јануара 2006. године¹⁰ полази од тога да се „албанско становништво Прешева, Бујановца и Медвеђе (Пршевске долине) суочава са својим нерешеним политичким статусом“ и да „досадашње форме територијалног организовања нису дале одговарајућу могућност за заштиту интереса Албанаца Пршевске долине“.¹¹ Одборници су се, поред осталог, заложили за стварање посебног Уставом организованог административно-територијалног облика и успостављање специјалних веза „Пршевске долине“ са „Косовом“. У Завршним одредбама ове Платформе наведено је да ће одборници пристати на статус посебног региона, ако у одређивању коначног статуса „Косова“ буду поштована начела Контакт групе, а да се у случају непоштовања ових начела или евентуалних промена граница „Косова“ они обавезују да ће се ангажовати на уједињењу са њим.¹²

Поводом консултација око формирања Националног савета Албанаца 29. септембра 2009. године окупили су се представници пет највећих албанске партије овог подручја. Политичка декларација која је тада усвојена садржала је подршку Ахтисаријевом плану за Косово, позвала на имплементацију принципа садржаних у овом плану и на подручју три општина и позвала на повећање међународног присуства у Долини.¹³

Претходно донете платформе потврђене су на новој заједничкој скупштини албанских одборника 1. августа 2009. године, када је покренута и иницијатива за стварање албанских регионалних институција и формирање издвојеног региона „Пршевска долина“.¹⁴ Будући да ово није при-

10 Извештај Међународне кризне групе из 2006. године наводи да је документ очигледно припремљен уз помоћ из Приштине, посебно ветерана Ветона Суроија. На овај начин Суроија остварује три циља: добија политичке поене унутар Косова, помаже Албанцима у Пршеву и отржењује Београд у погледу захтева за поделом Косова, “Southern Serbia: In Kosovo’s Shadow”, Crisis Group Europe Briefing N°43, 27 June 2006, p. 8.

11 *Platforma Politike e 14.01.2006 në shqip, anglisht dhe serbishtë*, <http://www.kosovalindore.com/2011/05/03/platforma-politike-e-14-01-2006-ne-shqip-anglisht-dhe-serbishte/>, 28.1.2016.

12 Исто.

13 “Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valle”, Crisis Group Europe Report N°186, 16 October 2007, p. 7.

14 *Srbija: Albanci traže region “Preševska dolina”*, <http://24sata.info/vijesti/regija/12738-srbija-albanci-traze-region-presevska-dolina.html>, 28.1.2016.

хваћено, дошло је до предлога за разменом територија израженог у изјави председника општине Прешево Рагмија Мустафе из маја 2011. године да би та општина, заједно са Бујановцем и Медвеђом, требало да буде припојена „Косову“, а север „Косова“ Србији на бази референдума Албанаца из ових општина 1992. године, Политичке платформе Скупштине албанских одборника из 2006. године и „онога за шта се борила тзв. Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца“¹⁵. Овај предлог такође није усвојен, пре свега због противљења косовске стране и међународних актера који су признали ЈПН „Косова“ јер нису желели да се то прелије на друге суседне државе и због очувања „граница“ у којима је оно признато. Након тога, а пратећи ток преговора између Београда и Приштине у Бриселу 2013. године дошло је до састанака са председником Координационог тела о седам тачака предложених од стране албанских лидера, које су се односиле на потпуну интеграцију Албанца, економски опоравак, остваривање права на службену употребу језика, писма и националних симбола, децентрализацију у правосуђу, образовање, културу и информисање и мере у здравственој заштити. Пошто су одржани разговори о здравству и социјалној заштити, као и мрежи судова, разговори су прекинути у новембру 2013. године услед неслагања са критеријумом за одређивањем мреже судова - пописом становништва из 2011. године.¹⁶

У том периоду дошло је и до допуне захтева Албанаца, па су поред изнетих седам тачака о којима је Влада пристала да разговара, изнели и следеће: да се Пчињски округ замени топонимом Прешевска долина, да се успостави паралела Срби са севера „Косова“, Албанци са југа Србије и да се оснује универзитет у Прешеву, као истурено одељење косовског универзитета из Приштине, о чему су они претходно обавили разговоре са званичницима Приштине. Шеф КТ-а

15 *Predsednik opštine Preševo za podelu juga Srbije i severa Kosova*, <http://www.blic.rs/vesti/politika/predsednik-opstine-presevo-za-podelu-juga-srbije-i-severa-kosova/vnwtsg>, 1.2.2016.

16 Информација о активностима Координационог тела (јануар-децембар 2013), http://www.kt.gov.rs/images/Informacije%20o%20aktivnostima%20Koordinacionog%20tela_2013_srb.pdf, стр. 7-8, 2.2.2016.

је тада изјавио да се разговори неће ширити на друге теме, већ ограничити на прихваћених седам.¹⁷ Почетком новембра 2014. године поново је изнет захтев Албанаца да се признају резултати референдума из 1992. године, који омогућавају припајање југа Србије Космету.¹⁸

Кулминација фактичког повезивања положаја општина са српском већином на Космету и општина са Албанском већином на југу Србије десила се са постизањем договора у Бриселу 25. августа 2015. године о општим одредбама/кључним елементима Асоцијације/Заједнице са већинским српским становништвом на Космету (у даљем тексту: Заједница).¹⁹ Тим поводом је у августу 2015. године Јонуз Муслију, председник Националног савета Албанаца, покренуо иницијативу за стварање Заједнице општине у којима живе Албанци и изјавио да „уколико Срби са севера прогласе Заједницу српских општина или аутономију, онда ћемо и ми из Прешевске долине прогласити аутономију са правом припајања нашој матичној земљи Косову“.²⁰ У складу са тим је у Прешеву 12. септембра 2015. године одржана заједничка седница представника пет политичких странака Албанца (без одборника из Медвеђе где је скупштина распуштена, а дан касније су се одржавали локални избори) које делују на територији три општина на којој је формирана Асоцијација општина у којима живе Албанци.²¹ Муслију је након ове седнице изјавио да је „циљ асоцијације да Албанцима обезбеди права која су предвиђена за Србе у Заједници ср-

17 Исто.

18 *Станковић: Изјаве Муслијуа не помажу Албанцима*, <http://www.kt.gov.rs/ct/news/arhiva-vesti/stankovic-izjave-muslijua-ne-pomazu-albancima/>, 2.2.2016.

19 У јавности се усталио израз „Заједница српских општина“ иако се он као такав не спомиње ни у једном од договора Београда и Приштине.

20 *Zajednica albanskih opština ne ugrožava bezbednost*, <http://mondo.rs/a829181/Info/Srbija/Stankovic-Zajednica-albanskih-opstina-ne-ugrozava-bezbednost-Srbi-je.html>, 3.2.2016.

21 На седници се нису појавили одборници Демократске уније Албанаца Рами Зулфијуа и Покрета за демократско деловање Ризе Халимија (који је подржао оснивање Асоцијације, али одборници његове партије из СО Прешево и Бујановац нису учествовали на састанку у Прешеву зато што седница није била добро припремљена), *Formirana zajednica albanskih opština*, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=09&dd=12&nav_category=11&nav_id=1038405, 4.2.2016.

пских општина, а што се пре свега односи на права у области полиције, судства, здравства...“ и најавио да ће ускоро бити формиране радне групе које ће бити ангазоване на изради статута.²²

У погледу међународног посредовања Албанци из три општине су захтевали укључивање овог питања у Бриселски дијалог или отварање новог преговарачког процеса. У јануару 2013. године, на заједничком састанку албанских одборника, упућен је позив за интернационализацију „кризе“ у „Прешевској долини“. Нова декларација је потврдила тзв. Кончуљски договор, платформу из 2006. године и декларацију из 2009. године и затражила од Владе Албаније да „проблем Прешевске Долине укључи у међународним институцијама“. Албански одборници су позвали Владу Републике Србије и „Владу Републике Косова“ да разматрају решавање проблема „Прешевске долине“ по начелу реципроцитета, на разговорима који се одржавају у Бриселу уз посредовање „Високог представника ЕУ, баронице Кетрин Ештон“.²³ Такође, истом декларацијом одборници су позвали УН, НАТО, ОЕБС, Савет Европе и ЕУ да охрабре српску владу да настави дијалог са политичким представницима у „Прешевској долини“.²⁴

Какав је став српских власти по овом питању, као и у погледу статуса и паралела са положајем севера и Срба на Космету, размотриће се у наредном делу рада.

2. ПОЗИЦИЈА ВЛАДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЊЕНИХ ТЕЛА

Деловање Координационог тела Владе Србије за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа је од свог оснивања 2000. године било усмерено на примену постигнутих споразума и програма, односно остваривање принципа мултиетничности на свим нивоима и у свим областима, економски

22 Исто.

23 *Tekst Političke deklaracije Albanaca*, <http://www.juznevesti.com/Politika/Tekst-Politicke-deklaracije-Albanaca.sr.html>, 10.2.2016.

24 *Ethnic Albanians in south seek help from Tirana*, http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2013&mm=01&dd=13&nav_id=84132, 10.2.2016.

опоравак и остваривање здравствених, социјалних, образовних и других права Албанаца који произилазе из њиховог статуса као националне мањине. Ипак, након осам година од оснивања, тадашњи председник КТ-а је изјавио да наилази на сталну опструкцију албанских лидера и да испуњавање њихових услова није било праћено одговарајућом сарадњом са овим Телом.²⁵ До уласка албанских представника у КТ дошло је средином априла 2009. године, када је потписан Споразум о њиховом укључивању (један од потписника је био и шеф мисије ОЕБС у Србији, уз присуство амбасадора САД и представника британске амбасаде у Београду) и за заменика председника КТ-а изабран је тадашњи председник општине Бујановац. Са друге стране, у октобру 2010. године, уз присуство представника ОЕБС, постигнут је Споразум о формирању мултиетничке власти у Бујановцу чиме су српске партије добиле одређена места у локалној самоуправи.²⁶

На захтеве Албанца из декларације од августа 2009. године којом је затражено формирање „региона Прешевска долина“, Београд је одговорио да ови захтеви неће решити било који проблем са којим се три општине суочавају. Крајем те године отворена је и војна база „Југ“ код Бујановца која је представљена као „кључни фактор стабилности у том делу Србије, али и развојни потенцијал, будући да ће у њој посао наћи хиљаду професионалних припадника војске“.²⁷ Такође, отворене су и локалне канцеларије републичког заштитника грађана у Прешеву, Бујановцу и Медвеђи, ради остваривања ефикасније заштите и унапређења људских и мањинских слобода и права грађана на том подручју.

Када говоримо о статусу територије три општине, став шефа КТ је током 2012. године био да „нема разлога

25 *Интервју који је Милан Марковић, министар за државну управу и локалну самоуправу и председник Координационог тела за јужну Србију, дао „Политици“ 25. децембра 2008. год., <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/intervju-koji-je-milan-markovic-ministar-za-drzavnu-upravu-i-lokalnusa-moupravu-i-predsednik-koordinacionog-tela-za-juznu-srbiju-dao-politici-25-decembra-2008.-god./>, 16.2.2016.*

26 У складу са етничком структуром становништва у прешевској локалној власти би требало да буде заступљено 10% Срба, а у Бујановцу 35% Срба, *Потписан Споразум о мултиетничкој власти у Бујановцу*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/potpisan-sporazum-o-multietnickoj-vlasti-u-bujanovcu/>, 16.2.2016.

27 <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/24.11.2009.god./>, 16.2.2016.

за бојазан да ће Србија остати без овог дела територије, али морају се извући поуке и из претходних догађаја из старе Југославије”.²⁸ Такође, овај став се, као и став о улози међународне заједнице након подизања споменика палим борцима ОВПМБ крајем 2012. године у центру Прешева, огледа и у изјави тадашњег премијера Србије да наш циљ мора бити да „југ Србије буде стабилан и политички и економски, јер је он последња брана за одбрану Србије”²⁹.

У погледу све израженијих захтева Албанаца да се повуче паралела између права Албанаца са југа Србије и Срба на Космету став КТ-а је током 2010. године био да поједини политичари на југу Србије посежу за националном демагогијом у циљу одржања сопствене политичке позиције. Уместо тога, по мишљењу тадашњег шефа КТ-а, сви треба да се посвете стварању стабилних услова за запослење људи, интеграцију, како Албанаца у републичке институције, тако и Срба у локалне органе власти, решавање проблема у образовању и искорењивање сиромаштва које је веома изражено у овој општини, као и да је српска позиција око територијалног интегритета Србије потпуно јасна и да је давање предлога о повлачењу паралела бесмислено.³⁰

Када је у марту 2013. године донета нова политичка декларација албанских одборника на југу Србије, којом се тражи реципроцитет са правима које Срби на северу Космета треба да добију у оквиру Бриселског дијалога, нови шеф КТ-а је изјавио да се ова декларација неће наћи на преговарачком столу у Бриселу, да не постоје паралеле између те две ситуације и да је једини документ који је основа за разговоре заједничка платформа од 25. фебруара, којом су препоручени разговори са Владом Србије о осам (касније у Извештају Владе преточене у седам) тачака и усаглашена са шефом Мисије ОЕБС-а у Србији. Такође, ова декларација

28 *Станковић: Југ Србије запостављен*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-jug-srbije-zapostavljen/>, 20.2.2016.

29 *Премијер у Нишу о економском развоју јужне Србије*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/premijer-u-nisu-o-ekonomskom-razvoju-juzne-srbije/>, 20.2.2016.

30 *Милан Марковић, Министар за државну управу и локалну самоуправу – „Нема трговине југом и севером“*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/11.9.2010.-godine/>, 21.2.2016.

Албанаца протумачена је са српске стране као „да се ту ради о врсти притиска на ток преговора у Бриселу о статусу српских општина на Косову“.³¹

Председавајући КТ-а је 2015. године, поводом иницијативе Албанаца да оснују Асоцијацију албанских општина, изјавио да Албанци треба да престану да вуку паралеле између њих и северног „Косова“ јер су они једнаки грађани Србије³², док је премијер Србије изјавио да је најава одборника албанске националности у Прешеви да ће формирати Асоцијацију албанских општина на југу Србије, као одговор на Заједницу српских општина на „Косову“, политички неозбиљна и неодговорна и да се на такав потез мора реаговати мудро и паметно.³³ Након формирања ове Асоцијације шеф КТ-а је истакао да те општине, као и до сада, могу да рачунају на права загарантована Уставом и законима Србије, као и Међународном конвенцијом о националним мањинама и да је група одборника из те три општине донела такву одлуку тврдећи да је то на основу Бриселског споразума, а да при том, питање Албанаца са тог подручја, ни на један начин није разматрано у Бриселу.³⁴

У погледу учешћа међународне заједнице у питањима везаним за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа, њихова улога се види пре свега као донаторска, контролна, надзорна и улога гаранта постигнутих споразума. Значајан сарадник и гарант, присутан на готово свим састанцима КТ-а и представника Албанаца три општине је ОЕБС, који има и своју канцеларију у Бујановцу. Ову перцепцију осликава и изјава шефа КТ-а да је приликом разговора са представницима албанске заједнице „важно да ти разговори имају неког као „сведока“, односно гаранта да је постигнут договор, што је

31 *Југ Србије није тема Бриселских преговора*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/jug-srbije-nije-tema-briselskih-pregovora/>, 22.2.2016.

32 *“Albanians in south do not have U.S., EU’s support”*, http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2013&mm=03&dd=10&nav_id=85090, 22.2.2016.

33 *Премијер Александар Вучић: Најаве Албанаца са југа Србије политички неозбиљне*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/premijer-aleksandar-vucic-najave-albanaca-sa-juga-srbije-politicki-neozbiljne/>, 22.2.2016.

34 *Станковић: Формирање Асоцијације Албанаца не значи ништа*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-formiranje-asocijacije-albanaca-ne-znacinista/>, 22.2.2016.

улога ОЕБС-а, о чему се обавештавају и други међународни субјекти³⁵. Потврду ове улоге показује и изјава премијера Србије крајем 2013. године да су „представници међународне заједнице добродошли, али нико не треба да посредује између Владе Србије и наших грађана“³⁶.

Имајући у виду значај који Албанци са југа Србије придају утицају и укључивању међународних фактора у решавање њиховог положаја, као и претходно изнешен став Србије, важно је даље сагледати позицију коју имају неки од најзначајнијих фактора на Балкану – Европска унија и САД.

3. ПОЗИЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И САД

Од кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, након сукоба снага безбедности са ОВПМБ, међународни актери били су усмерени на стабилизацију, демилитаризацију, економски опоравак и интеграцију, улагање у инфраструктуру и остваривање права албанске националне мањине, што указује на примену политике „меке безбедности“ ЕУ са фокусом на унапређење унутрашње безбедности, пре него на стандардно политичко условљавање³⁷.

Ова питања посебно су разматрана у оквиру процеса приступања Србије ЕУ тј. испуњавања политичких критеријума (у делу који се односи на поштовање права националних мањина), мерила за преговарачко поглавље 23 – правосуђе и основна права (почевши од Извештаја ЕК од 2013. године) и остваривања добросуседске сарадње са Албанијом (у Извештајима од 2013. и 2014. године).³⁸

По питању интеграције Албанаца у државне институције Годишњи извештаји се концентришу око ефикасности и састава КТ-а. Почетни став изнешен у Извештају за 2006. годину је да је „рад Координационог тела у застоју и

35 *Станковић: Само разговори решавају проблеме*, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-samo-razgovori-resavaju-probleme/>, 22.2.2016.

36 Тетовски модел за „Државни универзитет Прешева”, *Политика*, 12.10.2013.

37 А. Фатић, „Карактеристике новог безбедносног устројства Европе – усмеравање Западног Балкана“, *Војно дело*, 1/2009, стр. 1.

38 Извештаји ЕК о напретку Србије у процесу приступања Европској унији од 2006. до 2012. године користе термин „југ Србије“, а након тога у употреби је термин „општине Прешево, Бујановац и Медвеђа“.

да су ресорна министарства и даље недовољно ангажована на терену³⁹. Напредак је уочен приликом одобравања ко-ришћења удбеника са „Косова“ у јужној Србији 2007. године; издвајања значајних средстава за кофинансирање инфраструктурних пројеката на југу Србије, признавања диплома Универзитета у Приштини са печатима УНМИК-а и оснивања двојезичних огранака Економског и Правног факултета из Ниша у Медвеђи 2008. године; већег укључивања лица албанске националности у регионалну канцеларију КТ-а, споразума о реконструкцији КТ-а 2009. године; одржавања првих непосредних избора за Национални савет и формира мултиетничке власти у Бујановцу 2010. године; и улагања у мала и средња предузећа на овом подручју.

Ипак, у Извештајима је изражена забринутост због недовољног учешћа Албанаца у јавној администрацији и локалним јавним предузећима, мањка политичке воље ре-публичких власти да активније развијају овај регион, због чега је он и даље међу најсиромашнијим у Србији, као и због прекида разговора о седам тачака које је Влада Србије усвојила Закључком у јуну 2013. године. Европска комисија је позвала 2015. године на усвајање свеобухватне реформе Закона о саветима националних мањина, како би се усагла-сио са осталим законима из областима образовања, културе и медија и одлуком Уставног суда Србије и побољшао рад локалних савета за међуетничке односе.

Поред забринутости везане за Владу Србије Извештаји констатују и забринутост због недовољног учествовања ал-банских партија на парламентарним изборима 2007, 2008, 2012 и 2014. године; масовног бојкота избора за Национални савет 2010. и пописа из 2011. године; и недовољне интегра-ције Срба у локалне управе у Прешеву и Бујановцу. Изве-штај из 2015. године констатује да због прекида дијалога са КТ-ом даљих разговора по питању привредног опоравка овог подручја није било.

Поред наведених Извештаја, став Европске уније по питању тзв. Прешевске долине може се сагледати кроз изјаве

39 *Извештај о напретку Р. Србије у 2006. год.*, стр. 15, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaj_ek_srbija_2006_sr.pdf, 23.2.2016.

европских званичника које се односе на формирање Асоцијације општина у којима живе Албанци, а које указују на одсуство повлачења паралела са Заједницом општина са српском већином на Космету, која је „резултат врло специфичних разговора који су вођени у оквиру дијалога о нормализацији“⁴⁰ између Београда и Приштине.

У погледу позиције Сједињених Америчких Држава⁴¹ према овом питању оно се такође не везује за положај севера „Косова“, јер никаква промена „граница“ за њих није прихватљива. Током посете региону крајем октобра 2012. године амерички државни секретар Хилари Клинтон је нагласила да се противи сваком разговору о промени граница „Косова“ и да о томе не може бити преговора.⁴² Питање тзв. Прешевске долине поменуто је и у априлу 2013. године у Одбору за спољне послове америчког Представничког дома када је одржано тзв. слушање на тему „Косово и Србија: Пут ка миру“⁴³. Том приликом је председавајући Подкомитета за Европу и Евроазију Дан Рорабахер упитао зашто су Срби са севера „Косова“ приморани да буду део независног „Косова“ уколико то не желе и „Зашто не пустити да се проблем реши допуштањем да Срби са севера приступе Србији а Албанци из Прешевске долине приступе Косову?“, на шта је про-косовски орјентисан представник Демократа из Њујорка Елиот Ејнцел навео да се не слаже са променом граница „Косова“

40 EU: Zajednice srpskih i albanskih opština nisu isto, <http://mondo.rs/a830292/Info/Srbija/Maja-Kocijancic-Zajednica-albanskih-opstina-nije-isto-sto-i-Zajednica-srpskih-opstina.html>, 23.2.2016.

41 Према извештају Међународне кризне групе из 2001. године многи међународни званичници позивали су се на војне тренинг кампове у Прешевској долини које су водили Американци и у којима су обучавани албански побуњеници бар до новембра 2000. године. Такође, након потписивања примирја, Стет департмент је упућивао по пет албанских локалних лидера у САД на једномесечни програм обуке о локалној управи. САД су затвориле своју канцеларију у Врању 15. јуна 2001. године. Report of the ICG: Peace in Presevo: Quick Fix or Long Term Solution, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Serbia%2017.pdf>, стр. 4 и 16.

42 „Nezavisnost Kosova lično pitanje“, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=10&dd=31&nav_category=640&nav_id=656376, 24.2.2016.

43 Subcommittee Hearing: Kosovo and Serbia: A Pathway to Peace, <http://foreignaffairs.house.gov/hearing/subcommittee-hearing-kosovo-and-serbia-pathway-peace>, 26.2.2016.

и да оно треба да постане део ЕУ и НАТО.⁴⁴ Такође, истраживачка служба Конгреса је у мају 2013. године објавила истраживање на тему „Србија: Садашња питања и политика САД-а“⁴⁵ у коме се наводи да су „неки локални албански лидери позвали на присједињавање региона Косову, можда у замену северно Косово којим доминирају Срби. Сједињене државе и међународна заједница су се снажно успротивили овој идеји“. У овом истраживању се наводи и да су тадашњи премијер и неки српски лидери отворили могућност да „Косово“ буде подељено или да се размотри могућност размене територија, али да је влада „Косова“ снажно против поделе, као и САД и међународна заједница. Као разлоге за то аутор наводи страх да то може изазвати дезинтеграцију Босне и Македоније.⁴⁶

4. ЗАКЉУЧАК

Захтеви локалног албанског руководства из Прешева, Бујановца и Медвеђе концентришу се око резултата референдума из 1992. године, а који се односе на присједињавање „Косову“, чије ће остваривање у значајној мери зависити и од ставова руководства Албаније и „Косова“ поводом очувања територијалног интегритета „Косова“ и повлачења паралела са положајем Срба као мањине на „Косову“.⁴⁷ Због тога је изузетно важно да српска страна Заједницу општина са српском већином на Космету прикаже као питање положаја народа а не територијално питање.

44 Debate on Kosovo held in U.S. Congress, http://www.b92.net/mobilni/eng/index.php?nav_id=85884, 26.2.2016.

45 Steven Woehrel, „Serbia: Current Issues and U.S. Policy“, Congressional Research Service, May 13, 2013, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22601.pdf>, стр. 2, 28.2.2016.

46 Исто, стр. 4.

47 У Извештају МКГ из 2006. године се наводи да, иако постоји јавна подршка политичара са Косова Албанцима у Прешевској долини у погледу претњи да ће у случају поделе Косова, они захтевати присједињење Косову, у приватним разговорима су они реалистичнији и износе став да Албанци у Прешевској долини треба да се помире са тиме да остану у Србији и не чине ништа што би могло да омете Косово на путу добијања независности, „Southern Serbia: In Kosovo's Shadow“, Crisis Group Europe Briefing N°43, 27 June 2006, p. 8.

Став српске Владе се, са друге стране, концентрише око дијалога Албанаца из три општине са државним институцијама и очувања територијалног интегритета и суверенитета, као и опстанка Срба на овом подручју (чиме треба да допринесе формирање мултиетничких локалних власти). Улога међународних актера се види као надзорна и гарантна, док никакве паралеле са статусом Срба и општина са српском већином на Космету нису могуће. Такође, никакво укључивање овог питања у Бриселске разговоре за српску страну није прихватљиво.

У овом ставу, по питању улоге коју треба да имају у односу на положај Албанаца у три општине, слажу се и међународни актери попут ЕУ и САД, за које је стабилност овог подручја најважнија, будући да се било оружане побуне било „поделе“ као принцип решавања положаја три општине могу прелити изван граница Србије на Македонију и Босну и Херцеговину.

Из ове анализе може се закључити да ће решење положаја Албанаца и општина Прешево, Бујановац и Медвеђа зависити од одговора на питања: Да ли би било шта мање осим присједињавања „Косову“ задовољило албанске лидере? Да ли би Србија пристала на било шта више од децентрализације општина са албанском већином? и Да ли би и у ком моменту међународни актери могли да размотре укључивање у решавање статуса три општине или повезивање са положајем Срба и општина са српском већином на Космету?

У тражењу одговора на ова питања српска страна би требало да има у виду Петерсонову тезу да је неуспех међународне заједнице да створи мултиетничка друштва на простору на којем живе Албанци произашао из неразумевања дубине психолошке потребе Албанаца да се у потпуности ослободе чак и најминималнијег српског утицаја.⁴⁸ Такође, треба имати у виду и тезу Лиота и Џеб, да је „успех“ у једном подручју водио ка „преливању“ сукоба на другом подручју региона: „успех у Дејтону водио је ка преливању на Косову и легитимизације Ослободилачке војске Косова;

48 Roger D. Petersen, *Western Intervention in the Balkans: The Strategic Use of Emotion in Conflict*, Cambridge University Press, New York, 201, стр. 199.

успех на Косову (након интервенције НАТО, прим М.К) водио је ка успеху краткотрајне ОВПМБ; успех у Прешеву ка новој могућој мети у Македонији⁴⁹.

Такође, српска страна би требало да узме у обзир и контекст заоштравања односа САД и Русије и стратешку тежњу Северноатлантског савеза (НАТО) да повеже своје снаге из Мађарске са Македонијом и Грчком и Бугарске са трупама на Космету и Црном Гором, као и да у случају тешњег приближавања Русији албанско питање на подручју три општине може бити искоришћено за ескалацију кризе и нови „сукоб ниског интензитета“ на територији Србије.

Литература

- Маровић Марија, Ејдус Филип, Костић Иван, Сукоб перцепција? Безбедност на југу Србије, ОЕБС и Балкански центар за Блиски Исток, децембар 2012, Београд.
- Рашевић Мирјана, „Етнички хомогене и хетерогене средине у Србији“, Демографски преглед, бр. 55/2015, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Институт друштвених наука, Београд.
- Секуловић Драгољуб., „Геостратешки положај и значај геопростора врањско-бујановачка котлина“, Глобус, 31, Српско географско друштво, 2006, стр. 85.
- Симић Предраг, Пут у Рамбује: Косовска криза, Неа, Београд, 2000.
- Фатић Александар, „Карактеристике новог безбедносног устројства Европе – усмеравање Западног Балкана“, Војно дело, 1/2009, 15-32.
- Janjic Dusan, “Serbia: The Janus Head of State Building”, u Vim van Meurs (ed.), Prospects and Risks Beyond EU Enlargement – Southeastern Europe: Weak States and Strong International Support, Springer Fachmedien Wiesbaden, 2003.

49 P. H. Liotta, Cindy R. Jebb, *Mapping Macedonia: Idea and Identity*, Praeger Publishers, Westport, USA, 2004, стр. 40.

- Liotta P. H., Cindy R. Jebb, Mapping Macedonia: Idea and Identity, Praeger Publishers, Westport, USA, 2004.
- Petersen Roger D., Western Intervention in the Balkans: The Strategic Use of Emotion in Conflict, Cambridge University Press, New York, 2011.
- Информација о активностима Координационог тела (јануар-децембар 2013), http://www.kt.gov.rs/images/Informacije%20o%20aktivnostima%20Koordinacionog%20tela_2013_srb.pdf
- Канцеларија за европске интеграције Републике Србије, Годишњи извештаји о напретку Србије у процесу ЕУ интеграција, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/
- Platforma Politike e 14.01.2006 në shqip, anglisht dhe serbishtë, <http://www.kosovalindore.com/2011/05/03/platforma-politike-e-14-01-2006-ne-shqip-anglisht-dhe-serbishte/>
- Преговарачки процес са Приштином, <http://www.kim.gov.rs/pregovaracki-proces.php> „Sothern Serbia: In Kosovo’s Shadow”, International Crisis Group, Europe Briefing N°43
- Subcommittee Hearing: Kosovo and Serbia: A Pathway to Peace, <http://foreignaffairs.house.gov/hearing/subcommittee-hearing-kosovo-and-serbia-pathway-peace>
- Woehrel, Steven, „Serbia: Current Issues and U.S. Policy“, Congressional Research Service, May 13, 2013, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22601.pdf>. “Albanians in south do not have U.S., EU’s support”, http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2013&mm=03&dd=10&nav_id=85090
- Debate on Kosovo held in U.S. Congress, http://www.b92.net/mobilni/eng/index.php?nav_id=85884
- Ethnic Albanians in south seek help from Tirana, http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2013&mm=01&dd=13&nav_id=84132
- EU: Zajednice srpskih i albanskih opština nisu isto, <http://mondo.rs/a830292/Info/Srbija/Maja-Kocijancic-Zajednica-albanskih-opstina-nije-isto-sto-i-Zajednica-srpskih-opstina.html>

- Zajednica albanskih opština ne ugrožava bezbednost, <http://mondo.rs/a829181/Info/Srbija/Stankovic-Zajednica-albanskih-opstina-ne-ugrozava-bezbednost-Srbije.html>
- Интервју који је Милан Марковић, министар за државну управу и локалну самоуправу и председник Координационог тела за јужну Србију, дао “Политици” 25. децембра 2008. год., <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/intervju-koji-je-milan-markovic-ministar-za-drzavnu-upravu-i-lokalnu-samoupravu-i-predsednik-koordinacionog-tela-za-juznu-srbiju-dao-politici-25.-decembra-2008.-god./>
- Југ Србије није тема Бриселских преговора, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/jug-srbije-nije-tema-briselskih-pregovora/>
- Милан Марковић, Министар за државну управу и локалну самоуправу – Нема трговине југом и севером“, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/11.9.2010.-godine/>
- Musliu: Povuci paralelu Preševo-Krim, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=18&nav_id=825367
- “Nezavisnost Kosova lično pitanje”, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=10&dd=31&nav_category=640&nav_id=656376
- Премијер Александар Вучић: Најаве Албанаца са југа Србије политички неозбиљне, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/premijer-aleksandar-vucic-na-jave-albanaca-sa-juga-srbije-politicki-neozbiljne/>
- Премијер у Нишу о економском развоју јужне Србије, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/premijer-u-nisu-o-ekonomskom-razvoju-juzne-srbije/>
- Predsednik opštine Preševo za podelu juga Srbije i severa Kosova, <http://www.blic.rs/vesti/politika/predsednik-opstine-presevo-za-podelu-juga-srbije-i-severa-kosova/vnwrtsq>
- “Порука заједништва националним мањинама”, <http://www.rts.rs/>
- Потписан Споразум о мултиетничкој власти у Бујановцу, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/potpisan-sporazum-o-multietnickoj-vlasti-u-bujanovcu/> Србија: Albanci traže region “Preševska dolina”, <http://24sata>.

info/vijesti/regija/12738-srbija-albanci-traze-region-presevska-dolina.html

Станковић: Југ Србије запостављен, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-jug-srbije-zapostavljen/>

Станковић: Формирање Асоцијације Албанаца не занчи ништа, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-formiranje-asocijacije-albanaca-neznaci-nista/>

Станковић: Само разговори решавају проблеме, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-samo-razgovori-resavaju-probleme/>

Станковић: Изјаве Муслија не помажу Албанцима, <http://www.kt.gov.rs/cr/news/arhiva-vesti/stankovic-izjave-muslima-ne-pomazu-albancima/>

Тетовски модел за „Државни универзитет Прешева”, Политика, 12.10.2013. године [Tekst Politicke deklaracije Albanaca](http://www.juznevesti.com/Politika/Tekst-Politicke-deklaracije-Albanaca.sr.html), <http://www.juznevesti.com/Politika/Tekst-Politicke-deklaracije-Albanaca.sr.html>

Formirana zajednica albanskih opština, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yuyy=2015&mm=09&dd=12&nav_category=11&nav_id=1038405

Marina T. Kostic

PRESEVO, BUJANOVAC AND MEDVEDJA – STATUS/MINORITIES, PARALLELS AND THE ATTITUDES OF EU AND USA

Resume

This research is trying to find common ground between local Albanian, Serbian and international attitude toward the resolution of the so called Presevo Valley dispute. Through implementation of comparative method it identifies the similarities and differences between the parties and gives recommendation

to the Serbian party. Since the position of local Albanian leaders is highly dependent on position of Albania and “Kosovo” and EU and US attitude toward it, the position of these two international actors will be specially analyzed. The results of the research are presented along three indicators: position on status of territory or minority, parallels with the north and Serbs in “Kosovo” that are the subject of Brussels dialogue between Belgrade and Pristina and the role of international community (especially EU and USA) in resolving this issue. The positions of the parties involved can be summarized as follows.

Albanians from Presevo, Bujanovac and Medvedja are still relying on the requests from the unofficial referendum from 1992, asking the territorial autonomy and unification with “Kosovo”, they draw parallels with the north and rights that are given to the Serbs who live in “Kosovo” and wish greater role of the international community or linking the dialog about the so called Presevo Valley with the dialog between Belgrade and Pristina. Serbia, on the other sides, sees this question as the question of minority rights and is engaged on higher integration of Albanians into the state institutions and public companies, economic recovery and security, does not allow any parallels with the dialog in Brussels with Pristina and sees the role of the international community as steering and as guarantee of the agreement reached. The position of the EU is similar to that of Serbia – it considers the question of the Albanians in Presevo, Bujanovac and Medvedja as the question of minorities and is supervising the fulfillment of these rights through the European Commission Yearly Reports (political criteria, chapter 23 - judiciary and fundamental rights and bilateral relations with Albania), it also does not draw parallels with the Brussels dialogue and see its role as the supervisor. The main point of not supporting the Albanian side is the fear that the change of “borders” of “Kosovo” by accepting the territory of three municipalities could lead to the change of borders of Macedonia and Bosnia and Hercegovina.

Recommendations given to the Serbian side are to present the dialog between Belgrade and Pristina as the dialog about the rights of Serbian people in “Kosovo” and not about territory,

to put all its efforts to maintain the current position of the international community toward this issue and to have in mind the bigger importance of the geostrategic position of the area in the context of tightening up the relations between the East and the West.

At the end, the resolution of this dispute depends on the answer to the three questions: Would anything less than unification with "Kosovo" satisfies the local Albanian leaders? Would Serbia accept anything more than decentralization of municipalities with Albanian majority? Is the international community willing and in which moment to consider the different role in dealing with these issue or link it with the dialogue between Belgrade and Pristina?

Keywords: Presevo, Bujanovac, Medvedja, EU, USA, status, Albanian national minority, Kosovo, negotiations.

* Овај рад је примљен 10. јула 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

Јелена Ђ. Лопичић Јанчић

**МЕЂУНАРОДНО ПРАВНИ АСПЕКТ
РАТНИХ ЗЛОЧИНА МАЂАРСКЕ
ИЗВРШЕНИХ ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ
СВЕТСКОГ РАТА 1941-1944. ГОДИНЕ
У ВОЈВОДИНИ**

Сажетак

У чланку је обрађен међународно правни аспект ратних злочина који су извршени за време Другог светског рата 1941-1944. године у Војводини од стране мађарске окупационе војске као и њихових локалних мађарских помагача- “немзетера”. Масовни ратни злочини су извршени над Србима, Јеврејима, Ромима, другим немађарским становништвом припадницима и симпатизерима народноослободилачког покрета. Мађарска окупациона власт у Бачкој, Барањи као и у Мађарској формирала је читав низ концентрационих логора за Србе, Јевреје, Рома и друге немађарске народе. У наведеним концентрационим логорима који су већином били логори смрти било је неколико десетина хиљада интернираних Срба, Јевреја, Рома и других немађарских народа. Поред мушкараца било је жена, деце, стараца и немоћних и болесних лица, која ни по каквим међународним прописима нису могли да имају статус ратних заробљеника, јер једноставно нису били војници. Обрађен је и најстравичнији ратни злочин који је извршила мађарска окупациона власт 21-23. јануара 1942. године, познат као „Раџија у Јужној Бачкој“,

када је убијено преко 4.000 Срба, Јевреја, Рома и других људи немађарске националности. Такође је обрађен познати случај мађарског ратног злочинца капетана др. Шандора Кепиро. Дат је и осврт на покушај ревизије историје Првог и Другог светског рата од стране поражених држава, да би се агресори и ратни злочинци приказали као жртве, а жртве као злочинци.

Кључне речи: Ратни злочини, Други светски рат, Мађарска, Војводина, цивилно становништво.

1. РАТНИ ЗЛОЧИНИ ПРЕМА СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ 1914-1918.

Још од настанка првих држава настали су многобројни ратови и то од старог века, средњег века, па све до данашњих дана. Сви ти ратови били су безобзирни и свирепи са огромним људским жртвама и материјалним разарањима. Несумњиво је да је у свим тим ратовима, као и у савременим ратовима, поред војске највише страдало цивилно становништво, затим ратни заробљеници, рањеници и болесници.

Од свих ратова у људској историји којих је било на десетине хиљада, два рата се издвајају као најстрашнија. То су Први светски рат 1914-1918. године и Други светски рат 1939-1945. године, како по броју погинулих и рањених, тако и по ратним разарањима. У Првом светском рату погинуло је преко 10 милиона лица, а рањено је преко 20 милиона лица. Други светски рат је био још страшнији и до сада непревазиђен, где је погинуло преко 60 милиона лица, а рањено преко 35 милиона лица.

Тек у XIX и XX веку се доносе међународне конвенције којима се прописује начин вођења рата и дефинишу се ратни злочини.¹ Но и поред бројних међународних конвен-

1 *Међународне конвенције о ратном праву и о сигурности*, (Збирку саставио Бошко Петковић), Завод за опћенародну одбрану и друштвену самозаштиту СХР, Загреб, 1979, стр. 11-355; *Извори међународног хуманитарног права*, (Приредио Миодраг Старчевић), Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2002, стр 5-105; *The Laws of War a Comprehensive Collection of Primary Documents on International Laws Governing Armed Conflict*, (приредили W. Michael Reisman & Chris T. Antoniou), Vintage Books, New York, 1994, pp. 4-50.

ција о регулацији вођења ратова, као и оснивањем Друштва народа после Првог светског рата 1919. године и Уједињених нација 1945. године, ратови и оружани сукоби воде се континуирано у разним деловима света све до данашњих дана, где се врше масовни ратни злочини над цивилним становништвом, ратним заробљеницима, рањеницима и болесницима.²

Иако су се масовно вршили ратни злочини, ипак је интересовање и реаговање светске јавности на те ратне злочине било само током и кратко после извршења истих. Врло брзо је то интересовање и реаговање опадало, па се данас често и заборавља. Примера за ову тврдњу има заиста много. У овом раду ћемо се оријентисати само на Други светски рат 1939-1945. године и то на ратне злочине који су извршени у Југославији, прецизније на ратне злочине које је извршила Мађарска у Бачкој и Барањи које је окупирала агресијом на Краљевину Југославију заједно са Немачком и Италијом 6. априла 1941. године.

Постоји велика тенденција и акција да се изврши ревизија исхода Првог светског рата од стране поражених држава Немачке, Аустрије, Мађарске, Бугарске и Турске, а да се одговорнима за овај рат огласе Русија и Србија. Нажалост и тадашњи савезници Енглеска, Француска и САД преко својих научника, историчара, књижевника, публициста, новинара и политичара дају већу или мању подршку пораженим државама у разним облицима тумачења, објашњења, коментарисања или анализа појединих догађаја који су предходили или су узроковали тај рат.

Затим, политика ревизије историје захватила је и Други светски рат, мада не још у толикој мери и обиму као што је случај са Првим светским ратом. Наиме, поражене државе у Другом светском рату, пре свега Немачка, Аустрија, Мађарска, Бугарска и Румунија као и њихови савезници и помагачи настоје да се заборави Други светски рат, као и све последице које су биле стравичне и до сада невиђене, и да се само сви окрену ка будућности, а да се прошлост заборави. Јер, политичка ситуација се после толико деце-

2 David Brownstone, Irene Franck, *Time of War: A Chronology of Warfare from 100000 BC to the Present*, Little, Brown and Company, Boston, New York, Toronto, London, 1994, pp. 401-527.

нија у свету променила, па су наикадашње државе агресори опет постале водеће у Европи па и у светским размерама, са израженом тенденцијом да се жртве забораве. Нажалост у томе успевају. Најбољи пример је обележавање седамдесет година од избијања Другог светског рата који је почео агресијом нацистичке Немачке на Пољску 1. септембра 1939. године - био је веома скромног комеморативног и протоколарног карактера, иако су на том скупу били највиши представници свих држава учесника у том рату. Средства јавног информисања су све то помно обележила, али се све кроз десетак дана заборавило. Тим поводом није одржана ни једна међународна конференција, симпозијум или саветовање, где би се са научног аспекта извршила анализа, карактер и последице тог најстрашнијег до сада вођеног рата. Прилика је била да се светској јавности саопшти поново ко су агресори а ко жртве. У тзв. међународној заједници већина држава које су биле жртве у Другом светском рату или савезници свесно прихватају заборав нацистичке немачке агесије и окупације и став да се окрену будућности. Колико нам је познато, свега три државе не заборављају тај Други светски рат и масовне и стравичне ратне злочине: Русија, Белорусија и Израел. Србија тек у последњих неколико година почиње да врши обележавање одређених догађаја и датума из Другог светског рата.

Србија и српски народ у Другом светском рату 1941-1945. године били су изложени поред агесије још и извршењем геноцида и масовним ратним злочинима од стране Немачке, Италије, Мађарске, Бугарске и тзв. Независне Државе Хрватске и њихових помагача.

Ратни злочини над Србима вршени су и у Првом светском рату 1914-1918. године, од стране аустријске, мађарске и бугарске окупаторске војске.³ У Аустрији и Мађарској је оформљено на десетине концентрационих логора: Арад,

3 *Наши у Аустро-Угарској, Извештај Министарству Унутрашњих дела о поступању са заробљеним српским официрима, војницима и грађанима, Солун, 1917, стр. 6-7; Јелена Ђ. Лопичић-Јанчић, Кривичноправна заштита ратних заробљеника у југословенском кривичном праву, И.П. Ваша књига, Београд, 2005, стр. 73-78.*

Нађмеђер⁴, Маутхаузен⁵, Нежидер, Ашах, Хајниристгрин, Браунау, Болгогсоњ, Дрозендорф, Вац, Цеглед, Кечкемет, Бендер, Талсхоф, Каценау, Кирељихид и други у којима је било 150.000 Срба и Црногораца, највише цивилног становништва, чак и стараца, жена и деце који ни по каквом важећем међународном ратном праву или било којој међународној конвенцији нису могли да имају статус ратних заробљеника.

Преко 20.000 ових логораша је умрло у тим логорима смрти услед нељудских услова живота-изгладњивањем, смрзавањем, премлаћивањем, убијањем, услед добијених заразних болести и одсуством најосновније хигијене, лекарске и медицинске помоћи.⁶

После Првог светског рата 1918. године дошло је до распада Аустроугарске, а Војводина где су живели вековима Срби улази у састав новоформиране државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.⁷ Тријанонским уговором о миру из 1920. године Мађарска је оглашена за кривца за Први светски рат као и за бројне и масовне ратне злочине које је њена војска извршила, па је на основу наведеног Тријанонског уговора изгубила око 70% своје тадашње територије која је била највећим делом настањена становништвом које није било мађарско.

Званична Мађарска између два светска рата је настојала више пута да изврши ревизију Тријанонског уговора из 1920. године и да на тај начин поврати одузете територије које су припале Румунији, Чехословачкој и Југославији.⁸

4 Исидор Ђуковић, *Нађмеђер Аустроугарски логор за Србе 1914-1918*, Сигнатуре, Београд, 2002, стр. 49-55.

5 Душан Стојиљковић, *Плава Дунавска гробница, Маутхаузен 1914-1918, 1938-1945*, ЈП ПТТ, Београд, 1995, стр. 16.

6 *Наши у Аустро-Угарској, Извештај Министарству Унутрашњих дела о поступању са заробљеним српским официрима, војницима и грађанима*, Солун, 1917, стр. 6; Исидор Ђуковић, *Нађмеђер аустроугарски логор за Србе 1914-1918*, Сигнатуре, Београд, 2002, стр. 71-114.

7 Богдан Кризман, *Распад Аустро-Угарске и стварање југославенске државе*, Школска књига, Загреб, 1977, стр. 25-37.

8 Федор Никић, *Унутрашња организација Мађарске за ревизију Тријанонског Уговора, Спољна политика Мађарске, Мађарски империјализам, Радови (1919-1929.)*, Књига III, Београд, 1982, стр. 23-75; Вук Винавер, *Југославија и Мађарска 1918-1933*, Институт за новију историју, Београд, 1971, стр. 189-

Мађарска је између два рата водила у континитету непријатељску политику према Југославији па је тако организовала специјалне терористичке логоре у Јанка Пусту и Нађкањижи за обучавање усташких терориста. Ови обучени усташки терористи су убацивани у Југославију где су извршили више десетина терористичких и субверзивних дела а која је за последицу имало смрт више лица и знатна материјална штета. Усташки терористи који су се обучавали у Мађарској су 1934. године у Марсеју убили Краља Александра Карађорђевића и француског министра иностраних послова Жан Луја Бартуа (Jean Louis Barthou).⁹

Због наведеног терористичког атентата на Краља Александра Карађорђевића, Краљевина Југославија је поднела 22. новембра 1934. године Друштву народа у Женеви тужбу против Мађарске због терористичких дела. Друштво народа је прогласило Мађарску кривом као саучесника у терористичким и субверзивним злочинима.¹⁰

2. АГРЕСИЈА МАЂАРСКЕ НА КРАЉЕВИНУ ЈУГОСЛАВИЈУ 1941. ГОДИНЕ

Мађарска је настојала свим средствима да прикрије своје територијалне претензије према Војводини односно Југославији па је са Краљевином Југославијом 12. децембра 1940. године потписала Уговор о сталном миру и вечном пријатељству. У члану 1. овог Уговора наводи се: „Постојаће сталан мир и вечно пријатељство између Краљевине Југославије и Краљевине Мађарске“.¹¹

201; Вук Винавер, „Југославија и Мађарска између два светска рата“, *Годишњак Друштва историчара Војводине*, Нови Сад, 1974, стр. 189; Вук Винавер, *Југославија и Мађарска 1933-1941*, Институт за новију историју, Београд, 1976, стр. 35-70.

9 Владета Милићевић, *Убиство краља у Марсељу*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 32; Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић у европској политици*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002, стр. 321-332.

10 Владан О. Благојевић, „Југословенска оптужба Мађарске пред Друштвом народа“, *Бранич*, бр. 12, Београд, 1934, стр. 761-765.

11 *Балкански уговорни односи 1876-1996, Двострани и вишестрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама, II. том (1919-1945.)*, (приредио

Међутим то је била маска за међународну јавност да је у питању један мирољубиви акт Мађарске према Краљевини Југославији. Регент Миклош Хорти (Miklos Horthy) је у свом писму обавестио Адолфа Хитлера да Мађарска ни потписивањем „уговора о вечитом пријатељству“ није одустала од својих ревизионистичких захтева према Југославији.¹²

Ово писмо регента Миклоша Хортија је веома брзо реализовано када је као савезник нацистичке Немачке Мађарска је 11. априла 1941. године објавила рат Југославији и учествовала у агресији на Краљевину Југославију и са својом војском 12. априла 1941. године ушла у Бачку и Барању. Неколико дана раније југословенска војска се потпуно евакуисала и повукла из Бачке и Барање, тако да је мађарска војска неометана и без икаквог отпора за четири дана заузела и окупирала Бачку и Барању.¹³ Мађарска је настојала да ову агресију на Краљевину Југославију прикаже као да је у питању ослобођење „Делвидека“- Јужног краја како је био ревизионистички назив за Бачку и Барању.¹⁴

Наведена агресија Мађарске на Краљевину Југославију 11. априла 1941. године која ничим није изазавана од стране Краљевине Југославије са међународноправног аспекта представља класичан акт агресије, који је био противан постојећем међународном праву и који је као такав осуђен пресудом Међународног војног суда у Нирнбергу 1946. године.¹⁵

Момир Стојковић), ЈП Службени лист СРЈ и СЈУ „Међународна политика“, Београд, 1998, стр. 465.

12 Владислав Ротбарт, *Југословени у мађарским затворима и логорима 1941-1945*, Институт за савремену историју - Институт за историју Војводине - Нови Сад, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 13-14.

13 *Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини I. Група масовних злочина, Улазак мађарске војске у Бачку и Барању 1941*, (приредио Драго Његован), Прометеј, Нови Сад, 2011, стр. 21-35

14 Жељо Мирнић, „У Другом светском рату“, *Годишњак Друштва историчара САН Војводине*, Нови Сад, 1974, стр. 207-209; Драго Његован, „Један мање познати извештај о „Раџици“ у Јужној Бачкој 1942. године“, *Рад Музеја Војводине*, бр. 51, Нови Сад, 2009, стр. 281.

15 С. А. Помпе, *Aggressive war an international crime*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1953, pp. 39-115; Миодраг Сукијасовић, *Појам агресије у међународном праву*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967, стр. 27-146; Никола М. Мишљеновић, *Дефиниција агресије* - магистарска теза, Пентаграм Прес, Београд, 1999, стр. 19-46.

Потребно је одмах нагласити да ратна окупација (*occupatio bellica*) по међународном праву значи насилно заузимање туђе суверене територије од стране неке друге државе као и успостављање своје власти на тој освојеној територији. Ратна окупација је фактичко стање а не правно и оно има привремени карактер и не значи да постоји пренос суверенитета над окупираном територијом. Практично, сва права окупиране државе се не укидају, него се само привремено суспендују док траје окупација.¹⁶

Долазак мађарске окупационе војске у Бачку је још на граници дочекан са цвећем и заставама од стране локалног мађарског становништва. Иначе, улазак мађарске окупационе војске у Бачку и Барању без борбе није задовољило мађарско војно руководство, па је мађарска војска инсценирала и фингирала¹⁷ односно лажно представила сукоб са „српским четницима“ путем пуцњаве у многим местима у Бачкој, па је то био „доказ“ да су извршени напади на мађарску војску и тада су почела масовна убијања мирног цивилног становништва Срба, Јевреја, Рома, Црногораца, Руса, Словака, Русина, Украјинаца и Пољака. Масовни ратни злочини мађарске окупационе војске уз помоћ већине локалног мађарског и немачког становништва били су многобројни и разноврсни да је немогуће описати их у потпуности у једном оваквом чланку.

Мађарско локално становништво је формирало тзв. „народну стражу“ чији су чланови били „немзетери“ који су постојали за сво време мађарске окупације Бачке и који су вршили ратне злочине над Србима, Јеврејима, Ромима

16 Гл. Гершић, *Данашње ратно право за српску војску а поглавито за титоце вишег курса Војне академије*, Београд, 1882, стр. 21-32; Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 696-697; Смиља Аврамов, *Међународно јавно право: критичка научна мисао о међународном јавном праву и међународним односима*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 712-715; Juraj Andrassy, *Међународно право*, Šesto izdanje, Zagreb, 1976, str. 214-216; *Encyclopedic dictionary of international law*, Second Edition, (приредили John P. Grant & J. Craig Barker), Dobbs Ferry, Oxford University Press New York, p.p. 55-56, 362.

17 *Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини I. Група масовних злочина: Улазак мађарске војске у Бачку и Барању 1941*, (приредио Драго Његован), Прометеј, Нови Сад, 2011, стр. 21-27.

и другим немађарским националностима. Убијање, премлаћивање, хапшења, одвођење у логоре, пљачкање имовине почело је у Суботици 12. априла 1941. године и наставило се у свим градовима, насељеним местима и селима где су живели Срби, Јевреји, Роми и други немађарски народи.¹⁸

По угледу на своје савезнике Немце, мађарска окупациона власт у Бачкој и Барањи је већ у априлу и мају месецу 1941. године формирала читав низ концентрационих логора за Србе, Јевреје, Роме и друге немађарске народе. Навешћемо само неке: Нови Сад, Суботица (Соколски дом, касарна на Палићком путу и код „Убошког дома“), Апатин, Врбас, Стари Бечеј, Бачка Паланка, Бачка Топола, Тител (Свилара), Визић у Бегечу, Дероње, Сента, Озаци, Стара Кањижа, Југовићево, Сомбор, Кнежеви Виногради и Бели Манастир.¹⁹

Поред наведених концентрационих логора, мађарске окупационе власти су транспортовале ухапшене Србе, Јевреје,²⁰ Роме²¹ и друге немађарске националности у концентрационе логоре и затворе у Мађарској. Највећи концентрациони логор у Мађарској је био логор Шарвар, који је назван „логор уништења“.²² Остали логори су били: Барч, Баја, Нађкањижа, Киштарачи, Гарања, Фенађшаг, „Толонц-

18 *Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини I. Група масовних злочина: Улазак мађарске војске у Бачку и Барању 1941*, (приредио Драго Његован), Прометеј, Нови Сад, 2011, стр. 21-31; Јован Пејин, *Великомађарски каприци: Великомађарски сан геноцид и „геноцид“*, Екопрес, Зрењанин, 2007, стр 61-71.

19 *Саопштења о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945. књига 1, Бачка и Барања*, Нови Сад, 1946, стр. 232-250; Владислав Ротбарт, *Југословени у мађарским затворима и логорима 1941-1945*, Институт за савремену историју - Институт за историју Војводине - Нови Сад, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 31-64; Данило Урошевић, *Срби у логорима Мађарске (У Барчу и Шарвару 1941-1945.)*, Папирус, Нови Сад, 1995, стр. 20-40.

20 Лајчо Клајн, *Геноцид и казна: На северу окупиране Југославије (1941-1945.)*, И.БН. „Центар“ д.о.о, Нови Сад, 1991, стр. 87-102.

21 Рајко Бурић, Антун Милетић, *Историја холокауста Рома*, Политика, Београд, 2008, стр. 146-148.

22 Владислав Ротбарт, *Југословени у мађарским затворима и логорима 1941-1945*, Институт за савремену историју - Институт за историју Војводине - Нови Сад, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 44-54; Звонимир Голубовић, *Шарварска голгота: протеривање и логорисање Срба Бачке и Барање 1941-1945*, Матица српска, Нови Сад, 1995, стр. 125-270; Др Данило Урошевић: *Срби у логорима Мађарске (У Барчу и Шарвару 1941.-1945.)*, Папирус, Нови Сад, 1995, стр. 48-56.

хаз“ у Пешти, Ходош, Хођшаг, Кишкундорш, Киштарач, Лешенцетањ и други.²³

У наведеним концентрационим логорима где су интернирани Срби, Јевреји, Роми и други немађарски народи, ни по којем међународно правном основу нису могли да буду третирани као ратни заробљеници из веома простог разлога што нико од њих није био војно лице нити имао било какве везе са војском. Када се погледа састав тих логораша види се да је ту поред мушкараца било и жена, деце, стараца и немоћних лица. Резон мађарских окупационих снага је био да су криви само зато што су то Срби, Јевреји, Роми и други словенски народи. То су били класични ратни злочини против цивилног становништва који су били предвиђени у Правилнику о законима и обичајима рата на копну из 1907. године, у Делу III. О војној власти на територији непријатељске државе, чланови 42-56, а који је потисала и ратификовала Аустроуграска и сукцесор Мађарска.²⁴

План мађарске владе и окупационе војске се састојао у денационализацији, да се из Бачке насилно протера читаво српско становништво, уз конфискацију читаве непокретне и покретне имовине протераног српског становништва. Затим, да се на њихово место досели мађарско становништво

23 *Саопштења о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945, књига 1, Бачка и Барања*, стр. 232-249; Владислав Ротбарт, *Југословени у мађарским затворима и логорима 1941-1945*, Институт за савремену историју - Институт за историју Војводине - Нови Сад, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 42-66.

24 Милош Радојковић, „Међународна заједница и кривична одговорност у доба оружаног сукоба“, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 2, Београд, 1973, стр. 147; Гавро Ђ. Перaziћ, *Међународно ратно право*, (друго допуњено издање), Војно издавачки и новински центар, Београд, 1986, стр. 239-248; Ian Brownlie, *International Law and The Use Force by States*, Oxford University Press, Oxford, 1963, pp. 388-400; Јелена Ђ. Лопичић, *Ратни злочин против цивилног становништва из члана 142. КЗ СРЈ*, Експелзиор, Београд, 1999, стр. 19-36; *Извори међународног хуманитарног права*, (приредио Миодраг Старчевић), Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2002, стр. 302-304; Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, *Друго допуњено издање*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 284-290; Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 230-250; Tristan Ferraro, „Determining the beginning and an occupation under international humanitarian law“, *International Review of the Red Cross, Humanitarian debate: Law, policy, action*, Geneva, 2012, p.p. 136-141.

из Буковине и из Ердеља. На овај начин се вршила политика насилног мењања етничког састава у Бачкој на штету Срба, Јевреја и Рома. Протеривање српског становништва почело је од првих дана окупације, када су протеривани сви српски колонисти који су досељени после Првог светског рата, Срби из Босне и Херцеговине, Срби из Хрватске, Црногорци, Јевреји и Роми који су се доселили у Бачку после 31. октобра 1918. године и протеривање је трајало са свим прекидима све до септембра 1941. године.²⁵ Број протераних Срба из Бачке према различитим изворима креће се до 56.000 лица.²⁶ Протеривање-исељавање Срба вршили су „немзетери“ локални Мађари, који су мађарској војсци достављали податке о Србима које треба протерати. Протеривање је био брутално, где су патроле жандара и „немзетера“ купиле људе ноћу по кућама, одводиле на зборна места и издавале наредбе да се морају иселити у року од пет минута до два сата, а негде одмах.²⁷

Протеривање Срба је било преко Дунава код Петроварадина у Србију у правцу Београда, други део преко Сремске Митровице у тзв. Независну Државу Хрватску, а један број је протеран и у Банат. Број усељених Мађара из Буковине, Ердеља, Босне, Србије и других крајева рачуна се на преко 20.000 лица. Мађарска је планирала да протера из Бачке и Мађарске још 150.000 Срба. Међутим, овај план је осујетила Немачка. Тада је дошло до забране даљег протеривања од стране немачких окупационих власти, јер су се Немци плашили доласка толиког броја Срба у Србију који ће се ставити на страну партизанских устаника као „...неисцрпну резерву за народноослободилачки покрет“. Немачка

25 Звонимир Голубовић : *Шарварска голгота, Протеривање и логорисање Срба Бачке и Барање 1941-1945*, Матица српска, Нови Сад, 1995, стр. 15-39.

26 Звонимир Голубовић, „Денационализаторска политика мађарског фашистичког окупатора у Бачкој - присилно исељавање и логорисање-насељавање Бачке Мађарима из других крајева“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 36, Нови Сад, 1987, стр. 92-101.

27 Јован Мирнић, „Денационализаторска политика мађарског окупатора у југословенским земљама 1941“, *Горишњак Филозофског факултета у Новом Саду књига X*, Нови Сад, 1967, стр. 143; Јован М. Пејин, *Великомађарски каприци Великомађарски сан геноцид и „геноцид“*, Екопрес, Зрењанин, 2007, стр. 73-75.

је поред осталог намеравала да од Бачке, Барање, Баната и јужних делова Ердџа формира немачку покрајину Судган (Зидган).²⁸ Власти тзв. Независне Државе Хрватске нису хтели да примају протеране Србе, него су их враћале у мађарску окупациону зону. Међутим, нису сви Срби враћени у мађарску окупациону зону, него их је примљено преко 4.000 који су упућени у концентрациони логор Јасеновац где су сви убијени.²⁹

Народноослободилачки покрет у Бачкој 1941-1944. године није био јак и масован и углавном се сводио на мање оружане акције, диверзије и саботаже, јер у равници је било просто немогуће водити партизански односно герилски рат који се са успехом водио у планинским пределима Србије, Босне, Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Словеније. Уколико би мађарска војска или полиција заробила неког партизана, рањеника, болесника или симпатизера углавном би по кратком поступку био убијен. Наиме, Мађарска као и њени савезници нацистичка Немачка и фашистичка Италија нису партизанима признавали статус зараћене стране, него су их ставили ван закона и углавном убијали приликом заробљавања на лицу места, или после заробљавања и кратког саслушавања.³⁰ У ретким случајевима неког од заробљених партизана су слали у концентрационе логоре, где су у највећем броју случајева умирали или били убијени. Са аспекта међународног хуманитарног права који је тада важио, Мађарска је масовно кршила тада важећу Конвенцију о поступању са ратним заробљеницима од 27. јула 1929. године.³¹ Наиме,

28 Данило Урошевић, *Срби у логорима Мађарске (У Барчу и Шарвару 1941-1945.)*, Папирус, Нови Сад, 1995, стр. 24-25.

29 Звонимир Голубовић, *Шарварска голгота: протеривање и логорисање Срба Бачке и Барање 1941-1945*, Матица, српска, Нови Сад, 1995, стр. 251-252; Јосип Мирнић, „Систем фашистичке окупације у Бачкој и Барањи“, *Зборник за друштвене науке Матице српске*, бр. 35, Нови Сад, 1963, стр. 5; Данило Урошевић, *Срби у логорима Мађарске (У Барчу и Шарвару 1941-1945.)*, Папирус, Нови Сад, 1995, стр. 25-27; Јован Пејин, „Промена империје“ или рехабилитација угронацизма: *Одбрана од угронацизма једнако - геноцид*, Алтера, Београд, 2013, стр. 69-71.

30 Секула Јоксиминовић, „Народноослободилачки покрет Југославије као ратујућа страна и размена ратних заробљеника у 1943. години“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1, Београд 1984, стр. 95.

31 *Међународне конвенције о ратном праву и о сигурности*, (Збирку саставио Бошко Петковић), Завод за опћенародну обрану и друштвену самозаштиту

наведена Конвенција је предвиђала заштиту и побољшање положаја ратних заробљеника. Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима из 1929.године има 97 чланова који су подељени у осам делова. У првом делу су предвиђене опште одредбе (чл.1-4), други део регулише питање о заробљавању (чл.5-6), трећи део регулише питање заробљеништва који је подељен у пет одељка (чл.7-67), четврти део регулише питања о завршетку заробљеништва који је подељен у два одељка (чл.68-80), шести део који обухвата само један члан и то члан 81 регулише питање примењивање конвенције на извесне категорије грађанских лица, док осми део предвиђа одредбе о извршењу ове конвенције и то у три одељка у чл.82-97.³²

3. НАСИЛНА МОБИЛИЗАЦИЈА У БАЧКОЈ

Већ крајем јула 1941. године мађарске власти у Бачкој спровode насилну мобилизацију у окупаторску мађарску војску, која је обухватала Србе и Јевреје и која је трајала све до септембра 1944. године. Јевреји због расистичких закона нису могли да буду мобилисани под оружјем, али су их мобилисали у помоћне радне службе. Већина насилно мобилисаних Срба упућена је на Источни фронт у Русију, и то у прве борбене линије где је већина и изгинула. Предходно су морали да положе заклетву верности Мађарској, а затим су били распоређивани у јединице разних родова војске сем ваздухопловства.

Поред насилног мобилисања Срба у мађарску војску, Мађарска приступа још једној врсти насилне мобилизације

СХР, Загреб, 1979, стр. 337; Милош Радојковић, *Рат и међународно право*, Издање одбора за уџбенике стручног удружења студената права, Београд, 1947, стр. 122-123; Јелена Ђ. Лопичић-Јанчић, *Кривичноправна заштита ратних заробљеника у југословенском кривичном праву*, И.П. Ваша књига, Београд, 2005, стр. 86-114; Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, Друго допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 252-276; Родољуб Етински, Сања Ђајић, *Међународно јавно право*, пето измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2012, стр. 630-641.

32 *Међународне конвенције о ратном праву и о сигурности*, (Збирку саставио Бошко Петковић), Завод за опћенародну одбрану и друштвену самозаштиту СХР, Загреб, 1979, стр. 337-358.

оснивањем тзв. „радних чета“ које су биле прикључене немачкој и мађарској војсци на Источном фронту у Русији. Мађарска је као савезник нацистичке Немачке имала на Источном фронту у Русији преко 250.000 војника који су заједно са немачком војском вршили масовне и стравичне ратне злочине над цивилним становништвом, ратним заробљеницима, рањеницима и болесницима. Овакво насилно мобилисани Срби, Јевреји и Роми називани су „мункашима“ од мађарске речи мункас-радник. Ових принудних радника „мункаша“ било је 50.000, и били су истурени у прве линије фронта, где су копали ровове, износили мртве и рањене војнике, постављали разне препреке за тенкове и пешадију, градили бункере и разна утврђења, склоништа, аеродроме. Затим, радили су на рашчишћавању бројних рушевина у близини фронтова, на путевима и градовима, у рудницима, радили су на разминирању минских поља и свим другим тешким и опасним физичким радовима где су се показали као потребни. Пошто су били највише у првим борбеним линијама, били су изложени унакрсној ватри обе зараћене стране, па су масовно гинули. Број ових принудних радника „мункаша“ био је преко 50.000, а преживело је свега 6.000 до 7.000, док је један мањи део пао у руско заробљеништво. На овај начин, путем присилног мобилисања у мађарску војску као и у радне чете, Мађарска је спроводила поред масовних стрељања, одвођења у концентрационе логоре смрти на више начина и план потпуног физичког истребљења Срба, Јевреја и Рома.³³

Са аспекта међународног хуманитарног права, овакав поступак Мађарске на окупационој територији где се вршила насилна мобилизација у мађарску војску био је противан члану 45. Правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907. године, у коме је прописано: „Забрањено је присиљавати становништво окупиране територије на полагање заклетве непријатељској сили.“³⁴ Наиме, цивилно ста-

33 Владислав Ротбарт, *Југословени у мађарским затворима и логорима 1941-1945*, Институт за савремену историју- Институт за историју Војводине-Нови Сад, „Дневник“-Нови Сад, 1988 стр. 257-264.

34 *Извори међународног хуманитарног права*, (приредио Миодраг Старчевић), Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2002, стр. 302; Луј Ле Фир,

новништво на окупираној територији окупаторске власти не могу насилно присиљавати на давање заклетве верности, као и на регрутовање и служење у окупаторским војним јединицама, нити их приморавати да дају разна војна, политичка или привредна обавештења која су штетна интересима државе која је окупирана. Такође од становништва на окупираној територији, која је једно фактичко и привремено стање и која не повлачи за собом промену суверености, окупаторске власти могу тражити само материјалну послушност, а не може се захтевати и оданост.³⁵

4. ПРЕКИ СУДОВИ У БАЧКОЈ

Мађарска окупациона власт у Бачкој оснива окупационе војне судове и то у: Новом Саду, Суботици, Сомбору, Бечеју, Бачкој Тополи, као и преке судове у Сенти, Футогу, Старом Бечеју и Жабљу. Наведени војни судови су, без обзира на назив, били практично преки војни судови, који су у највећем броју случајева доносили смртне пресуде, које су се по правилу извршавале одмах по доношењу пресуде без права на жалбу. Поред наведених војних судова у Бачкој, постојали су такође још и мађарски војни судови у Будимпешти, Сегедину, Печују, Сопмбатхељу и Кошицама, који су такође практично били преки судови који су судили по кратком поступку и изрицали у највећем броју случајева смртне казне без права на жалбу и које су се одмах извршавале.³⁶

Оснивање преких окупационих судова од стране Мађарских окупатора је било противно постојећем међународном праву, конкретно чл.43 Правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907 године.

Међународно јавно право, Геца Кон, Београд, 1934, стр. 616; Смиља Аврамов, *Међународно јавно право: критичка научна мисао о међународном јавном праву и међународним односима*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 715; Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 242-244; Geoffrey Best, *War and Law Since 1945*, Clarendon press, Oxford, 1997, p.p. 44-59.

35 Луј Ле Фир, *Међународно јавно право*, Геца Кон, Београд, 1934, стр. 616; L. Oppenheim, *International law a treatise, Vol. II. Disputes, war and neutrality, seventh edition*, (приредио Н. Lauterpacht), London, 1960, pp.436-456.

36 Јосип Мирнић, „Систем преког суђања на мађарској окупираној територији 1941, Војводина 1941“, *Радови и дискусије са скупа историчара у Суботици 9. и 10. децембра 1966. год.*, Нови Сад, 1967, стр. 62-91.

Најстравичнији ратни злочин које су мађарске окупационе власти извршиле у Бачкој био је ратни злочин извршен 21-23. јануара 1942. године, познат као „Рација у у Јужној Бачкој“. У овој злочиначкој акцији мађарске војске у Новом Саду, Чуругу, Жабљу, Шајкашу, Ђурђеви, Госпођинцима, Тителу, Вилову, Мошорину, Србобрану, Гардиновцима, Локу и Старом Бечеју убијено је преко 4.000 Срба, Јевреја, Рома и других лица немађарске националности. У овом масовном, стравичном и још до тада невиђеном ратном злочину директни извршиоци су били мађарска окупациона војска, жандармерија или полиција. Поред тога у овим ратним злочинима учествовали су делови локалног мађарског и немачког становништва.³⁷

У „Рацији у Јужној Бачкој“ 1942. године је било убијено преко 4.000 цивилног становништва, а по монструозности убијања искључиво Срба, Јевреја и Рома спада у најстравичније и најмонструозније ратне злочине³⁸ који су извршени на простору бивше Југославије 1941-1945. године.³⁹

Сама „Рација у Јужној Бачкој“ у Мађарској је имала различито реаговање. Званична Мађарска је настојала да по сваку цену оправда ову рацију, а организатори рације су тада слављени као ратни хероји. Обичан свет, као и мале групе отпора које су биле у илегали и нису престављале било какав политички фактор, осуђивали су ову рацију и тражили да се ораганизатори и извршиоци казне. Једини који је јавно

37 Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942. године*, Историјски музеј Војводине, Нови Сад, 1991, стр. 43-90, и 196; Александар Вељић, *Рација - Заборављен геноцид*, Metaphysica, Београд, 2007; Драго Његован, „Два записника о саслушању ратног злочинца Ференца Сомбатхељија, једног од најодговорнијих у Рацији у Јужној Бачкој“, *Зборник Матице српске за историју*, Нови Сад, 2008. 77-78; Александар Касаш, *Стенографски записници са суђења главноодговорнима за Рацију у Јужној Бачкој 1942. године*, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2008.

38 Звонимир Голубовић, „Геноцид над Србима и Јеврејима у Бачкој јануара 1942“, *Војно-историјски гласник*, бр. 1-2, Београд, 1994, стр. 161.

39 Интересантно да у књизи „Историја Мађара“, Београд, 2002. издавач Слио, чији су аутори Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал и Александар Касаш о „Рацији у Јужној Бачкој“ пишу веома сумарно на пола странице књиге, иако је по нашем мишљењу требало далеко више обрадити и већи простор посветити овом најстрашнијем и најмонструознијем ратном злочину на простору Југославије за време Другог светског рата (Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Слио, Београд, 2002, стр. 577).

иступио против ове расије је био Ендре Бајчи Жилински (*Bajcsy-Zsilinsky Endre*), члан странке Малих поседника и посланик у парламенту, који је у писменој форми више пута осудио ову расију. Међутим, и њега су мађарски фашисти осудили на смрт и био је обешен 25. децембра 1944. године.⁴⁰

Са аспекта кривичног права и међународног хуманитарног права наведена „Рација у Јужној Бачкој“ је превазишла постојећа масовна стрељања и клања мирног цивилног становништва, па се може сасвим сигурно квалификовати као геноцид. Јер, на релативно малој територији убијани су у мржњи, реваншизму и антисемитизму Срби, Јевреји и Роми само зато што су те националности. Убијани су сви редом без икакве милости: људи, жене, старци, немоћна лица, деца без обзира на године старости. Затим су сви бацани под лед у Дунав: живи, рањени и убијени.⁴¹

О „Рацији у Јужној Бачкој“ и масовним ратним злочинима над Србима, Јеврејима и Ромима врло брзо се прочуло не само у европским државама него чак и у САД, где су све државе антихитлеровске коалиције то најоштрије осудиле. Извештај о масовним ратним злочинима у „Рацији у Јужној Бачкој“ био је достављен и избегличкој Влади Југославије у Лондону, која је даље о томе обавестила све остале савезнике.⁴²

5. ШАНДОР КЕПИРО

„Рација у Јужној Бачкој“ је већ тада па све до краја рата утицала на покушаје Хортија и његових сарадника да се са западним савезницима закључи сепаратни мир, јер су већ тада увидели да ће нацистичка Немачка и њени савезници изгубити рат. Да би некако ублажили одјек наведене „Рације у Јужној Бачкој“ у Мађарској је у Будимпешти од 14.

40 Шандор Месарош, „Одјек расије 1942. године у мађарском политичком животу за време рата“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 42, Нови Сад, 1965, стр. 77-91; Александар Касаш, *Мађари у Војводини*, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 1996, стр. 92-95.

41 Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942. године*, Историјски музеј Војводине, Нови Сад, 1991, стр. 194-196.

42 Растислав В. Петровић, *Завера против Срба*, Стручна књига, Београд, 1990, стр. 177-183.

до 23. децембра 1943. године и од 3. јануара до 24. јануара 1944. године организовано суђење пред Војним судом наредбодавцима ове Рације. Било је оптужено 14 лица на челу са главнооптуженим генералом хонведске војске Ференцом Фекетехалми-Цајднером (Feketehalmy Czydner Ferenc), генералом хонведске војске Јожефом Грашијем (Grassy Jozsef), генералом хонведске војске Ласлом Деаком (Deak Laszlo) и др. Мартоном Золдијем (Zöldi Marton). Значајно је да се на листи оптужених налазио и жандармеријски капетан др. Шандор Кепиро (Sandor Kepiro) о коме ће касније бити речи. Ово суђење је било фарса од суђења, и било је намењено југословенској и српској јавности, као и западним савезницима САД и Великој Британији, да се јавно прикаже да Мађарска осуђује ратне злочине. Иако су у питању били масовни и веома тешки ратни злочини, сви оптужени су се бранили са слободе, а главним оптуженима је суђено у одсуству и њима суд није изрекао казне. Остали оптужени су осуђени на временске казне затвора од десет до петнаест година. Осуђенима је омогућено бекство у Немачку и Немачка их није изручила Мађарској.⁴³

Као што смо напред навели, на суђењу у Будимпешти од 14. до 23. децембра 1943. године и од 3. јануара до 24. фебруара 1944. године био је осуђен и жандармеријски капетан др. Шандор Кепиро на десет година затвора.⁴⁴ Године 1944. Мађарска је била окупирана од стране Немачке и тада је новопостављена фашистичка власт ослободила све осуђене, па и др. Шандора Кепира. Тада је др. Кепиру враћен и чин који је раније имао у жандармерији. Кепиро је после Другог светског рата побегао у Аустрију, а затим у Аргентину.

43 Лајчо Клајн, *Геноцид и казна: На северу окупиране Југославије (1941-1945.)*, И.БН. „Центар“ д.о.о, Нови Сад, 1991, стр. 201-208; Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942. године*, Историјски музеј Војводине, Нови Сад, 1991, стр. 187-191; Шандор Месарош, „Одјек рације 1942. године у мађарском политичком животу за време рата“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 42, Нови Сад, 1965, стр. 76-88; Карољ Виг, „Ендре Бајчи-Жилински и мађарско-југословенски односи“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 54, Нови Сад, 1969, стр. 137-138.

44 Архив Југославије, Фонд 110, Фасцикла 637, Пресуда број X. 448/43/118. од 22 јануара 1944. године.

Др. Шандору Кепиру⁴⁵ се судило 1946.године у одсуству у Будимпешти због ратних злочина и осуђен је на четрнаест година затвора. Године 1996. Кепиро се вратио несметано у Мађарску, где је чак добио и државну пензију.⁴⁶

Очигледно је да је званична Мађарска на овај начин показала свој став према ратним злочинима уопште, а посебно према ратним злочинима извршеним у Новосадској рацији 1942. године над Србима, Јеврејима и Ромима, што је у склопу ревизије историје Другог светског рата у коме је Мађарска била на страни држава Тројног такта и била одговорна за тај најстрашнији до сада извршени рат.

Затим је 2006.године Ефраим Зуроф (Efraim Zuroff)⁴⁷ који се налази на челу Центра за истраживање холокауста „Симон Визентал“ (Simon Wiesenthal) у Бечу, је пронашао др. Шандора Кепира у Будимпешти и тада су на његов захтев Мађарски надлежни органи покренули кривични поступак у Будимпешти против др. Кепира за кривична дела ратних злочина који су извршени 1942.године током Новосадске рације. Правно је то било могуће јер ратни злочини не застаревају.

Код оваквог чињеничног стања правно питање је зашто тада надлежни органи у Србији нису тражили екстрадицију др. Шандора Кепироа чим се сазнало да је после више од четири деценије без икаквих проблема из Аргентине где се скривао вратио у Мађарску. Правни основ за екстрадицију постоји, јер Кепиро је осведочени ратни злочинац, што је утврђено од стране надлежних органа у Југославији после Другог светског рата и чињеница да ратни злочини никада не застаревају. Српски надлежни правосудни органи су само

45 Шандор Кепиро је као ратни злочинац био наведен у књизи Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини: Саопштења о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1944., Књига 1. Бачка и Барања, Нови Сад, 1946. године, на страни 329. „Списак досад утврђених ратних злочинаца - Војска, жандармерија и полиција“, где је наведено: „Др Кепиро Шандор, жадармеријски капетан“.

46 Шандор Кепиро се пре повратка у Мађарску деведесетих година прошлог века обратио Мађарским надлежним органима којима је тражио сагласност да се врати, што му је одобрено од стране надлежних мађарских власти.

47 Ефраим Зуроф уз сарадњу Александра Дика: *Ловац на нацисте*, Завод за уџбенике, Београд, 2009.

доставили списе, документе и изјаве сведока мађарском тужилаштву и на суђењу су били у улози посматрача.

Др. Кепиро се могао изручити Републици Србији за извршене ратне злочине јер су постојали правни основи за изручење. Као прво Уговор о прекиду Ратног стања са Мађарском који је закључен 20. јануара 1945. године са владама Савеза Совјетских Социјалистичких Република, Уједињене Краљевине и Сједињених Држава, као и са представницима свих Уједињених нација које су биле у рату са Мађарском, где се у тачки 14. наводи да ће управо Мађарска учествовати у хапшењу лица оптужених за ратне злочине и да ће владама које их тражи изручити⁴⁸.

Други правни основ је Уговор о миру у Паризу 10. фебруара 1947. године са Мађарском који су закључиле Савезничке и Удружене силе међу којима је била и тадашња Југославија, који је предвиђао у члану 6. Одредбу да ће Мађарска да преузме све потребне мере да обезбеди хапшења и предају у циљу суђења ратним злочинцима.⁴⁹

Такође постојала је и судска пракса односно преседан да су раније извршене екстрадиције мађарских ратних злочинаца којима је суђено у Новом Саду⁵⁰ и Суботици.⁵¹

Очигледно је да је правосуђе Мађарске саботирало само суђење др. Шандору Кепиру путем многих одлагања, па је најзад суђење завршено 18. јула 2011. године, када је донета ослобађајућа пресуда, која је образложена недостатком доказа да је извршио кривична дела. Мађарско тужилаштво је најавило жалбу, али већ 3. септембра 2011. године Кепиро је умро у 98. години живота. Ова ослобађајућа пресуда је изазвала протесте у Србији а и у читавом свету, док су у

48 Лајчо Клајн, Геноцид и казна: На северу окупиране Југославије (1941-1945.), И.БН. "Центар" д.о.о, Нови Сад, 1991, стр. 296.

49 Балкански уговорни односи 1876-1996, Двострани и вишестрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама, Том III. (1946-1996.), (приредио Момир Стојковић), ЈП Службени лист СРЈ и СЈУ Међународна политика, Београд, 1999, стр. 90.

50 Врховни суд Војводине у Новом Саду, донео је пресуду Број: Вк. 16/1946. У. 749/46

51 Пресуда Округног суда у Суботици Посл. Вр. К. 73/46 дана 29. марта 1946. године

Мађарској мађарски неонацисти ликовали и славили га као јунака, па је тако и сама сахрана Кепироа у његовом родном месту имала исто обележје.

Очигледно је да су покушаји Хортијеве Мађарске били да је суђењем наредбодавцима за рацију у Бачкој некако оправда и ублажи, тако што је измислила „жабаљски устанак“ у којем је наводно учествовало преко 800 партизана, као и да је рација била неопходна, и да је то било дело неколико неодговорних мађарских војних команданата. То је потпуно измишљено и не одговара истинитим догађајима. Међутим, ова рација је била детаљно припремана и одобрена већ дуже времена у највишим војним, политичким и државним органима Мађарске укључујући и самог регента Миклоша Хортија.⁵²

Регент Миклош Хорти је био један од најодговорнијих мађарских државника за „Рацију у Јужној Бачкој“ 1942. године, као и за рацију у Новом Саду и друге ратне злочине извршене у Војводини, а није кривично одговарао. Наиме њега су заробили Американци у Немачкој пред крај Другог светског рата, међутим Американци нису дозволили изручење Хортија као ратног злочинца највишег ранга, иако су га тражили Совјетски Савез, Мађарска и Југославија. Хорти се појавио као сведок пред Међународним војним судом у Нирнбергу, а против њега никада Американци или било који западни орган није водио кривични поступак. Ослобођен је интернације 1948. године и несметано је живео у Португалији, где је умро природном смрћу.⁵³

У циљу ревизије одговорности Сила осовине за избијање Другог светског рата, мађарски историчари, политичари, публицисти и писци покушавају већ неколико де-

52 Звонимир Голубовић, „Геноцид над Србима и Јеврејима у Бачкој јануара 1942“, *Војно-историјски гласник*, бр. 1-2, Београд, 1994, стр. 170.

53 Јелена Ђ. Лопичић-Јанчић, „Ратни злочини у Бачкој 1941-1945. и случај Кепиро“, *Међународна политика*, бр. 1148, Београд, 2012, стр. 187; Alan Palmer, *Who`s Who in World Politics From 1860. to the present day*, London, New York, 1980, р.р. 166-167; Лајчо Клајн, *Геноцид и казна: На северу окупиране Југославије (1941-1945.)*, И.БН.“Центар“ д.о.о, Нови Сад, 1991, стр. 292-293, Александар Вељић, *Миклош Хорти: Некажњени злочинац*, Metaphysica, Београд, 2009, стр. 95; Милош Ћоровић, *Адмирал на белом коњу: Мађарске ратне године*, Народна књига, Београд, 1981, стр. 216-217.

ценија у својим чланцима, брошурама и дневној штампи да безуспешно доказују да је у Војводини после ослобођења од мађарске окупације убијено 40.000 невиних Мађара од стране југословенске армије и органа безбедности. Нико од тих мађарских аутора не даје списак са генералијама побијених лица, где би се могла извршити индентификација и провера где и када су убијени.

Мађарски писац Тибор Череш (*Tibor Cseres*) у својој књизи под насловом „Крвна освета у Бачкој“ која је објављена у Будимпешти 1991.године, а преведена и публикована у Загребу 1993.године, наводи да су југословенске власти после ослобођења Војводине од мађарске окупације 1944.године побиле преко 40.000 Мађара у Бачкој и Барањи. Тибор Череш је до овог податка дошао на основу навода два католичка жупника, Мартона Сича из Бачких Винограда и Јожефа Ковача из Мартоноша. Читава књига је писана са јасним циљем да се умање масовни ратни злочини које је вршила мађарска окупациона војска, полиција, жандармерија и снаге безбедности над Србима, Јеврејима и Ромима и другим немађарским националностима, као и да се оправда окупација Бачке и Барање. Иначе, ова књига је пуна фалсификата, произвољних ставова, оцена и констатација и без икакве научне документације и личи на један обичан панфлет који је уперен против Срба. Тибор Череш потпуно пренебегавачињеницу да је огроман број мађарске мањине у Бачкој као и у Банату за сво време мађарске окупације Бачке и Барање учествовао у вршењу окупационе власти као и у извршењу масовних и стравичних ратних злочина. Такође, велики број локалног мађарског становништва је био мобилисан у мађарску војску и упућен на источни фронт у Русију, где је највећи број погинуо или био заробљен и одакле се никада није вратио. Затим, велики број Мађара се добровољно пријавио у немачку војску у тзв. СС јединице које су такође упућене на источни фронт у Русију, где су имали исту судбину као и остала мађарска војска на источном фронту.

Због стравичних, масовних и до тада невиђених ратних злочина које су извршили локални Мађари у Бачкој и Барањи над Србима, Јеврејима, Ромима и другим немађарским националностима, са циљем потпуног физичког уништења,

од стране тадашње Војне управе Југословенске армије као и Покрајинског партијског руководства у октобру 1944. године, оцењено је да су локални Мађари и Немци одговорни за масовне ратне злочине, па је донета одлука о колективној кривичној одговорности, као и колективног кажњавања и то путем потпуног исељења из Југославије.

Одмах по ослобођењу Бачке и Барање у Бачкој су почела суђења мађарским ратним злочинцима. Војни суд Војне области за Бачку и Барању у Новом Саду је издао 30. октобра 1944. године проглас: „Војни суд Војне области за Бачку и Барању својом пресудом од 29. октобра 1944. осудио је на смрт 250 ратних злочинаца мађарске националности, који су кроз три године окупације учествовали у покољима и терору окупатора вршеном над српским и осталим словенским живљем у Бачкој и Барањи. Смрта казна је извршена стрељањем...“⁵⁴

Постоји један документ из 1945. године под насловом „Мађарски злочини“ са потписом А. Белић,⁵⁵ који све до недавно није био познат ни научној нити широј јавности.⁵⁶ У наведеном документу се наводе масовни злочини Хортијевске Мађарске као и локалних Мађара у Бачкој и Барањи и на основу којег се захтева потпуно исељење свих Мађара из Југославије. Такође се захтева: 1. надокнада ратне штете, 2. потпуно уклањање свих Мађара из Југославије, 3. исправка државне границе према Мађарској у сектору Печуја, Баје и Сегедина.

Ова одлука се односила о потпуном исељавању Немаца и Мађара из Војводине. У односу на Немце ова одлука је у потпуности спроведена, док је у односу на Мађаре одлука промењена већ крајем новембра и почетком децембра

54 Звонимир Голубовић, „Узроци, облици и начини страдања становника 1941-1945“, *Међународни научни скуп Истина...*, Зборник радова, Нови Сад, 2004, стр. 339.

55 Нема података ко је А. Белић потписник или аутор овог документа.

56 Захваљујући познатом историчару Драгу Његовану овај документ је објављен са коментаром под насловом: „Један документ о мађарским злочинима у Војводини као разлогу за предлог о потпуном исељавању Мађара из Југославије и ревизији југословенско-мађарске границе после Другог светског рата“, *Истраживања и меморализација геноцида и ратних злочина*, Зборник радова, Београд, 2012, стр. 129-142.

1944. године, после састанка Мађаша Ракошија и Јосипа Броза Тита почетком 1945., тако да они нису исељени. Који су разлози за промену ове одлуке у нашој литератури није разматрано, али сасвим извесно да је то урађено по налогу Јосифа Висарионовича Стаљина.⁵⁷

Међутим, у местима Чуругу, Жабљу и Мошорину где су извршени најтежи и стравични масовни злочини месна руководства су захтевала да се сви локални Мађари иселе, што је Војна управа Југословенске армије одобрила па су они исељени до априла 1945. године.

Већ од првих година после ослобођења, са дужим или краћим прекидима, неколико мађарских писаца, публициста, политичара и историчара наводе да је у Војводини убијено 40-50.000 невиних Мађара само зато што су били Мађари. Међутим, тај број од 40.000 лица које мађарски аутори наводе је потпуно произвољан, нетачан, тенденциозан и ничим аргументован. Нико од тих аутора не наводи спискове лица са именима, презименима и осталим генералијама и адресама одакле су та лица, како би се извршила индентификација и проверили наводи о њиховој смрти. Манипулација са невиним убијеним Мађарима и Немцима добија посебан замах у јавности од када је донесен у Србији Закон о рехабилитацији 17. априла 2006. године.⁵⁸

Др. Александар Касаш који се бавио истраживањима Мађарске окупације Бачке и Барање 1941-1944.године наводи, на основу својих непотпуних истраживања, да је број страдалих војвођанских Мађара износи око пет хиљада, и да број од око пет хиљада је број за које се сматрало да потпадају под категорију ратних злочинаца,⁵⁹ док др. Ранко Кончар сматра да број убијених не прелази 4.000.⁶⁰

57 Драго Његован, „Један документ о мађарским злочинима у Војводини као разлогу за предлог о потпуном исељавању Мађара из Југославије и ревизији југословенско-мађарске границе после Другог светског рата“, *Истраживања и меморијализација геноцида и ратних злочина, Зборник радова*, Београд, 2012, стр. 141.

58 *Закон о рехабилитацији*, Београд, 17. април 2006, Гласник, бр. 33, стр. 9.

59 Александар Касаш, *Мађари у Војводини 1941-1946*, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 1996, стр. 178.

60 Звонимир Голубовић, „Узроци, облици и начини страдања становника Бачке 1941-1948. године“, *Међународни научни скуп Истина... Зборник радова*, Нови Сад, 2004, стр. 341.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

На крају овог нашег кратког разматрања стравичних и масовних ратних злочина које је извршила Мађарска над Србима, Јеврејима, Ромима и другим немађарским националностима за време окупације Бачке и Барање од 1941-1944. године, сматрамо да је о овој проблематици веома важно и значајно изнети и међународноправни аспект, поготово сада када се врше покушаји са ревизијом историје Другог светског рата и да се агресори и ратни злочинци прикажу као жртве, а жртве као злочинци.

Литература

- Аврамов Смиља, Међународно јавно право: Критичка научна мисао о међународном јавном праву и међународним односима, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011.
- Архив Југославије, Фонд 110, Фасцикла 637, Пресуда број X. 448/43/118. од 22 јануара 1944. године.
- Балкански уговорни односи 1876-1996, Двострани и вишестрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама, том II (1919-1945.), (приредио Момир Стојковић), ЈП Службени лист СРЈ & СЈУ „Међународна политика“, Београд, 1998.
- Балкански уговорни односи 1876-1996, Двострани и вишестрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама, Том III (1946-1996.), (приредио Момир Стојковић), ЈП Службени лист СРЈ & СЈУ „Међународна политика“, Београд 1999.
- Best Geoffrey, War and Law Since 1945, Clarendon press, Oxford 1997.
- Благојевић Владан О., „Југословенска оптужба Мађарске пред Друштвом народа“, Бранич, бр. 12, Београд, 1934,

- Вељић Александар, Миклош Хорти: Некажњени злочинац, *Metaphysica*, Београд, 2009.
- Виг Карољ, „Ендре Бајчи-Жилински и мађарско-јужнословенски односи“, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 54, Нови Сад, 1969.
- Винавер Вук, Југославија и Мађарска 1918-1933, Институт за новију историју, Београд, 1971.
- Винавер Вук, „Југославија и Мађарска између два светска рата“, Годишњак Друштва историчара Војводине, Нови Сад, 1974.
- Винавер Вук, Југославија и Мађарска 1933-1941, Институт за новију историју, Београд, 1976
- Вучинић Зоран, Међународно ратно и хуманитарно право, Друго допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006.
- Глигоријевић др Бранислав, Краљ Александар Карађорђевић у европској политици, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.
- Голубовић Звонимир, „Денационализаторска политика мађарског фашистичког окупатора у Бачкој: присилно исељавање и логорисање-насељавање Бачке Мађарима из других крајева“, Зборник Матице српске за историју, бр. 36, Нови Сад, 1987.
- Голубовић Звонимир, „Геноцид над Србима и Јеврејима у Бачкој јануара 1942“, Војно-историјски гласник, бр. 1-2, Београд, 1994.
- Голубовић Звонимир, Рација у Јужној Бачкој 1942. године, Историјски музеј Војводине, Нови Сад 1991.
- Голубовић Звонимир, Шарварска голгота: протеривање и логорисање Срба Бачке и Барање 1941-1945, Матица српска, Нови Сад 1995.
- Ђоровић Милош, Адмирал на белом коњу: Мађарске ратне године, Народна књига, Београд, 1981.
- Ђуковић Исидор, Нађмеђер Аустроугарски логор за Србе 1914-1918, Сигнатуре, Београд, 2002.
- Ђурић Рајко, Милетић Мр Антун, Историја холокауста Рома, Политика, Београд, 2008.
- Етински Родољуб, Ђајић Сања, Међународно јавно право, Пето измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2012.

- Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини I. Група масовних злочина: Улазак мађарске војске у Бачку и Барању 1941, (приредио Драго Његован), Прометеј, Нови Сад, 2011.
- Злочини против човечности и међународног права, Нирнбершка пресуда и документи о геноциду, (приредио Љубомир Прљета), Службени лист СРЈ, Београд, 1992.
- Извори међународног хуманитарног права, (приредио Миодраг Старчевић), Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2002.
- Јоксимовић Секула, „Народноослободилачки покрет Југославије као ратујућа страна и размена ратних заробљеника у 1943. години“, Војноисторијски гласник, бр. 1, стр. 93., Београд 1984.
- Јончић Владан, Међународно хуманитарно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
- Касаш Др Александар, Мађари у Војводини, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 1996.
- Касаш Александар, Стенографски записници са суђења главноодговорнима за Рацију у Јужној Бачкој 1942. године, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2008.
- Клајн Лајчо, Геноцид и казна, На северу окупиране Југославије (1941-1945.), И.Б.Н. „Центар“ д.о.о. Нови Сад, 1991.
- Кривокапић Борис, Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа, Службени гласник, Београд, 2010.
- Кризман Богдан, Распад Аустро-Угарске и стварање југославенске државе, Школска књига, Загреб, 1977.
- Лопичић-Јанчић Јелена, Кривичноправна заштита ратних заробљеника у југословенском кривичном праву, И.П. Ваша књига, Београд 2005.
- Лопичић Јелена, Ратни злочин против цивилног становништва из члана 142. КЗ СРЈ, Excelsior, Београд, 1999.
- Лопичић-Јанчић Јелена, „Ратни злочини у Бачкој 1941-

1945. и случај Кепиро“, Међународна политика, бр. 1148, Београд, 2012.
- Мађарски ратни злочини 1941-1945. - пресуде југословенских судова, приредио Др Ђорђе Н. Лопичић, Музеј жртава геноцида, Београд, 2010.
- Међународне конвенције о ратном праву и о сигурности, (приредио Бошко Петковић), Завод за опћенародну обрану и друштвену самозаштиту СХР, Загреб, 1979.
- Месарош Шандор, „Одјек рације 1942. године у мађарском политичком животу за време рата“, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 42, Нови Сад, 1965.
- Милићевић Владета, Убиство краља у Марсељу, Филип Вишњић, Београд, 2000.
- Мирнић Јосип, „Систем преког суђења на мађарској окупираној територији 1941, Војводина 1941“. Радови и дискусије са скупа историчара у Суботици 9. и 10. децембра 1966. год., Нови Сад, 1967.
- Мирнић Јосип, “Систем фашистичке окупације у Бачкој и Барањи”, Зборник за друштвене науке Матице српске, бр. 35, Нови Сад, 1963.
- Мирнић Јосип, “У Другом светском рату”, Годишњак Друштва историчара САН Војводине, Нови Сад, 1974.
- Мирнић Јосип, “Денационализаторска политика мађарског окупатора у југословенским земљама 1941”, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. X, Нови Сад, 1967.
- Мишљеновић Никола, Дефиниција агресије - магистарска теза, Пентаграм Прес, Београд, 1999.
- Наши у Аустро-Угарској, Извештај Министарству Унутрашњих дела о поступању са заробљеним српским официрима, војницима и грађанима, Солун, 1917.
- Никић Федор, „Унутрашња организација Мађарске за ревизију Тријанонског Уговора, Спољна политика Мађарске, Мађарски империјализам“, Зборник (1919-1929.), књига III, Београд, 1982.
- Његован Драго, „Два записника о саслушању ратног злочинца Ференца Сомбатхељија, једног од

- најодговорнијих у Рацији у Јужној Бачкој“, Зборник Матице српске за историју 77-78, Нови Сад, 2008.
- Његован Драго, „Један мање познати извештај о „Рацији“ у Јужној Бачкој 1942. Године“, Рад Музеја Војводине, бр. 51, Нови Сад, 2009.
- Његован Драго, „Пресуда Врховног суда Војводине деветорици најодговорнијих за ратне злочине током рације у Јужној Бачкој“, Рад Музеја Војводине, Годишњак војвођанских музеја, Нови Сад, 2008.
- Пејин Јован, „Промена империје“ или рехабилитација угронацизма: Одбрана од угронацизма једнако - геноцид, Алтера, Београд 2013.
- Пејин Јован, Великомађарски каприц: Великомађарски сан геноцид и „геноцид“, Екопрес, Зрењанин, 2007.
- Перазиић Гавро, Међународно ратно право, (друго допуњено издање), Војно издавачки и новински центар, Београд, 1986.
- Петровић Растислав, Завера против Срба, Стручна књига, Београд 1990.
- Радојковић Милош, „Међународна заједница и кривична одговорност у доба оружаног сукоба“, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр. 2, Београд, 1973.
- Радојковић Милош, Рат и међународно право, Издање одбора за уџбенике стручног удружења студената права, Београд, 1947.
- Рокаи Петар, Ђере Золтан, Пал Тибор, Касаш Александар, Историја Мађара, Клио, 2002 .
- Ротбарт Владислав, Чије је дело новосадска рација, Прилог историји Јевреја у Бачкој, Јеврејски алманах 1965-1967, Београд, 1967.
- Ротбарт Владислав, Југословени у мађарским затворима и логорима 1941-1945, Институт за савремену историју - Институт за историју Војводине – Нови Сад, „Дневник“, Нови Сад, 1988.
- Саопштења о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945, књига I, Бачка и Барања, Нови Сад, 1946.
- Стојиљковић Душан, Плава Дунавска гробница, Маутхаузен 1914-1918, 1938-1945, ЈП ПТТ Србије,

- Београд, 1995.
- Сукијасовић Миодраг, Појам агресије у међународном праву, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967.
- Уговор о миру, Париз 1947.
- Урошевић Данило, Срби у логорима Мађарске (У Барчу и Шарвару 1941-1945.), Папирус, Нови Сад 1995.
- Фир Луј Ле, Међународно јавно право, Геца Кон, Београд 1934.
- Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини, I група масовних злочина Улазак Мађарске војске у Бачку и Барању 1941, (приредио Драго Његован), Прометеј, 2011.
- Andrassy Juraj, Međunarodno pravo, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
- Brownlie Ian, International Law and The Use Force by States, Oxford University Press, Oxford, 1963,
- Brownstone David, Franck Iren, Time of War: A Chronology of Warfare from 100,000 BC to the Present, Little, Brown and Company, Boston, New York, Toronto, London, 1994.
- Encyclopedic dictionary of international law, Second Edition, (приредили: John P. Grant & J. Craig Barker), Dobbs Ferry, Oxford University Press, New York, Oxford, 2009.
- Ferraro Tristan, "Determining the beginning and an occupation under international humanitarian law", International Review of the Red Cross, Humanitarian debate: Law, policy, action ICRC, Geneva, 2012.
- Oppenheim L., International law a treatise, Vol. II. Disputes, war and neutrality, seventh edition, (приредио H. Lauterpacht), London, 1960.
- Palmer Alan, Who's Who in World Politics From 1860. to the present day, Routledge London, New York, 1980.
- The Laws of War a Comprehensive Collection of Primary Documents on International Laws Governing Armed Conflict, (приредили W. Michael Reisman & Chris T. Antoniou), Vintage Books, New York, 1994.

Jelena Dj. Lopicic Jancic

**INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF
WAR CRIMES COMMITTED BY HUNGARY
DURING THE SECOND WORLD WAR 1941-
1944 IN VOJVODINA**

Resume

War crimes that were committed by Hungarian occupation forces against Serbs, Jews and Gypsies in Vojvodina during Second World War were massive and horrific. The genesis of those war crimes was created during the First World War when the Austro-Hungarian occupying forces committed war crimes against Serbs. During First World War in Austro-Hungary were formed dozens of concentration camps in which there were kept 150,000 Serbs and Montenegrins, mostly civilians, elderly, women and children and who could not by any applicable international laws of war, or any international convention have the status of prisoners of war. Over 20,000 of these inmates died in these death camps due to inhuman living conditions.

Hungarian authorities during the Intra-war Period (1919-1939) lead the hostile policy against Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later Kingdom of Yugoslavia and tried for several times to revise the Treaty of Trianon, and constantly continued to claim return of Vojvodina and Baranja. Furthermore, Hungary on its territory organized special terrorist camps in Janka-Puszta and Nagykanizsa for training Ustasha terrorists to commit a terrorist offense and diversions in Yugoslavia, which on the territory of Yugoslavia committed series of terrorist's acts and diversions, and as result of that several people were killed and wounded and caused considerable material damage. These Ustasha terrorists, who were trained in Hungary, were involved in assassination of King Aleksandar Karadjordjevic and French foreign minister Jean Louis Barthou in Marseilles on 9 October 1934.

The Hungary's aggression against the Kingdom of Yugoslavia on 11 April 1941 was in no way provoked by the

Kingdom of Yugoslavia and from the international legal aspects represents a classical act of aggression, which was contrary to existing international law. During the Hungarian occupation of Bačka and Baranja massive and horrific war crimes were committed against Serbs, Jews, Roma and other non-Hungarian nations. The most atrocious war crimes that have been committed by Hungarian occupation authorities in Bačka were war crimes committed in the period from 21 until 23, January 1942, known as the "Raid in the South Bačka " in which were killed more than 4,000 Serbs, Jews, Gypsies and others non-Hungarian nationality. In these massive, horrifying and hitherto unseen war crimes the direct perpetrators were Hungarian occupation army, gendarmerie, police and military counterespionage as well as local Hungarian and German population.

In order to revise the Axis Power responsibility for the outbreak of Second World War, Hungarian historians, politicians, journalists and writers are trying for several decades in their articles, brochures and daily newspapers but unsuccessfully to prove that in Vojvodina after the liberation of the Hungarian occupation were killed 40,000 innocent Hungarians by Yugoslav army and security organs. None of these Hungarian authors provided concrete evidence of the names of allegedly killed persons. Researching the issue of war crimes that were committed by Hungarian forces against Serbs, Jews, Gypsies and other non-Hungarian nationalities during the occupation of Bačka and Baranja in the period from 1941 to 1944, is important and significant from international legal aspect especially now when there are attempts for revision of the Second World War's history and that the aggressors and war criminals appear as victims, and the victims as criminals.

Keywords: War crimes, Second World War, Hungary, Vojvodina, civilian population.

* Овај рад је примљен 25. јула 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST**

**БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ДОМАЋИХ И
СТРАНИХ АУТОРА О СЈЕДИЊЕНИМ
АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА**

Борђе Н. Лопичић

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ
ДРЖАВЕ: СЕЛЕКТИВНА
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА 143-185

Ђорђе Н. Лопчић

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ: СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА

Радови наших и страних аутора из области друштвених наука публиковани у Србији

За истраживање, проучавање и обрађивање било које области као и примену у науци и у пракси потребно је консултовати одређену литературу. Без литературе немогуће је написати било какав иоле озбиљан научни рад или рад који обрађује праксу, коментар, расправу, приказ или осврт. Предмет овог кратког приказа биће библиографија радова наших и страних аутора о САД која се односи на друштвене науке а која је код нас публикована.

У нашој литератури која се бави друштвеним наукама библиографија има релативно мало. Пошто је појам друштвених наука доста широк навешћемо само неколико библиографија из области друштвених наука које су обухватиле право, историју и политику. Једна од првих библиографија у Србији је била: Српска библиографија за новију књижевност 1741.-1867. приредио Стојан Новаковић, Београд, 1869.; Гојко Никетић: Правна библиографија чланака и књига у српској књижевности до краја 1905. године, Београд, 1905.; Проф. Др Илија А. Пржић: Библиографија међународног права Југославије (1918.-1929.), Париз, 1931. и други део Библиографије (1930.-1936), Париз, 1937.;

После Другог светског рата публиковано је више библиографија. Навешћемо само неке. Др Михаило Смирнов: Југословенска библиографија ваздухопловног права, Београд, 1959.; Др Димитрије Пиндић, Др Томислав Митровић, Првослав Давинић: Библиографија одабраних чланака из међународног јавног права од 1955. до 1965, Београд, 1968.; Дипломатија 1834.-2005. Библиографија, Приредио Др Ђорђе Н. Лопичић, Београд, 2006.; Дипломатија Црне Горе - Библиографија, Приредио Др Ђорђе Н. Лопичић, Подгорица, 2008. и др.

Поред наведених библиографија поједини часописи из области друштвених наука из области права, историје и политикологије (Архив за правне и друштвене науке, Српски књижевни гласник, Дело, Летопис Матице српске, Анали Правног факултета у Београду, Југословенска ревија за међународно право, Војноисторијски гласник, Историја 20. века, Токови историје, Историјски часопис, Национални интерес, Историјски записи и др.) су повремено објављивали библиографије радова који су у тим часописима били публиковани што је било веома корисно као за науку тако и за праксу. Поред наведених библиографија публиковане су и библиографије радова појединих аутора из области друштвених наука. Ипак, таквих библиографија које су веома корисне и значајне има релативно мало.

Посебних тематских библиографија из области друштвених наука има колико ми је познатио веома мало. Овакве тематске библиографије су веома корисне и употребљиве почев од студента, затим научних радника, политичара, публициста и практичара, јер оне скраћују пут дугих тражења и лутања. Зато сам дошао на идеју да приредим једну селективну библиографију радова наших и страних аутора која се односи на САД а који су публиковани код нас. Таква библиографија колико ми је познато код нас не постоји. Интересовање за САД код нас постоји више од једног века, још од времена када су успостављени дипломатски односи Краљевине Србије и САД 1. фебруара 1881. године па све до данашњих дана.¹

¹ Др Драгољуб Живојновић: "Успостављање дипломатских и трговинских односа између САД и Србије 1878-1881", Нови Сад, 1982, *Зборник Матице Српске за историју* бр. 35, стр. 31-48.

Ова секелтивна библиографија садржи 461 радова наших и страних аутора који су публиковани код нас. То су књиге, монографије, систематска дела, чланци, расправе, прикази и осврти из области друштвених наука. Пошто је појам друштвених наука доста широк у овој библиографији се налазе радови из области историје, права, дипломатије, спољне и унутрашње политике, политикологије, социологије, исељеништва, емиграције, мемоарски радови, религије, књижевности као и још понеки рад са сличним тематикама.

У овом делу рада даћемо само уводно разматрање сумаран приказ почетка успостављања дипломатских односа између тадашње Краљевине Србије и САД од 1. фебруара 1881. године па све до данашњих дана. Разуме се у оваком кратком приказу немогуће је обрадити дипломатске односе између Србије и САД у наведеном временском раздобљу који су били обимни, бројни, комплексни и садржајни, али може да послужи као краћи подсетник за кориснике наведене Селективне библиографије радова наших и страних аутора о САД а који су код нас публиковани.

Као што смо напред навели дипломатски односи између Краљевине Србије и САД су успостављени 1. фебруара 1881. године. Међутим, интересовање САД за балканске државе у почетку XIX. века није било велико нити је било у првом плану америчке спољне политике. Интересовање САД је постојало за европске државе, као и за Турску која је у то време представљала велику силу и под својом влашћу држала је огромну територију Блиски исток као и добар део држава северне Африке. У то време САД имају своје дипломатско представништво у Цариграду.

Прилика је да наведемо први званични извештаји америчких дипломатских представника у Цариграду о Србији из 1835. године. У то време 1831. године први дипломатски представник САД у Цариграду био је Давид Портер, амерички поморски официр са чином комодора. Давид Портер је имао звање отправника послова, и његов приоритетни задатак је био да изврши размену ратификационих инструмената за Уговор о трговини и пловидби, који је био први уговор који су потписали САД и Турска 7. маја 1830. године. Давид Портер је био незадовољан својим рангом отправни-

ка послова којим је био постављен. То своје незадовољство је изразио у више писама свом Министарству спољних послова. Навео је да због свог ниског ранга се скоро потпуно повукао из активности дипломатског кора у Цариграду. Затим, тада у Цариграду се је појавила епидемија куге, па се је Давид Портер сасвим основано уплашио за себе и своју породицу, јер тада је куга била у највећем броју случајева смртоносна болест. Један његов слуга је умро од куге. Да би се некако сачувао Давид Портер са породицом се пресељава што даље од Цариграда у место Сан Стефано. Одатле је обављао и своје дипломатске функције са званичним турским органима. Давид Портер је у писму од 15. априла 1835. године свом министарству спољних послова споменуо и кнеза Милоша Обреновића.

Кнез Милош Обреновић је стигао у Цариград 5. августа 1835. године. На Порти је представљен 10. августа 1835. године, а 16. августа 1835. године на свечаној аудијенцији код Султана. Давид Портер о томе извештава 10. септембра 1835. године из Сан Стефана свом министру иностраних послова: «Кнез Милош од Србије примио је многе почести од турске владе од кад је стигао овде. Сераксер паша, Капудан паша и Халил паша припремају велике забаве за њега, а Султан му је поклонио свој портрет опшивен дијамантима.» Руски амбасадор у Цариграду Бутењев је 1. септембра 1835. године приредио велики и сјајан бал у част лорда Дарама, енглеског посланика у Петрограду, којем је присуствовао и кнез Милош Обреновић.² На бал је био позван и дипломатски кор као и Давид Портер. Давид Портер је јавио Вашингтону да ће присуствовати наведеном балу, и да ће о томе послати извештај. Међутим, Давид Портер се је уплашио од куге, па у тој паници није присуствовао том балу.³ Тако да је остала једна важна прилика да се састану први пут у историји званични представници Србије и САД.⁴

2 Богдан Љ. Поповић: *Дипломатска историја Србије*, Завод за уџбенике, Београд, 2010, стр. 184-188.

3 Богдан Љ. Поповић: *Дипломатска историја Србије*, Завод за уџбенике, Београд, 2010, стр. 187.

4 Овај део рада писан је на основу необјављеног рукописа српског каријерног дипломате Богдана Љ. Поповића, писца више чланака о односима Србије и

Затим, долази до покушаја успостављања дипломатских америчко-српских односа 1897. године. САД су отвориле свој конзулат у Букурешту 1867. године. За конзула је постављен Луис Цапкај (Louis I. Czapka). Врло брзо по свом доласку у ⁵ Букурешт Цапкај писмом од 16. маја 1867. године подноси свој предлог Влади САД да се отвори у Србији америчко представништво, наводећи да Русије, Енглеска, Француска, Аустрија, Пруска и Италија имају своје генералне конзулате у Београду. Стејт департмент је дао сагласност да се у Београду отвори представништво САД и Цапкај је ступио у везу са Костом Магазиновићем који је тада био дипломатски заступник Србије у Букурешту. Српска влада се је сагласила да се у Београду отвори дипломатско представништво САД, али читаву ствар је минирао сам Цапкај, који је дао оставку на свој положај у Букурешту и отишао у Пешту.⁶

Следећа етапа је успостављање конзуларних односа између Књажевине Србије и САД, када је књаз Милан Обреновић донео указ 1. јуна 1879. године о установљавања почасног генералног конзулата у Њујорку у Америци, и истог дана доноси указ о постављењу Gerharda Janssena-а за почасног генералног конзула Србије у Њујорку.⁷ После дужих преговора дошло је и до формалног успостављања дипломатских односа између Кнежевине Србије и Сједињених Америчких Држава 1. фебруара 1881. године.⁸ После ратификације Трговинског уговора и Консуларне конвенције, 7. јула 1882. године САД су именовале првог и изваредног опуномоћеног посланика Eugene Schuyler, који је био именован за министра

Сад као и његовог капиталног дела *Дипломатска историја Србије*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

- 5 Др Милан Булајић: “Успостављање дипломатских односа између Књажевине Србије и Сједињених Америчких Држава 1881. године”, Београд, 19881, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1-3, стр. 185-204.
- 6 Богдан Љ. Поповић: “Покушај успостављања америчко-српских односа 1867”, Београд, 1962, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XXVIII, св. 1-2, стр. 49-57.
- 7 Љубодраг Поповић: “Герхард Јансен, први српски конзул у САД”, Београд, 1993, *Меридијани* број 4-6, стр. 32-37.
- 8 Др Милан Булајић: “Успостављање дипломатских односа између књажевине Србије и Сједињених Америчких Држава 1881. године”, Београд, 1981, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1-3, стр. 185-204.

резидента и генералног конзула САД у Румунији, Србији и Грчкој са седиштем у Атини. По потреби ће посећивати Београд и Букурешт једном годишње. Eugen Schuyler је 10. новембра 1882. године предао акредитивна писма краљу Милану Обреновићу, као и писмо Председника САД од 4. маја 1882. године у коме честита титулу и достојанство краља Србије.⁹

Овде треба навести три веома важна међудржавна уговора Србије са САД: Уговор о трговини између Србије и Уједињених Држава Америчких од 2/14. октобра 1881. године¹⁰, Конвенција између Србије и Уједињених Држава Америчких, која одређује права, имунитете и привилегије консуларних агената од 2/14. октобра 1881. године и Конвенција о издавању криваца закључена између Краљевине Србије и Уједињених Америчких Држава 12./25. октобар 1901. године. Наведна три међудржавна уговора Србије са САД била су правни основ за одржавање дипломатских, конзуларних, економских и свих других односа са САД следећих више од сто година.¹¹

САД су још почетком деветнаестог века постале веома привлачне код многих европских народа за исељавање из економских разлога почев од Италијана, Ираца, Немаца, Шпанаца, Аустријанаца, Јевреја, Грка, Енглеза, Француза, Руса, Пољака, Украјинаца, Чеха, Словака, Хрвата, Словенаца, Мађара, Холанђана, Швеђана, Бугара и др. Такође су у САД се исељавали и други народи Кинези, Јапанци, Индуси, Корејанци као и народи из Латинске Америке, јер су САД постале како се је тада говорили за многе «обећана земља» поготово када је у Калифорнији пронађено злато. Исељавање у САД захватило је у XIX. и XX. веку и тадашње Србе, највише Србе из Лике, Баније, Кордуна, Далмације, Херцеговине, Босне, Славоније и Војводине. Такође је било исељавање Црногораца из Црне Горе и Боке Которске, док из Србије је било веома мало исељавања. Један од првих

9 *Ибидем*: стр. 190-204.

10 Др Смиља Аврамов: "Трговински уговор између Србије и САД од 1881", Београд, 1981, *Међународна политика*, број 759, стр. 7.

11 *Међународни уговори из области правосуђа*, II Књига, "Двострани уговори", *Службени лист СФРЈ*, Београд, 1985, стр. 533-539.

Срба исељеника који је дошао у САД још 1811. године био је Ђорђе Шагић (1795.-1873.) познатији у САД као George Fisher, и направио веома успешну политичку и друштвену каријеру у САД и Мексику. Свакако два Србина су били најпознатији исељеници у САД Никола Тесла и Михајло Идворски Пупин. У САД живи и ради велики број Срба, али њихов број је веома тешко утврдити. Разне су процене, али се реално рачуна да Срба у САД има неколико милиона.

У Првом светском рату 1914.-1918. године Србија и САД су савезници. САД су прве међу великим силама признају нову државу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца фебруара 1919. године. Између два светска рата односи између САД и Краљевине Југославије напредовали су пре свега у политичком погледу као и у економском погледу. САД државе нису спроводили неку активну политику према Југославији, углавном су били на позицији заинтересованих посматрача.¹² Бројна српска економска емиграција давала је допринос одржавању добрих политичких и економских односа. Најзначајнија личност тог периода био је научник светског гласа Михајло Идворски Пупин.¹³

Затим, САД и Југославија у Другом светском рату 1941.-1945. године су такође савезници. За време Другог светског рата САД су имале своју војну мисију код Народноослободилачке војске.¹⁴

После Другог светског рата тадашња Југославија је до 1948. године припадала Совјетском блоку, тако да односи Југославије и САД су били у конфронтацији са САД.

12 Др Богдан Кризман: *Вањска политика Југославије 1918-1941, Дипломатско-историјски преглед*, Школска књига, Загреб, 1975, стр. 120; Живојин Балугџић: *Преокрет у Америци-Монроева доктрина напад и сад*, Београд, 1940, Српски Књижевни Гласник књ. LXII, бр. 4, стр. 399; Живојин Балугџић: *Америка у Европи - Монроева доктрина некад и сад*, Београд, 1941, Српски књижевни гласник, књ. LXII, бр. 7, стр. 556.

13 *Живот и дело Михајла Идворског Пупина* – Зборник радова научног скупа, Нови Сад-Идвор, 4-7. октобар 1979, Нови Сад, 1985; Михајло И. Пупин: *Од пашњака до науцењака*, Београд, 1979.

14 Душан Пленча: *Међународни односи Југославије у току Другог светског рата*, Београд, 1962; Лео Матес: *Међународни односи социјалистичке Југославије*, Нолит, Београд, 1976, стр. 199; Јован Марјановић: *Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција 1941-1945*, Радничка штампа, Београд, 1975, стр. 125-129.

Обарање два америчка војна авиона који су повредили наш ваздушни простор у Словенији 1946. године прилично је пореметио југословенско-америчке односе. Тај временски период од лета 1946. до лета 1948. године био најтежи у односима између две земље.¹⁵ Ситуација се мења настанком Резолуције Информбироа 1948. године када настаје прекид са политиком Совјетског Савеза и Југославија постаје «први дисидент» у источном блоку.¹⁶ После одржавања Прве конференције несврстаних држава у Београду 1961. године дошло је до погоршања односа САД-Југославија, због како наводе САД Титовог просовјетског наступа на тој конференцији.¹⁷

Чињеница да се је политика САД према Југославији мењала у зависности у којим фазама се тадашња Југославија налазила, почев од разних економских и војних помоћи које су САД давале Југославији па све до захлађења политичких односа. САД су несумњиво уважавале тадашњу Југославију као независну државу. То се огледа у многим међусобним порукама председника Југославије и САД од 1944. до 1980. године. Као и посетама Југославији два председника САД: Ричард Никсон 30. септембар до 2. октобра 1970. и Џералд Форд 3.-4. август 1977. године. Тројица потпредседника САД су посетили Југославију 12. јуна 1967. године, Хуберт Хемфри 22. јула 1969. године и Волтер Мондејл 21. 1977. године. Јосип Броз Тито посетио је САД септембра-октобра 1960. године на када је био на XV. заседању Генералне скупштине Уједињених нација, и тада се састао са председником САД Двајтом Ајзенхауром. Октобра 1963. године Тито се сусрео са председником САД Џоном Кенедијем. Тито је био у званичној посети САД од 27. октобра до 2. новембра 1971. године када је био председник Ричард Никсон и од 7.-9.

15 Лео Матес: *Међународни односи социјалистичке Југославије*, Нолит, Београд, 1976, стр. 199-201.

16 Др Ранко Петковић: *Један век односа Југославије и САД*, Војноиздавачки и новински центар Београд, 1992, стр. 61-62.

17 Др Драган Богетић: “Погоршање југословенско америчких односа после Првог самита несврстаних у Београду”, Београд, 2006, *Историја 20. века*, број 2, стр. 71; Др Душан Николиш: *САД стратегија доминације глобална међународна стратегија и однос према несврстаности у свету и развоју, од Никсона до регана*, Радничка штампа, Београд, 1985.

марта 1978. године када је председник био Џими Картер са којима се је састао.¹⁸

У време настајања југословенске кризе деведесетих година двадесетог века као и у разбијању Социјалистичке Федеративне Републике Југославије САД су се са западним државама Немачком, Аустријом, Великом Британијом, Француском, Италијом, Холандијом, Белгијом, Шпанијом, Шведском, Норвешком, Португалијом, Ватиканом као и другим државама учествовали на разне начине, мешали се у наше унутрашње послове и давали политичку и финансијску подршку незаконитој сецесеји Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине.¹⁹

Затим, долази до агресије деветнаест држава НАТО-а на челу са САД на Југославију 24. марта 1999. године, иако није постојала одлука Савета безбедности Уједињених нација нити је Југославија напала или претила било којој држави. Током наведене агресије која је трајала 78. дана све до 10. јуна 1999. године у безобзирном бомбардовању цивилних циљева и инфраструктуре погинуло је преко три хиљаде лица, рањено преко 15.000 лица највише цивилног становништва, а причињена велика материјална штета која износи преко тадашњих 100. милијарди америчких долара и до сада није надокнађена. Колико је је то наведено бомбардовање било безобзирно и противно постојећим међународним конвенцијама из области ратног права било и то да су та бомбардовања била вршена са касетним бомбама као и

18 *Југославија - Сједињене Америчке Државе: Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944-1980*, Приредили Миладин Милошевић, Нада Пантелић, Архив Југославије, Београд, 2014, стр. 11-12; Др Драган Богетић: *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Институт за савремену историју, Београд, 2012.

19 Ричард Холбрук: *Пут у Дејтон*, Дан Граф, Београд, 1998; Вилијем Монтгомери: *Кад овације утихну: Борба с демократском транзицијом, Сећања последњег амбасадора у Југославији*, Дан Граф, Београд, 2010; Живорад Ковачевић: *Америка и распад Југославије, "Филип Вишњић"* - Факултет политичких наука, Београд, 2007; Живорад Ковачевић: *САД и југословенска криза, Југославија и свет*, Прилози за алтернативни спољну политику, Европски покрет у Србији, Форум за међународне односе, Београд, 2000, стр. 83-96; Милан Ст. Протић: *Лица и наличја - изневерена револуција 2*, Чигоја штампа, Београд, 2006; Александра Јоксимовић: *Србија и САД билатерални односи у транзицији*, Чигоја штампа и аутор, Београд, 2007.

са бомбама са осиромашеним уранијумом које су забрањене међународним конвенцијама. Последице тог радиоактивног бомбардовања се и данас још увек осећају, јер је повећан број малигних обољења. Наведном агресијом државе НАТО-а су флагрантно прекршиле читав низ међународних конвенција, као и националних закона и прописа. Пре свега Повељу Уједињених нација-члан 2. јер су без сагласности Савета безбедности УН извршили агресију на Савезну Републику Југославију. Затим, су прекршене Женевске конвенције о заштити жртава рата из 1949. године и Допунски протокол (II) уз ове конвенције из 1977. године, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, Међународни пакт о економским, социјалним у културним правима из 1966. године, Конвенцију о режиму пловидбе на Дунаву из 1948. године као и друге међународне конвенције.²⁰

Југославија је прекинула дипломатске односе са САД 25. марта 1999. године пошто су државе НАТО-а на челу са САД извршиле агресију на Југославију. Дипломатски односи са САД су обновљени после политичких промена 17. новембра 2000. године.

Епилог наведене агресије деветнаест држава НАТО-а на Југославију је био такав да Међународни кривични трибунал у Хагу и поред великог броја поднетих и аргументованих тужби и пријава из Југославије и из иностранства од разних међународних организација као и од стране угледних појединаца из више држава против наредбодаваца агресије за масовне и стравичне ратне злочине, одбацио је све те тужбе и пријаве. Јер, тај квази суд се је још тада показао да је то амерички суд и суд Европске уније предвиђен само за Србе, што је од првог дана постојања па све до данашњих дана и показао својим пристрасним и противправним пресудама.²¹

20 Др Борис Кривокапић: *Агресија НАТО-а на Југославију - сила изнад права*, Чигоја штампа, Београд, 1999, стр. 43-89; Међународни симпозијум НАТО агресија на СР Југославију 99, Зборник радова, Удружење за правну теорију и праксу Нови Сад, Нови Сад, 2000; Сумрак Запада: Изјаве светских интелектуалаца о убијању Југославије, Приредио Ново Томић, «Новости» и VERZAL press, Београд, 1999.

21 Коста Чавошки: *Хаг против правде*, Београд, 1998; *Сила и право - агресија НАТО-а на Југославију и тумачења*, Београд, 1999; Др Борис Кривокапић:

Садашњи политички односи између Србије и САД су одавно нормализовани и по општој оцени су пријатељски и добри у како се наводи у сталном успону, иако по одређеним питањима постоје различити ставови.

Разуме се као што је и у самом наслову овог рада наведено да је у питању Селективна библиографија, уствари мултидисциплинарни зборник радова разних аутора. Избор наведених радова је субјективни избор приређивача и он као и сваки зборник радова подлеже одређеној критици. Несумњиво да наведених радова са тематиком о САД а који су код нас публиковани у протеклом временском периоду од скоро 170. година,²² има далеко више него што је наведено, али то захтева једно темељно и дуже истраживање.

Оваква истраживања када су питању библиографије у свету раде обично научни институту са тимовима својих сарадника, јер у питању су стручни и прецизни послови који од приређивача захтевају веома добро познавање материје која се истражује. Ову Селективну библиографију сам сам радио без ичије помоћи. Иако има свега 458 наслова може да послужи као мали приручни информатор нарочито студентима, постдипломцима, докторандима, научним радницима, историчарима, правницима, дипломатима, политиколозима, политичарима, социолозима, јавним радницима, публицистима, писцима, новинарима као и најширој читалачкој публици коју интересује ова материја.

НАТО агресија на Југославију сила изнад права, Чигоја штампа, Београд, 1999; Коста Чавошки: *Пресуђивање историје у Хагу*, Београд, 2002; Хашки трибунал, Уредили проф. др Оливер Антић и Драгомир Вучићевић, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2004; *Хашки трибунал између права и политике*, Институт за упоредно право, Приредио Јован Ћирић, Београд, 2013; *Нови «Хладни рат» агресија НАТО - 15. година после*, Међународна конференција Глобални мир против глобалног интервенционизма, *Да се не заборави!*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014.

22 Први рад код нас о Србима у САД објавио је С. Поповић: "Србљи у Америци", Београд, 1848, *Подунавка*, бр. 10, стр. 37-38.

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ: СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА

Радови наших и страних аутора из области друштвених наука публиковани у Србији

Приредио проф. др Ђорђе Н. Лопичић

1. Аћимовић Љубивоје, “Политика САД према Југославији и Србији”, Београд, 1991, *Међународна политика*, број 98-1000, стр. 13.
2. Адамич Лоуис, *Динамит, Повијест класног насиља у Америци*, Загреб, 1933.
3. Адамич Луис, *Смијех у џунгли, Аутобиографија једног америчког исељеника*, Сарајево, 1952.
4. Адамовић С. Љубиша; Лемпи Р. Џон; Прикет О. Расел, *Америчко-југословенски економски односи после Другог светског рата*, Београд, 1990.
5. *Африка, Азија и Латинска Америка*, Београд, 1968, стр. 862.
6. Agee Philip, *ЦИА дневник агента*, Загреб, 1975.
7. Ajsakson Volter, Tomas, Evan, *Мудри људи, Шест пријатеља и свет који су направили*, Београд, 2006.
8. Алексић Весна, *САД и велика сведска економска криза 1929-1939, модел друштва у кризи*, Београд, 2010.
9. Ален, Гери: *Реците НЕ новом сведском поретку*, Београд, 1992.
10. Амброж Отон, *Куда иде Америка, Нова Европа*, књига XXXIII, број 9, Загреб, 1940, стр. 293.
11. *Америка*, издање на српском језику, Београд, без године издања, Издање Обевештајног уреда С.А.Д.
12. *Америка прети Европи*, Београд, 1940, стр. 63.
13. “Америка против њемачког варварства”, Цетиње, 1915, *Вјесник*, број 12, стр. 4.
14. “Американци о аустријском поразу”, Цетиње, 1915, *Вјесник*, број 6, стр. 4.

15. “Америчка и енглеска дипломатија”, Борово, 1937, *Избор најбољих савремених чланака* број 4, стр. 363.
16. “Америчка конвенција о људским правима”, Београд, 1989, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1-2, стр. 271.
17. “Амерички документи о ставу Совјетске владе према Влади Чанг Кај-Шека за време грађанског рата у Кини”, Београд, 1950, *Тридесет дана*, број 49-50, стр. 23.
18. “Америчко-совјетски односи 1941. године”, Београд, 1951, *Тридесет дана*, број 60-61, стр. 83.
19. Anderson Н. Raymond, “Завереник из 1914. присећа се Сарајевског атентата-убиства” (“1914 Conspirator Recalls Sarajevo Assassination“, *The New York Times*, May 27, 1973), и *Hereticus* 1-2/2015, стр. 250, Београд, 2015.
20. Араницки Федор, “Наш исељенички проблем”, Нови Сад, 1930, *Летопис Матице Српске*, књига 324, св. 1, стр. 43.
21. Асанаж Џулиан, *Кад је Google сreo Wikileaks*, Београд, 2014, стр. 205.
22. Аврамов Смиља, “Доктрина Act of State у савременој пракси САД”, Београд, 1964, *Југословенска ревија за међународно право*, број 2, стр. 235.
23. Аврамов Смиља, “Историјска заоставштина Јалте”, Београд, 1985, *Међународна политика*, број 836, стр. 21.
24. Аврамов Смиља, “Трговински уговор између Србије и САД од 1881”, Београд, 1981, *Међународна политика*, број 759, стр. 7.
25. Аврамовић Миодраг, “Један поглед на савремену Америку”, Београд, 1960, *Наша стварност*, број 5, стр. 602.
26. Аврамовић Миодраг, “Разоружање и проблеми америчке привреде”, Београд, 1960, *Наша стварност*, број 3, стр. 335.
27. Бабић Благоје, *Сеобе Срба: дијаспора и етничка политика*, Београд, 1990, *Сеобе Срба некад и сад*, стр. 51.
28. Бабовић Б., “Атомска енергија и САД”, Београд, 1958, *Наша стварност*, број 2, стр. 253.
29. Бајагић Младен, *Обавештајна активност и спољна политика-Студија случаја: САД*, Београд, 2004.
30. Бален Шиме, “Хајка на вјештице у САД” (уложак из

- књиге репортажа и чланака о Америци), Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 26, стр. 24.
31. Бален Шиме, *Исељеници Југославије «старом крају»*, Загреб, 1951.
  32. Балугџић Живојин, “Америка тражи вођство демократије у свету”, Београд, 1938, *Српски Књижевни Гласник*, књига LV, број 8, стр. 617.
  33. Балугџић Живојин, “Америка у Европи-Монроева доктрина некад и сад”, Београд, 1941, *Српски Књижевни Гласник*, књига LXII, број 7, стр. 556.
  34. Балугџић Живојин, “Преокрет у Америци-Монроева доктрина некад и сад”, Београд, 1940, *Српски Књижевни Гласник*, књига LX, број 5, стр. 399.
  35. Бартош Милан, “Рад Карнегијеве задужбине на истраживању дипломатске праксе”, Београд, 1969, *Међународна политика*, број 462-463, стр. 27.
  36. Barry A. Joseph, “Нова посета Сарајеву, после 50 година” (“Sarejevo Revisted, 50 Years After”, *The New York Times*, Sunday, June 28, 1964, pp. 12-13, 15-16) и *Hereticus* 1-2, Beograd, стр. 167.
  37. Бекчић Пјешчићи Гордана, *Од идеје до слободе*, Земун, 2011.
  38. *Београдски крвави Ускрс-документа о Британско-Америчком терору*, фототипско издање из 1944, Београд, 1993.
  39. Бинел Пјер-Анри, *Ратни злочини НАТО-а*, Београд, 2003.
  40. Binder David, “Сарајево обележава први пуцањ Првог светског рата” (“Sarajevo Marking First Shot of World War I”, *The New York Times*, June 28. 1964. p. 20.) и *Hereticus* 1-2/2015, стр. 163, Београд, 2015.
  41. Binder David, “Tek neko u Sarajevu obeležava atentatubistvo iz 1914” (“Only a Few in Sarajevo mark 1914. Assassination”, *The New York Times*, June 29, 1964. p. 3.) и *Hereticus* 1-2/2015. Beograd, стр. 165.
  42. Bing Albert, *Америка: земља немогућих могућности*, Београд, 2003.
  43. Бјелајац Миле, “Недићев меморандум генералу Ајзенхауеру маја 1945”, Београд, 2005, *Токови историје*, број 1-2, стр. 211.

44. Бјелајац Миле, Обрадовић, Марија, “Прилог за историју односа СФРЈ-САД, Амерички записник са разговора Тито-Форд, одржаних 4. августа 1975. у Београду, Југославија”, Београд, 2003, *Токови историје* број 3-4, стр. 133.
45. Блум Алаб, *Сумрак америчког ума*, Београд, 1990.
46. Блум Р., „Америчка бела књига о црној политици у Кини”, Београд, 1950, *Тридесет дана*, број 48, стр. 43.
47. Богетић Драган, *Југославија и Запад 1952-1955, Југословенско приближавање НАТО-у*, Београд, 2000.
48. Богетић Драган, “Никсонова посета Југославији 1970, Нови амерички прилаз политици и покрету несврстаних”, Београд, 2007, архив часописа *Архива Србије и Црне Горе*, број 1-2, стр. 165.
49. Богетић Драган, “Односи Југославије са Западом и Тршћанско питање 1948-1954”, Београд, 1994, *Историја 20. века*, број 1, стр. 123.
50. Богетић Драган, “Односи Југославије са западом у сенци Суецке кризе”, Београд, 2003, архив часописа *Архива Србије и Црне Горе* број 1-2, стр. 110.
51. Bohlen Charles, *Свједок повијести 1929-1969*, Загреб, 1976.
52. Боројевић Ј. Б., *Хладни рат*, Београд, 1959, *Наша стварност* број 6, стр. 667.
53. Борстин Џ. Данијел, *Американци: Државотворно искуство*, Београд, 2005, стр. 550.
54. Борстин Џ. Данијел, *Американци: Колонијално искуство*, Београд, 2004, стр. 400.
55. Бошковић Петар, “Америчких пет векова”, Београд, 1992, *Међународна политика*, број 1003, стр. 10.
56. Vowerman P., “Амерички ратни доброволци у Југославији”, Загреб, 1931, *Нова Европа*, број 3, стр. 272.
57. Божић Алекса, “Колико и по чему зна Америка за Југославију”, Загреб, 1938, *Нова Европа*, књига XXI, број 7, стр. 219.
58. Божић Немања, *Послератна стратегија САД*, Београд, 1974.
59. Божић Немања, “САД и детант-глобална стратегија”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 2, стр. 291.

60. Бранковић Бранко, “НАТО, југословенска криза и УН”, Београд, 1994, *Међународна политика*, број 1026, стр. 1.
61. Брезарић Ј., “Сједињене Државе Америке и Југославија”, Београд, 1977, *Међународна политика*, број 662, стр. 8.
62. Брежник Павел, “Наши Американци и наша исељеничка политика”, Загреб, 1926., *Нова Европа* књига XIII, број 9, стр. 283.
63. Брежник Павел, *У сенци облакодера*, Београд, 1931, стр. 201.
64. Browne W. Malcolm, “Сарајево наздравља атентатору-убици, али расправља о етици чина”, (“Sarajevo Hails Assassin Debates Ethics of Deed”, *The New York Times*, March 30, 1974.) и *Hereticus* 1-2/2015, стр. 252, Београд 2015.
65. Булајић Милан, “Америчке алтернативе и избори 1964”, Београд, 1964., *Социјализам*, број 10, стр. 1349.
66. Булајић Милан, “Џонсонови погледи 1965”, Београд, 1965, *Међународна политика*, број 356., стр. 10.
67. Булајић Милан, “Из историје исељеништва-поуке за данашњицу Југословени у Сједињеним Америчким Државама”, Загреб, 1978, *Исељеништво народа и народности Југославије и његове узајамне везе с домовином*, Зборник, стр. 43.
68. Булајић Милан, “Начело (не)интервенције пред Међународним судом правде (Никарагва в. Сједињене Америчке Државе)”, Београд, 1984, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1-3, стр. 61.
69. Булајић Милан, *Нестанак црногорске државе у Првом свјетском рату-осврт са становишта међународног права и црногорско-америчких дипломатских односа 1917-1921*, Титоград, 1989.
70. Булајић Милан, *Односи између Црне Горе и САД и црногорско исељеништво*, Титоград, 1988, Сусрети март-април, стр. 19.
71. Булајић Милан, “Право грађана ФНРЈ да наслеђују у САД на основу Уговора о трговини и пловидби од 1881. (Случај Коловрат вс. Орегон)”, Београд, 1962, *Архив за правне и друштвене науке*, број 1-2, стр. 116.

72. Булајић Милан, “Сукоб међудржавног уговора у САД”, Београд, 1962, *Анали Правног факултета у Београду*, број 1-2, стр. 84.
73. Булајић Милан, “Успостављање дипломатских односа између Књажевине Србије и Сједињених Америчких Држава 1881. године”, Београд, 1981, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1-3, стр. 185.
74. Burgental Tomas, *Дете среће: Сећање дечака који је преживео Аушвиц*, Београд, 2010.
75. Burgental Tomas, *Међународна људска права у сажетом облику*, Београд, 1997.
76. Burns F. John, “У Сарајеву поделе које су покренуле атентатора-убицу су тек почеле да се зацељују”, (“In Sarajevo Divisions that drove an Assassin have only begun to heal”, *The New York Times*, June 28., 2014.,) и *Hereditus* 1-2/2015, стр. 285, Београд, 2015.
77. Буш Џорџ, *Тренуци одлуке*, Мемоари, Београд, 2001.
78. Б. В., “Пола века америчке колонијалне владавине у Порторику”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 30, стр. 71.
79. Бжежински Збигњев, *Америка-Кина и судбина света-стратешка верзија*, Београд, 2013.
80. Бжежински Збигњев, “Америка у дилемама”, Београд, 2006, *Национални интерес*, број 2, стр. 213.
81. Бжежински Збигњев, *Друга шанса Америке-три председника и криза америчке суперсиле*, Београд, 2009.
82. Бжежински Збигњев, *Велика шаховска табла*, Подгорица, 2001.
83. Цвијетић Бојан, “Рок, фип и “нова америчка револуција” – Један амерички доживљај”, Београд, 1969, *Савременик*, број 11., стр.
84. Ч. Е., “Амерички планови у Скандинавији”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 34, стр. 89.
85. Чизмић Иван, “Акције за југославенску републику међу нашим исељеницима у САД за вријеме првог свјетског рата”, Београд, 1989, *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, стр. 155.
86. Чизмић Иван, “Истраживање политичког дјеловања Југославена у САД у вријеме другог свјетског рата”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 3-4, стр. 457.

87. Чизмић Иван, *Југославенки исељенички покрет у САД и стварање Југославенске државе 1918*, Загреб, 1974.
88. Чизмић Иван, “Југославенски исељенички покрет у САД према политици Србије”, Београд, 1988, *Србија 1917. године*, стр. 201.
89. Чизмић Иван, “Неке битне карактеристике југославенског исељеништва (1945-1975)”, Београд, 1990, *Сеобе Срба некад и сад*, стр. 93.
90. Чизмић Иван, “Прилог за истраживање доприноса наших исељеника борби народа Југославије у другом свјетском рату”, Загреб, 1978, *Исељеништво народа и народности Југославије и његове узајамне везе с домовином*, стр. 71.
91. Чомски Ноам, *Шта то (уствари) хоће Америка*, превод с енглеског, Београд, 1995, стр. 102
92. Ћ., “Америка и Европа”, Загреб, 1931, *Нова Европа* књига XXIV, број 5, стр. 241.
93. Дабовић Севастијан, *Први дани у Чикагу*, Београд, 1935.
94. Дашић Ђ. Давид, *Дипломатија савремена & економска*, Београд, 2013.
95. Дашић Ђ. Давид, *Историја дипломатије*, Београд, 2012.
96. Дашић Ђ. Давид, *Историја дипломатије еволуција дипломатског метода у политичкој историји*, друго измењено и допуњено издање, Београд, 2015.
97. Дашић Ђ. Давид, *Савремена дипломатија*, Београд, 2008.
98. Д. Б., “Америчко поробљавање Латинске Америке”, Београд, 1949, *Тридесет дана*, број 42, стр. 74.
99. Дедијер Стеван, “Неке особине политичких странака и изборног система у САД и Великој Британији”, Београд, 1945, *Тридесет дана*, број 1, стр. 53.
100. Дедијер Владимир, *Белешке из Америке*, Београд, 1945.
101. Дедијер Владимир, *Интересне сфере-историја интересних сфера и тајне дипломатије уопште, а посебно Југославије у Другом светском рату*, Београд, 1980.
102. Дедијер Владимир, *Париска конференција*, Београд, 1947.
103. Димитријевић Ј. Јелена, *Нови свет или у Америци годину дана*, Београд, 1934.

104. Димитријевић Војин, “Екстрадиција Андрије Артуковића”, Београд, 1986, *Међународна политика*, број 862, стр. 5.
105. *Дипломатија 1834-2005*: Библиографија, Приредио Лопичић, Н. Ђорђе, Београд, 2006.
106. Долечек Рајко, *Оптужујем Европску унију, НАТО и Америку*, друго допуњено издање, Београд, 2001.
107. Драшкић Мирко, “Југословенско-амерички односи”, Београд, 1975, *Међународна политика*, број 600, стр. 5.
108. Дубовац Јован, “Прилог појави исељавања из Србије у САД пред Први светски рат”, Загреб, 1978, *Исељеништво народа и народности Југославије и његове узајамне везе с домовином*, стр. 160.
109. Duggan Stephen, “Измирење двеју Америка”, Борово, 1941, *Избор најбољих савремених чланака*, број 2, стр. 165.
110. Ђикановић Весна, “Америка упркос свему: илегално усељавање у САД 1919-1941. године”, Београд, 2007, *Токови историје*, свеска 4, стр. 137.
111. Ђикановић Весна, “Југословенска држава и исељеници: Пропагандни рат међу југословенским исељеницима у САД од 1945. до 1948. године”, Београд, 2005, *Токови историје*, број 1-2, стр. 145.
112. Ђикановић Весна, “Југословенско исељеништво у САД у време велике економске кризе 1929-1934”, Београд, 2005, архив часопис *Архива Србије и Црне Горе*, број 1-2, стр. 79.
113. Ђикановић Весна, “О неким аспектима у функционисању српских исељеничких школа у Сједињеним Америчким Државама 1919-1941”, Београд, 2007, *Срби и Југославија: држава, друштво, политика*, стр. 351.
114. Ђонових Никола, “О југословенској емиграцији у Сједињеним Америчким Државама”, Београд, 1929, *Српски Књижевни Гласник*, књига XXVIII, број 9-12, стр. 49.
115. Ђонових Никола, “О југословенској емиграцији у Сједињеним Америчким Државама”, Београд, 1929, *Српски Књижевни Гласник*, књига XXVIII, број 9-12, стр. 132.
116. Ђорђевић Јован, “Америчке политичке странке”, Београд, 1941, *Архив за правне и друштвене науке*, књига

- XLII, број 1, стр. 9.
117. Ђорђевић С. (Глоб Тротер), *Писма из Америке*, Суботица, 1893.
118. Ђуретић Веселин, *Савезници и југословенска ратна драма*, Београд, 1985.
119. Ђурђевић-Лукић Светлана, *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001-2012*, Београд, 2013.
120. Ђурђевић-Лукић Светлана; Јоксимовић Александра, “После избора у САД; Каква промена је могућа? ”, Београд, 2008, *Међународна политика*, број 1132, стр. 21.
121. Ђурђевић-Лукић Светлана, “Развојна помоћ као елемент спољне политике САД после 11. септембра 2001”, Београд 2008, у *Савремени међународни изазови: Глобална и регионална перспектива*, стр. 437.
122. Ђурђевић-Лукић Светлана, “Спољна политика администрације Барака Обаме: Нова политика или нови курс?”, Београд, 2009, *Међународни проблеми*, број 4, стр. 455.
123. Ђурђевић-Лукић Светлана, “Западни Балкан на спољнополитичкој агенди Сједињених Америчких Држава”, Београд, 2011, у *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, стр. 385.
124. Џенкис Филип, *Историја САД*, Београд, 2002.
125. Џонсон М. Томас, *Америчка обавештајна служба за време светског рата*, Београд, 1949.
126. Џорџ Селдес о методама америчке штампе и о њеном начину информисања о Југославији, Београд, 1950, *Тридесет дана*, број 51, стр. 56.
127. Еперснот Ролф, *Невидљива рука: Увод у историју завере*, Београд, 2000.
128. Ерић Гордана, “Расподела моћи међу органима у Сједињеним Америчким Државама и у Европској унији”, Београд, 2004, *Правни живот*, број 9, књига 488, стр. 671.
129. Ервен Л., “Трансформација Монроеве доктрине”, Београд, 1962, *Међународна политика*, број 288, стр. 10.
130. Eterovich S. Adam, “Први српски пионири у Америци и њихова делатност у Калифорнији и на Југу”, Нови Сад, 1985, *Живот и дело Михајла Идворског Пупина*, Збор-

- ник радова, стр. 227.
131. *Европа или Америка? О будућности Запада*, избор и превод Алекса Буха, Београд, 2003.
  132. Фајс Херберт, *Черчил, Рузвелт, Стаљин*, Београд, 1961.
  133. Фарес Валид, *Џихад у будићности, Терористичке стратегије против Америке*, Београд, 2008.
  134. Фатић Александар, “Спољна политика САД према Источној Европи између 1990 и 1996”, Београд, 1996, *Међународна политика*, број 1042, стр. 25.
  135. Фергусон Нил, *Кисинџер 1923-1968: идеалиста*, Београд, 2016.
  136. Форовић Никола, *На једрењаку у Америку. Дневник с пута из године 1865*, Нови Сад, 1918.
  137. Фотић Константин, *Рат који смо изгубили, Трагедија Југославије и погрешка Запада - Мемоари*, Београд, 1995.
  138. Гаћиновић Владимир, *Огледи и писма*, Сарајево, 1956.
  139. Гајић Александар, “САД и распад Југославије: поглед из двадесетогодишње историје”, Београд, 2011, *Национални интерес*, број 2, стр. 59.
  140. Гамс Андрија, “Неке особености англо-америчког правног система”, Београд, 1957, *Архив за правне и друштвене науке*, број 4, стр. 439.
  141. Гедис Џон Луис, *Изненађење, безбедност и искуство Америке*, Београд, 2008.
  142. Гојковић Игор, *Срби у Америци-кратка историја досељавања*, Београд, 2000.
  143. Гојнић Владо, *Црногорци у Америци прве исељеничке организације*, Подгорица, 2002.
  144. Гојнић Владо, *Црногорци у Америчким рудокопима рудари-добровољци у Балканском и Првом свјетском рату*, Цетиње, 1999.
  145. Граховац Будимир, *Живот и смрт Нестора Жучног (Проке Јовкића)*, Ниш, 1915.
  146. Гречић Владимир, “Савремена кретања српског исељеништва у САД”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 3-4, стр. 473.
  147. Гречић Владимир, “Срби у прекоокеанским земљама”, Београд, 1990, *Сеобе некад и сад*, стр. 117.

148. Гречић Владимир, Лопушина Марко, *Сви Срби света*, Београд, 1994.
149. Гречић Владимир, “Улога Михајла Пупина у организовању српског исељеништва у САД”, Нови Сад, 1985, *Живот и дело Михајла Идворског Пупина*, Зборник радова, стр. 277.
150. Густинчић Јуриј, *Америка с Реганом*, Београд, 1980, стр. 61.
151. Халберстам Дејвид, *Рат у време мира Буш, Клинтон и генерали*, Београд, 2003.
152. Ханигтон Самјуел, *Војник и држава*, Београд, 2004.
153. Harriman, W. Averell, Elie Abel, *Специјални посланик код Churchila i Staljina*, Zagreb, 1978.
154. Хиченс Кристофер, *Случај Хенри Кисинџер: злочинац или не*, Београд, 2001.
155. Хинд Алан, *Јапанска шпијунажа у Америци*, Београд, Без године издања.
156. Хинковић Хинко, *Југославија у Америци*, Загреб, 1922.
157. *Хоће ли Америка у рат?*, Самнер Велс у Европи, Београд, 1940, стр. 63.
158. Холбрук Ричард, *Пут у Дејтон: од Сарајева до Дејтона и после*, Београд, 1998.
159. Хоптнер Б. Јакоб, *Југославија у кризи 1934-1941*, Ријека, 1973.
160. Hoover Herbert, “Америка неће да ратује”, Борово, 1939, *Избор најбољих савремених чланака*, број 10, стр. 1061.
161. Храбак Богумил, “Сакупљање Југословена добровољаца у Северној Америци 1914-1916”, Бања Лука, 1986, *Историјски зборник* број 7, стр. 155.
162. Храбак Богумил, *Силе Атанте и Сједињене Америчке Државе према Бугарској 1915-1918*, Врање, 1990.
163. Храбак Богумил, “Срби исељеници у САД до Првог светског рата”, Нови Сад, 1980, *Истраживања*, бр. 9, стр. 125.
164. Храбак Богумил, “Српски добровољачки покрет у Северној Америци 1917-1918”, Београд, 1999, *Добровољци у ослободилачким ратовима Србије и Црне Горе*, Зборник радова, стр. 159.

165. Храниловић Нада, “Новинарска дјелатност дон Ника Грашковића у САД”, Загреб, 1984, *Часопис за сувремену повијест*, број 2, стр. 49.
166. Hout Louis, *Oružje za Tita*, Zagreb, 1981.
167. Илић Саша, “Амерички комитет за помоћ Југославији 1944-1948, Београд”, 2004, архив часопис *Архива Србије и Црне Горе*, број 1, стр. 130.
168. Имамовић Дерво, “САД и Нордијске земље”, Београд, 1949, *Тридесет дана*, број 38, стр. 71.
169. Иностранци: “Америка и Хашки суд-Маршал Фош”, Београд, 1929, *Српски Књижевни Гласник* књига XXVI, број 7, стр. 549
170. Иностранци: “Енглеска и проблем репарација. Америка и Европа”, Београд, 1923, *Српски Књижевни Гласник*, књига IX, број 3, стр. 228.
171. Иностранци: “Европа и Америка за светска питања - Пије XI за веру, Антисемитизам у Немачкој”, Београд, 1933, *Српски Књижевни Гласник* књига XXXVIII, број 8, стр. 634.
172. “Исељеништво народа и народности Југославије и његове везе с домовином”, *Зборник*, Загреб, 1978.
173. Искруљев Ј., *Др Паја Радовановић. Живот и рад*, Београд, 1971.
174. Јанковић Бранимир, *Дипломатија савремени систем*, Београд, 1988.
175. Јанковић М., “Американизација Срба у Сјед. Државама”, Нови Сад, 1925, *Летопис Матице Српске* књига 303, свеска 3, стр. 273.
176. Јареб Марио, “Америчка дипломатија и Краљевина Југославија уочи и након травањског рата”, Београд, 2014, *Срби и рат у Југославији 1941. године*, Темстаски зборник радова, стр. 195.
177. Јазић Живојин, “Југословенско-амерички односи”, Београд, 1984, *Међународна политика*, број 813, стр. 7.
178. Ј. М., “Истина о Вијетнаму”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 35-36, стр. 63.
179. Johnson L. V.: “Поглед унатраг”, *Поглед на председниковање 1963-1969*, Загреб, 1974.

180. Јоксимовић Александра, *Односи САД и Србије у процесу једностраног проглашења независности Косова, у Савремени међународни изазови*, Београд, 2008, стр. 119.
181. Јоксимовић Александра, *Србија и САД: Билатерални односи у транзицији*, Београд, 2007.
182. Јончић Коча, “Изучавање српског исељеништва у САД и Канади и њихових веза са старим завичајем”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 3-4, стр. 357.
183. Јовановић Арсен, “Америчка политика у Вијетнаму”, Београд, 1969, *Међународни проблеми*, број 2, стр. 87.
184. Јовановић М. Јован, “Енглеска и проблем репарација. Америка и Европа”, Београд, 1923, *Српски Књижевни Гласник*, књига IX, број 3, стр. 228
185. Јовановић М. Јован, “Русија и Америка”, Сарајево, 1933, *Преглед* књига IX, свеска 119, стр. 679.
186. Јовановић С. Никола, *Феникс-град*, Београд, 1895.
187. Јовановић С. Никола, *Наши преко мора*, Београд, 1884.
188. Ј. Сл., “Војно наличје Маршаловог плана”, Београд, 1948, *Тридесет дана* број 34, стр. 39.
189. *Југословенски добровољци 1914/1918, Србија, Јужна Америка, Северна Америка, Аустралија, Француска, Италија, Солунски фронт*, Зборник докумената, Приредио Др Никола Поповић, Београд, 1980, стр. 257.
190. Калабић Радован, *Српска емиграција. Прилози за историју српског исељеништва (1830-1992)*, Београд, 1993.
191. Караман П., “Наша спољна служба међу исељеницима”, Загреб, 1922, *Нова Европа*, број 1, стр. 16.
192. Карановић Миленко, “Одлазак Срба у САД”, Београд, 1976, *Завичај илустрована ревија Матице исељеника Србије са Матицом исељеника Војводине и Косова*, број 193, стр. 22.
193. Карановић Миленко, “Повратак југословенских исељеника из САД непосредно после Првог светског рата”, Загреб, 1978, *Исељеништво народа и народности и његове узајамне везе с домовином*, стр. 349.
194. Каровић Павле, “Америчко-југословенско друштво”, Загреб, 1924, *Нова Европа*, број 17, стр. 522.
195. Каровић Павле, *Дипломација*, Београд, 1936.

196. Кеџић Данило, “Дипломатске мисије Михајла Пупина”, Нови Сад, 1995, *Зборник Матице Српске за историју*, број 51, стр. 127.
197. Кегли В. Чарлс Јр.; Виткоф Р. Јуџин, *Светска политика тренд и трансформације*, Београд, 2006.
198. Kennan F. George, *Метоари 1925-1950*, Ријека, 1969.
199. Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила*, Подгорица, Београд, 2003.
200. Кисинџер Хенри, *Да ли је Америци потребна спољна политика*, Београд, 2003.
201. Кисинџер Хенри, *Дипломатија*, Београд, 2006.
202. Кисинџер Хенри, *Године обнове*, Београд, 2000.
203. Kissinger Henry, *Метоари*, књига прва, Zagreb, 1981.
204. Kissinger Henry, *Метоари*, књига друга, Zagreb, 1981.
205. Кларк Ремзи, *Криминалитет у Америци, Запажања о његовој принуди, узроцима, превенцији и контроли*, Београд, 2009.
206. Кларк К. Весли, *Модерно ратовање-Босна, Косово и будућност оружане борбе*, Београд, 2003.
207. Коматина Миљан, “Историјске димензије Вијетнамског рата и победе”, Београд, 1975, *Међународна политика*, број 603, стр. 5.
208. “Конвенција између Србије и Уједињених Држава Америчких која одређује имунитете и привилегије консуларних агената закључена 2-14. X 1881. године”, У Николај Д. Пахоруков: *Збирка уговора и конвенција о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима*, Београд, 1932, стр. 95.
209. Косановић Н. Сава, *Шта се могло видети из емиграције (неколико докумената)*, Београд, 1945.
210. Косиер Ст. Љубомир, *Југословени у Америци*, Загреб, 1929.
211. Косиер Ст. Љубомир, *Срби, Хрвати и Словенци у Америци. Економско-социјални проблеми југословенске емиграција*, Београд, 1926.
212. Косић М. М., “Исељеничка политика Сједињених држава”, Нови Сад, 1924, *Летопис Матице Српске*, књига 302, свеска 3, стр. 78.

213. Кош Ерих, “Амерички инквизитори (Комитет Томас-Ренкин-Билбо)”, Београд, 1947, *Тридесет дана*, број 22-23, стр. 59.
214. Ковачевић Стојан, *Американци бирају председника*, Београд, 1956.
215. Ковачевић Стојан, “Дин Раск у Београду”, Београд, 1963, *Међународна политика*, број 315, стр. 4.
216. Ковачевић Стојан, “Југославија и помоћ САД”, Београд, 1956, *Међународна политика*, број 158, стр. 2.
217. Ковачевић Стојан, “Реалности америчке спољне политике”, Београд, 1955, *Наша стварност*, број 11-12, стр. 698.
218. Ковачевић Живорад, *Америка и распад Југославије*, друго издање, Београд, 2007, стр. 448.
219. Ковачевић Живорад, *Међународно преговарање*, Београд, 2004.
220. Ковачевић Живорад, “САД и југословенска криза”, Београд, 2000, *Југославија и свет Прилози за алтернативну спољну политику*, стр. 83.
221. Ковачевић Живорад, *Србија и свет*, Београд, 2000, стр. 325.
222. Крејић Предраг, “Посланство Краљевине Југославије у САД-Вашингтон 1918-1945”, Београд, 2007, архив часописа *Архива Србије и Црне Горе*, број 1-2, стр. 65.
223. Кремптон Џ. Ричард, *Балкан после Другог светског рата*, Београд, 2003.
224. Кривокапић Борис, “Агресија НАТО на Југославију-грубо кршење норми унутрашњег прага држава агресора”, Београд, 1999, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1-3, стр. 89.
225. Кривокапић Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Београд, 2010.
226. Кризман Богдан, “Председник Вилсон и Јадранско питање до примирја с Аустро-Угарском”, Загреб, 1958, *Анали Јадранског института ЈАЗУ II*, стр. 81.
227. Кризман Богдан, “Вањска политика Југославијске државе 1918-1941”, *Дипломатско-хисторијски преглед*, Загреб, 1975.

228. Куљача Марко, *За хљебом. Сјећања из исељеничког живота, Свети Стефан*, 1969.
229. Лајон Џејмс, “Србија у америчким јавним гласилима од 1912 до 1995: како од пријатеља направити непријатеља”, Београд, 1996, *Европа и Срби*, стр. 579.
230. Лазаревић Бранко, “Број Југословена у Америци”, Загреб, 1921, *Нова Европа*, стр. 10.
231. Лазаревић Бранко, “Југословенска штампа у Америци”, Загреб, 1922, *Нова Европа* број 3, стр. 19.
232. Лазаревић, Бранко, “Југословенске потпорне организације у Америци”, Загреб, 1921, *Нова Европа*, стр. 15.
233. Лазаревић Слободан, *Искрцавање у Заливу свиња*, Београд, 2003.
234. Лазивић Благоје; Шћекић Јован, *Сједињене Америчке Државе, Београд*, 1961.
235. Л. Д., “Америчка уцена са југословенским златом”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 26, стр. 106.
236. *Лексикон ратних злочина - Оно што би јавност требало да зна*, Приредили Рој Гатман и Дејвид Риг, Београд, 2003.
237. Леонтић Љубо, “О нашој штампи у Америци”, Загреб, 1921, *Нова Европа*, књ. 21.
238. Леви Јаков:, “Трећа сила” - инструмент америчког империјализма у Француској”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 25, стр. 45.
239. Ličina Đorđe, “Dossier Artuković”, Zagreb, 1986. *Artuković*, Загреб, 1986.
240. Lippman Walter, *Spoljna politika Sjedinjenih Država*, Beograd, 1946.
241. Лис М. Лорејн, *Одржавање Тита на површини Сједињене Државе, Југославија и хладни рат*, Београд, 2003.
242. Лофтус Џон, *Нацистичка тајна Америке*, Београд, 2013.
243. Лофтус Џон, *Аронс Марк, Пацовски канали*, Београд, 2014.
244. Лотић Љубомир, *О исељевању нашег народа у Америку*, Нови Сад, 1912, стр. 17.
245. Лозанић-Фротингхам Јелена, “Добротворна мисија за Србију у I светском рату”, *Писма из Америке и Канаде*

- 1915-1920 године, Писма прикупила и средила Др Анка Гођевац-Суботић, Београд, 1970.
246. Лупис-Вукић Ф. И., “Америка и Европа. Вилзонов ватскр”, Загреб, 1931, *Нова Европа* књига XXIV, број 5, стр. 246.
247. Лупи-Вукић Ф. И., “Америка, и наш човек у њој”, Загреб, 1923, *Нова Европа*, број 7, стр. 505.
248. Љубибратић Драгослав, *Владимир Гађиновић*, Београд, 1961.
249. “Макартур је заборављен”, Београд, 1951, *Тридесет дана*, број 65-66, стр. 79.
250. Малик А., *Америка ин америшка*, Словенија, Љубљана, 1962
251. Мандић Блажо, *Тито у дијалогу са свијетом*, Нови Сад, 2005.
252. Манетовић Едислав; Миљуш, Брано, “Сједињене Америчке Државе и проблем Косова и Метохије”, Београд, 2010, *Међународни проблеми* број 3, стр. 531.
253. Маравчик Џошуа, *Имперетив америчког вођства изазов неоизполационизму*, Београд, 2004.
254. Марјановић Милан, “Наши иселјеници у Сјеверној Америци”, Београд, 1926, *Српски Књижевни Гласник* књига XVII, број 7, стр. 535.
255. Марковић Лука, *Борба у иселјеништву за нову Југославију*, Београд, 1975.
256. Марковић Лука, “Иселјеници и наши ослободилачки ратови”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 3-4, стр. 443.
257. Марковић Милан, “Knud Krakau: Missionsberwstsein und voelkerrechtsdoktrin in den vereinigten staaten von Amerika”, Frankfurt/a M. Berlin, Alfred Metzner Verlag, 1967, s. 567, Prikaz, Beograd, 1969, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1, стр. 135.
258. Марковић Г. Слободан, *Гроф Чедомил Мијатовић Викторијанац међу Србима*, Београд, 2006.
259. Марковић Г. Слободан, “Виђења Сарајевског атентата у англо-америчкој и српској јавности”, Београд, 2015, *Hereticus Часопис за преиспитивање прошлости*, Vol.

- XII (2015), No. 1-2, стр. 13.
260. Маравчик Џошуа, *Императив америчког вођства*, Београд, 2005.
261. Матес Лео, *Међународни односи социјалистичке Југославије*, Београд, 1976.
262. Мекензи Дејвид, *Илија Гарашанин*, државник и дипломата, Београд, 1987.
263. Мекензи Дејвид, *Драгутин Димитријевић Апис-биографија*, Горњи Милановац, 1989.
264. Мекензи Дејвид, *Јован Мариновић-европски господин и српски дипломата (1821-1893)*, Београд, 2006.
265. Мекензи Дејвид, *Јован Ристић-европски државник*, Београд, 2004.
266. Мекензи Дејвид, *Милован Миловановић-српски дипломата и државник*, Београд, 2007.
267. Мерон Теодор, *Међународно право човечности потиче из давнина: Есеји*, Београд, 2004.
268. Мицић Милан, “Историјско памћење потомака српских добровољаца из САД на догађаје Првог светског рата”, Београд, 2015, *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, стр. 485.
269. Мијатовић Чедомиљ, *Успомене балканског дипломате*, Превео и приредио Слободан Г. Марковић, Београд, 2008.
270. Микачић Весна, “Досељеници из Југославије према америчким статистичким изворима”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 3-4, стр. 391.
271. Милашиновић Радомир, *ЦИА-моћ и политика*, Београд, 1979.
272. Милашиновић М. Радомир, *Ренесанса империјализма, савремена стратегија*, Загреб, 1987.
273. Милашиновић М. Радомир, *Обавештајна служба у међународним односима*, Београд, 1981.
274. Милашиновић М. Радомир, *Терор слободе лице и начје дипломатије*, Друго издање, Загреб, 1985.
275. Милојевић Ђ. Милан, “Америка и ратни дугови”, Београд, 1932, *Живот и рад* књига XIII, стр. 1713
276. Милојевић Ђ. Милан, “Совјетска Русија и Северна Аме-

- рика”, Београд, 1933, *Живот и рад* књига XVII, свеска 103, стр. 1409.
277. Милошевић Немања, “Југословенски поглед н аполитику САД према Немачкој у периоду 1945-1952. године”, Београд, 2004, *Војно историјски гласник*, број 1-2, стр 151.
278. Мишић Милан, *Планета Америка: премоћ и немоћ САД после хладног рата*, Београд, 1999, стр. 228.
279. Митић Миодраг, *Дипломатија, делатност, организација, вештина, професија*, Београд, 1999.
280. Митић Миодраг, *Како нам се догодио Рамбује*, Београд, 2003.
281. Митровић Андреј, *Југославија на конференцији мира 1919-1920*, Београд, 1969.
282. Митровић Ђорђе, “Фрагменти из историје српско-америчких односа”, Београд, 1993, *Меридијани*, број 4-6, стр. 14.
283. Младињео Иван, “Срби, Хрвати и Словенци у Сједињеним Државама Америке”, Београд, 1929, *Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца 1918-1928*, II Део, стр. 777.
284. Монтгомери Вилијем, *Кад овације утихну: Борба с демократском транзицијом, Сећања последњег америчког амбасадора у Југославији*, Београд, 2010.
285. Мугоша Даница, “Сједињене Америчке Државе и Југословенска 1948”, Београд, 1983, *Историја 20. века*, број 2, стр. 59.
286. Нај Џосеф, *Како разумети међународне сукобе*, Београд, 2007.
287. Нај Џосеф, *Парадокс америчке моћи*, Београд, 2004.
288. Ненадовић Александар, *Америка на раскришћу*, Београд, 1984.
289. Ненадовић Александар, *Годину дана Цона Кенедија*, Београд, 1962.
290. Нешовић Слободан, *Дипломатска игра око Југославије 1944-1945*, Загреб, 1977.
291. Невис Ален; Команцер, Стил Хенри, *Историја Сједињених Америчких Држава*, Суботица, 1953.

292. Николиш Душан, “Америчка транзиција: ка новом међународном поретку”, Београд, 2008., *Национални интерес*, број 4, стр. 99.
293. Николиш Душан, “САД и југословенска криза”, Београд, 1992, *Међународни проблеми*, број 1-2, стр. 71.
294. Николиш Душан, “САД и НАТО: поглед из деведесетих на две хиљадите и из две хиљадитих на деведесете”, Београд, 2010, *Национални интерес*, број 1, стр. 253.
295. Николиш Душан, *САД - стратегија доминације, Глобална међународна стратегија и однос према несврстано-сти и свету у развоју, од Никсона до Регана*, Београд, 1985.
296. Николиш Душан, “Унутрашње биће демократског тоталитаризма САД”, Београд, 1997, *Геополитичка стварност Срба, Зборник радова са округлог стола Српски народ у новој геополитичкој стварности*, Петроварадинска тврђава, 29-31. јануар 1997, стр. 171.
297. Николова Вера, “Јапанско-амерички пакт безбедности и наоружавање Јапана, Београд”, 1960, *Наша стварност*, број 10, стр. 379.
298. Н. О., “Југословенска оптужба против англоамеричке политике нарушавања мировних уговора”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 32-33, стр. 75.
299. “Нота Владе ФНРЈ Америчкој Влади”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 32-33, стр. 16.
300. Новаковић Л. Богдан, “Американизација наших исељеника”, Нови Сад, 1928, *Летопис Матице Српске*, књига 318, свеска 1, стр. 52.
301. Новаковић Л. Богдан, “Емиграциона политика и наше демографско стање”, Нови Сад, 1929, *Летопис Матице Српске*, књига 319, свеска 3, стр. 386.
302. Обама Барак, *Снови мог оца, Прича о раси и наслеђу*, Београд, 2009, стр. 470.
303. Обрадовић Влада, “Методи силе и притиска у политици САД”, Београд, 1967, *Међународна политика*, број 419, стр. 15.
304. “Односи Југославије и Сједињених Америчких Држава” (I.), Београд, 1988, *Југословенски преглед* број 1, стр. 23.

305. “Односи Југославије и Сједињених Америчких Држава” (II.), Београд, 1988, *Југословенски преглед*, број 2, стр. 93.
306. *One hundred and twenty five 125. Years of Diplomatic Relations between USA and Serbia*, Edited by, Ljubinka Trgovčević, Belgrade, 2008.
307. Остојић Мирко, “САД у остваривању немачког сценарија”, Београд, 1992, *Међународна политика*, број 1009-1011, стр. 34.
308. Остојић-Фејић Убавка, “Англо-америчка хуманитарна помоћ Србији 1919. године”, Београд, 1990, Зборник: *Србија на крају Првог светског рата*, стр. 105.
309. Остојић-Фејић Убавка, “Британско и америчко јавно мњење према Србији у Првом светском рату: сличности и разлике”, Београд, 1996, Зборник: *Европа и Срби*, стр. 461.
310. Остојић-Фејић Убавка, “Михаило Пупин у огледалу јавности САД током Првог светског рата”, Београд, 1989, Зборник: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, стр. 163.
311. Остојић-Фејић Убавка, “Мисија Рокфелерове фондације у Србији 1915-1916. године”, Београд, 1987, Зборник: *Србија 1916. године*, стр. 237.
312. Остојић-Фејић Убавка, *Сједињене Америчке Државе и Србија 1914-1918*, Београд, 1994.
313. Падовер К. С., “Унсер Америка”, Борово, 1939, *Избор најбољих савремених чланака*, број 10, стр. 1029.
314. Пашић Најдан, “Савремена америчка дилема”, Београд, 1961, *Социјализам*, број 1, стр. 54.
315. Пауел Колин, *Једна америчка прича*, Београд, 2002.
316. Пауновић Јован, “Америчка доминација у ОУН”, Београд, 1995, *Међународна политика*, број 1034-1035, стр. 6.
317. Пауновић М. Ј., “Северно-атлански пакт и Европска унија”, Београд, 1952, *Међународни проблеми*, број 2, стр. 55.
318. Павловић Слободан, *Барак Обама: Црни Кенеди у Белој кући*, Београд, 2009.

319. Павловић Г. Војислав, *Од монархије до републике - САД и Југославија (1941-1945)*, Београд, 1998.
320. Павловић Војислав, “Штампа САД о Србији”, Београд, 1988, *Србија 1917*, стр. 249.
321. Павловић Војислав, “Штампа САД о Србији”, Београд, 1989, *Србија 1918. године*, стр. 171.
322. Пејин Јован, “Исељавање из Косовског вилајета и других крајева под Турцима у САД 1906-1907 године”, Београд, 1983, *Историјски гласник*, број 1-2, стр. 49.
323. Перазић Гавро, *Рамбује или рат*, Београд, 2001.
324. Петковић Ранко, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992.
325. Петковић Ранко, “Русија и САД у југословенској кризи”, Београд, 1994, *Међународна политика*, број 1024, стр. 16.
326. Петковић Ранко, “САД и Југославија - од “неусловљене” до “условљене” подршке”, Београд, 1990., *Међународна политика* број 960, стр. 7.
327. Петковић Ранко, *САД између Џонсона и Голдвортера*, Београд, 1964.
328. Петковић Ранко, “САД, Немачка и Европа”, Београд, 1991, *Међународна политика*, број 998-1000, стр. 11.
329. Петковић Ранко, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943-1991*, Београд, 1995.
330. Петрановић Бранко, “Југословенска влада у избеглиштву и исељеништво (Поводом једне политике)”, Нови Сад, 1986, *Зборник Матице Српске за историју*, број 33, стр. 87.
331. Петровић Драгош, Крејић Предраг, “Српски и југословенски дипломатски представници у Сједињеним Америчким Државама 1917-1945”, Београд, 2007, архив часопис *Архива Србије и Црне Горе*, број 1-2, стр. 189
332. Петровић М. Илија, “Први Југословени у Америци”, Београд, 1927, *Српски Књижевни Гласник* књига XXI, број 4, стр. 273.
333. Петровић М. Илија, “Први Југословени у Америци”, Београд, 1927, *Српски Књижевни Гласник* књига XXI, број 5, стр. 362.

334. Петровић М. И., “Они који не “осташе овде””, Нови Сад, 1927, *Летопис Матице Српске*, број 312, св. 1, стр. 25.
335. Petrović Michael Vogo, “Пупин у српско-америчком животу пре Првог светског рата”, Нови Сад, 1985, *Живот и дело Михајла Идворског Пупина*, Зборник радова, стр. 291.
336. Петровић Б. Михаило, “Колико има Срба у Америци? Неки статистички проблеми”, Београд, 1982, *Међународни проблеми*, број 3-4, стр. 371.
337. Петровић С. Мих., “Англоамерички маневри у Анкетној комисији Савета безбедности”, Београд, 1947, *Тридесет дана*, број 17, стр. 45.
338. Петровић С. Михаило, “Бидел Смитова изјава и став САД према Совјетском Савезу”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 29, стр. 1.
339. Платонов Олег, *Зашто ће пропасти Америка: Тајна светска влада*, превод с руског, Београд, 2001, стр. 342.
340. Пленча Душан, *Међународни односи Југославије у току Другог светског рата*, Београд, 1962.
341. *Политичка енциклопедија*, Београд, 1975.
342. Поповић Љ. Богдан, “Анекисја Босне и Херцеговине у америчким документима”, Београд, 1963, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1, стр. 47.
343. Поповић Љ. Богдан, *Дипломатска историја Србије*, Београд, 2010.
344. Поповић Љ. Богдан, “Дипломатски представници Сједињених Америчких Држава у Србији”, Београд, 2007, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига седамдесет друга, свеска 1-4, стр. 129.
345. Поповић Љ. Богдан, “Други Балкански рат и Сједињене Америчке Државе”, Београд, 1965, *Југословенска ревија за међународно право*, број 2-3, стр. 367.
346. Поповић Љ. Богдан, “Два српска претендента на српски престо у Америци”, Београд, 2006., *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига седамдесет прва, свеска 1-4, стр. 81.
347. Поповић Љ. Богдан, “Једна понуда краља Николе Американцима”, Београд, 1960, *Прилози за књижевност*,

- језик, историју и фолклор*, књига 26, свеска 1-2, стр. 110.
348. Поповић Љ. Богдан, “Мајски преврат и САД”, Београд, 1961, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1, стр. 80.
349. Поповић Љ. Богдан, “Национални архив у Вашингтону”, Београд, 1956, *Југословенска ревија за међународно право*, број 2, стр. 347.
350. Поповић Љ. Богдан, “Његошева посета америчком броду у Напуљу”, Београд, 1959, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* св. 1-2, стр. 96.
351. Поповић Љ. Богдан, “Покушај успостављања америчко-српских односа 1867”, Београд, 1962, *Прилози за књижевност, језик историју и фолклор*, књ. XXVIII, св. 1-2, стр. 49.
352. Поповић Љ. Богдан, “Прва посета једног америчког дипломате Црној Гори”, Београд, 1999, *Књижевност*, број 8-9, стр. 1472.
353. Поповић Љ. Богдан, “Први Балкански рат и Сједињене Америчке Државе”, Београд, 1964, *Југословенска ревија за међународно право*, број 3, стр. 361.
354. Поповић Ђура, “Thomas Woodrow Wilson”, Нови Сад, 1933., *Летопис Матице Српске књига*, број 335, свеска 3, стр. 230.
355. Поповић Љубодраг, “Герхард Јансен, први српски конзул у САД”, Београд, 1993, *Меридијани*, број 4-6, стр. 32.
356. Поповић Милоје, *Америка после 20. година*, Београд, 1994, стр. 215.
357. Поповић С., “Србљи у Америци”, Београд, 1848, *Подунавка*, бр. 10, стр. 37.
358. Поточњак Владимир, *Из емиграције III*, Загреб, 1926, стр. 19.
359. Премовић Светислав, “Зашто Сједињене Америчке Државе нису приступиле пакту Друштва народа”, Београд, 1925, *Нови живот*, број 23, стр. 296.
360. Прица Срђа, *Америка (1937-1945)*, Сарајево, 1988/1989, стр. 141.
361. *Промена у коју верујемо*, План Барака Обаме како да се обнови Амерички сан, Београд, 2010, стр. 290.

362. Протић Ст. Милан, *Изневерена револуција 5. октобар 2000*, Чигоја штампа, 2005.
363. Протић Ст. Милан, *Лица и наличја – изневерена револуција 2*, Чигоја штампа, Београд, 2006.
364. Пржић А. Илија, “Келогов пакт”, Београд, 1929, *Архив за правне и друштвене науке* број XXXV, str. 124.
365. П.С., “Маршалов план”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 25, стр. 12.
366. Пудар Момчило, *Америка против себе и света*, Београд, 2006.
367. Пурић Божидар, *Наши исељеници*, Београд, 1929.
368. Пупин И. Михајло, *Од паињака до научењака*, Београд, 1979.
369. Рачић Обрад, “Критика политике САД у односу на колонијалне проблеме Африке”, Београд, 1958, *Наша стварност*, број 9, стр. 319.
370. Раденковић Божидар, “Залагање англо-америчког блока за пријем Франкове Шпаније у ОУН”, Београд, 1948, *Тридесет дана*, број 34, стр. 73.
371. Рендулић Златко, *Нафта - разлог за напад САД на Ирак и Либију*, Београд, 2012.
372. Робертс Валтер, Тито, *Михаиловић и савезници 1941-1945*, Београд, 2013.
373. Рос Колин, *Западна хемисфера као програм и фантома Америчког империјализма*, Београд, 1943.
374. Rundt Arthur, “Америка је друкчија од Европе”, Борово, 1940, *Избор најбољих савремених чланака*, број 1, стр. 66.
375. Садакта Мамору, “Хуманитарна интервенција и америчка спољна политика према Балкану”, Београд, 2006, *Национални интерес*, број 2, стр. 145.
376. Савиншек Маријан, “Америчка помоћ иностранству и привреда САД”, Београд, 1959, *Наша стварност*, број 9, стр. 255.
377. *Сеобе Срба нека и сад*, Уредник Др Владимир Гречић, Београд, 1990.
378. Servan-Schreiber, Jean-Jacques, *Амерички изазов*, Београд, 1968.

379. Сервер Данијел, “Политика САД према Србији”, Београд, 2004., *Међународна политика*, број 1113, стр. 10.
380. Симић Андгеи, “Српска породица у САД”, Београд, 1990, *Сеобе Срба некад и сад*, стр. 139.
381. Симић Предраг, “Политика Бушове и Клинтонове администрације према Југославији”, Београд, 2000, *Зборник Постбиополарни свет*, стр. 11.
382. Симић Предраг, *Пут у Рамбује-косовска криза 1995-2000*, Београд, 2000.
383. Симић Предраг, “САД, Југославија и “Нови светски поредак”, Београд, 1992, *Међународна политика*, број 1007-1008, стр. 10.
384. Сироватка Хинко, *Како је у Америци и кому се исплати онамо путовати*, Загреб, 1907.
385. *Сједињене Америчке Државе*, Превела Бранка Тасић, Београд, 1977. Вук Караџић
386. Сквен Питер, *Црна књига о Америци*, Београд, 2003, стр. 281.
387. Смоле Јоже, “О неким тенденцијама развоја форми локалних власти у САД”, Београд, 1954, *Наша стварност*, број 1-2, стр. 8.
388. Сорос Џорџ, *Мехур америчке надмоћи - Поправљање последица злоупотребе америчке моћи*, Београд, 2004.
389. Станојевић С. Миливој, “Амерички Југословени у годинама депресије”, Београд, 1936, *Српски Књижевни Гласник*, број 7, стр. 561.
390. Stettinius R. Edward Jr., *Roosevelt i Rusi-Konferencija na Jalti*, Zagreb, 1952.
391. Стевовић В. Михаило, *Дипломатија и демократија, Искусство једног дипломате Рим-Вашиington-Триполи 1955-1985*, Београд, 2000.
392. Стојанчевић Видосава, “Повезивање америчких Срба и југословенских добровољаца у Америци са домовином 1917-1918”, Београд, 1988, *Србија 1917. године*, стр. 211.
393. Стојковић Сл., “Европска и американска доктрина мира”, Београд, 1932, *Српски Књижевни Гласник* књига XXXVII, број 8, стр. 32.
394. Стојковић Сл., “Европска и американска доктрина

- мира”, Београд, 1932, *Српски Књижевни Гласник* књига XXXVIII, број 2, стр. 125.
395. Сулзбергер Л. Ц., *Седан континента и четрдесет година*, Сажетак мемоара, Загреб, 1980.
396. Шоша Т., “Наши исељеници у Америци и њихов однос према здравственој служби”, Дубровник, 1961, *Наше море*, број 1, стр. 23.
397. Шотра Милена, “Наши исељеници у Америци и њихов однос према здравственој служби”, Дубровник, 1961., *Наше море*, број 1, стр. 23.
398. Шотра Гађиновић Милена, *Виђења из исељеничког живота у Америци*, Београд, 1990.
399. Шпадијер Балша, *Савремено председништво у политичком систему*, Београд. 1990.
400. Штрбац Чедомир, “Политика “keeping Tito afloat” - америчка помоћ Југославији 1950-1951”, Београд, 1989, *Међународни проблеми*, број 2-3, стр. 164.
401. Шварц Бернанд, *Америчко административно право - Општи појмови*, Београд, 1956.
402. Тајна преписка Roosevelt-Staljin, Zagreb, 1965.
403. Телишман Тихомир, “Друштвено окупљање наших исељеника у САД до Првог светског рата”, Нови Сад, 1985, *Живот и дело Михајла Идворског Пупина*, Зборник радова, стр. 265.
404. Тепавац Милан, “Амерички закон о имунитету страних држава (Foreign Sovereign Immunities Act of 1976.)”, Београд, 1978, *Правни живот*, број 10, стр. 55.
405. Теслић Владимир, “Борба страних утицаја у Кореји”, Београд, 1950, *Тридесет дана*, број 55-57, стр. 21.
406. Теслић В., “Миндесенти и средњеевропски планови америчких империјалиста и Ватикан”, Београд, 1949, *Тридесет дана*, број 42, стр. 64.
407. Тодорић Драгутин, *Абрахам Линколн*, Београд, 1991.
408. Трипковић Ђоко, “Југославија и Маршалов план”, Београд, 1990, *Историја XX века*, број 1-2, стр. 59.
409. Трипковић Ђоко, “Западне силе и конфликт Тито-Стаљин 1948. године”, Београд, 1996, *Југословенски историјски часописа*, број 1-2, стр. 137.

410. Тривунац Милош, “Америка”, Загреб, 1920, *Југословенска обнова-њива*, број 20, стр. 447.
411. “United States The Gaint Challenged”, *Horizons Journal of International Relations and Sustainable Development*, Begrade, 2015.
412. *Увод у право САД*, Приредио Др Јован Ћирић, Београд, 2008.
413. Вејиновић Славко, *Срби у дијаспори у прошлости и садашњости*, Нови Сад, 1999.
414. Векарић Ватрослав, “Односи Србије и Црне Горе са САД: почетак новог пријатељства”, Београд, 2003, *Међународна политика*, број 1111, стр. 14.
415. Велебит Владимир, *Сјећања*, Загреб, 1983.
416. Видаковић Александар, *Писма из Америке*, Београд, без године штампања
417. Видаковић-Петров Кринка, *Срби у Америци и њихова периодика, Књига прва*, Београд, 2007, стр. 454.
418. Видаковић-Петров Кринка, *Од Балкана до Тихог океана, Култура и књижевност српских исељеника у САД*, Књига друга, Београд, 2014, стр. 304.
419. Видаковић Слободан, “Рузвелтова Америка”, Борово, 1938, *Избор најбољих савремених чланака*, број 1, стр. 34.
420. Висковић Иво, *Југословенско-амерички односи-Савремено стање и перспективе*, Преглед Центра за стратегијске студије, Београд, 1988, No. II, стр. 775.
421. Висковић Иво, “Односи Југославије и САД”, Београд, 1988., *Југословенски преглед*, број 1, стр. 23.
422. Возлер Мајкл, *Преведни и неправедни ратови*, Београд, 2010.
423. Врхунец Марко, *Шест година са Титом (1967-1973)*, Београд, 2000.
424. Вучетић Биљана, “Америчко јавно мњење о Србији у Првом светском рату”, Београд, 2015, *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, стр. 387.
425. Вудро Вилсон, *Влада Сједињених Америчких Држава*, Београд, 1929.
426. Вудворд Сузан, *Балканска трагедија*, Београд, 1997.

427. Вујачић Иван, “Мене у односима”, Београд, 2010, *Србија и свет*, Зборник радова, стр. 17.
428. Вујновић Илија, *Кад навру сјећања. Казивања старог исељеника из Херцеговине*, Сарајево, 1970.
429. Вујновић М. Милош, “Југославени у Лоуисиани, Сједињене Америчке Државе”, Загреб, 1978, Зборник: *Исељеништво народа и народности Југославије и његове узајамне везе с домовином*, стр. 317.
430. Вукадиновић Радован, “Америчка вањска политика и Кариби”, Београд, 1980, *Међународни проблеми*, број 4, стр. 533.
431. Вукадиновић Радован, “Америка и Еуропа: разлике и подјеле”, Подгорица, 2003, *Зборник Правног факултета у Подгорици*, број 33, стр. 9.
432. Вукадиновић Радован, *Међународни политички односи*, Загреб, 1980.
433. Вукадиновић Радован, *Основне теорије вањске политике*, Загреб, 1981.
434. Вукадиновић Радован, “Почеци руско-америчких односа”, Београд, 1975, *Југословенска ревија за међународно право*, број 3, стр. 314.
435. Вукадиновић Радован, “САД и Атланска сарадња”, Београд, 1971., *Међународни проблеми*, број 3, стр. 103.
436. Вукадиновић Радован, *Сила и интереси. Вањска политика САД*, Загреб, 1972.
437. Вукадиновић Радован, “Совјетски и амерички погледи на несврставање”, Београд, 1974, *Политичка мисао*, број 4, стр. 53.
438. Вукадиновић Радован, “Труманова доктрина и почетак стварања америчких глобалних односа”, Београд, 1971, *Југословенска ревија за међународно право*, број 1, стр. 83.
439. Вукадиновић Радован, “Вањска политика САД и Источна Европа”, Београд, 1970, *Међународна политика*, број 474, стр. 3.
440. Вукасовић Предраг, “Америка и Рим - има ли основа за аналогiju?”, Београд, 2008, *Страни правни живот*, број 1, стр. 32.

441. Вуковић Сава, “Исељавање Срба у Америку”, Београд, 1990, Зборник: *Сеобе Срба некад и сад*.
442. Вуковић Жарко, *Савезничке медицинске мисије у Србији 1915*, Београд, 2004.
443. Вукушић Бранко, “Амерички председнички систем”, Београд, 1958, *Наша стварност*, број 1, стр. 104.
444. Вукушић Бранко, “Латинска Америка и САД”, Београд, 1958, *Наша стварност* број 1, стр. 108.
445. White G. Morton, *Друштвена мисао у Америци, Побуна против формализма*, Загреб, 1979.
446. Зачевић Слободан; Дрљача Душан, “Етничко проучавање исељеништва из Србије”, Београд, 1982, *Међународни проблеми* број 3-4, стр. 413.
447. Загајац Миливоје, “Велике силе и међународне организације”, Београд, 1984, *Међународна политика*, број 817, стр. 13.
448. Зарић Иван, “Моћ мора у геополитици и геостратегији САД: утицај идеја Алфреда Мехена”, Београд, 2009, *Национални интерес*, број 3, стр. 131.
449. Зачевић Милан, *Војна дипломатија*, Београд, 1990.
450. Зимерман Ворен, *Порекло једне катастрофе*, Београд, 2003.
451. Живојиновић Драган, “Југословенске земље у политици Сједињених Америчких Држава до 1918. године”, Нови Сад, 1984, *Зборник Матице Српске за историју*, број 29, стр. 49.
452. Живојиновић Драган, “Како одлучује Барак Обама”, Београд, 2011, *Политички живот*, број 2, стр. 43.
453. Живојиновић Драган, *Трансатлански односи у време Обамине администрације, у Интеграција Западног Балкана у мрежи глобалне безбедности*, Београд, 2011, стр. 87.
454. Живојиновић Драгољуб, “Александар Девин, бранилац независне Црне Горе у англо-саксонском свету 1916-1920. године”, Цетиње 1970, *Гласник цетињских музеја*, број III, стр. 113.
455. Живојиновић Драгољуб, *Америчка револуција и Дубровачка Република 1763-1790. године*, Београд, 1976, стр.

- 211.
456. Живојиновић Драгољуб, Америка, *Италија и постанак Југославије 1917-1919*, Београд, 1970, стр. 305.
457. Живојиновић Драгољуб, “Американци на Јадрану 1918-1919. године”, Београд, 1970, *Војноисторијски гласник*, број 3, стр. 105.
458. Живојиновић Драгољуб, “Бенцамин Дизраели и југословенски народи за време Велике источне кризе 1875-1878”, Нови Сад, 1976, *Зборник Матице Српске* за историју, стр. 94.
459. Живојиновић Драгољуб, “Црна Гора у борби за опстанак: отварање Црногорског посланства у Вашингтону 1917-1918. године”, Цетиње, 1972, *Гласник цетињских музеја*, број 5, стр. 83.
460. Живојиновић Драгољуб, “Црногорска мисија у Сједињеним Америчким Државама”, Цетиње, 1979, *Гласник цетињских музеја*, број 12, стр. 5.
461. Живојиновић Драгољуб, *Документи о америчкој историји 1607-1954. године*, Београд, 1971, стр. 300.
462. Живојиновић Драгољуб, “Мисија Салиса и Мајлса у Црној Гори 1919. године”, Титоград, 1969, *Историјски записи*, број 2-3, стр. 223.
463. Живојиновић Драгољуб, “Национално-политички рад Михајла Пупина у Сједињеним Америчким Државама 1914-1915”, Нови Сад, 1985, *Живот и дело Михајла Идворског Пупина*, Зборник радова, стр. 359.
464. Живојиновић Драгољуб, *Невољни савезници Русија, Француска, Велика Британија, САД 1914-1918*, Београд, 2000, стр. 319.
465. Живојиновић Драгољуб, “Теодор Рузвелт и политика Сједињених Америчких Држава према Југоисточној Европи 1917-1918. године”, Београд, 1973, *Војноисторијски гласник*, број 1, стр. 83.
466. Живојиновић Драгољуб, “Успостављање дипломатских и трговинских односа између САД и Србије (1878-1881)”, Нови Сад, 1982, *Зборник за историју Матице Српске*, број 25, стр. 31.
467. Живојиновић Драгољуб, “Велике силе и стварање Со-

- лунског фронта 1914-1915”, Београд, 2003, *Историја 20. века*, број 2, стр. 11.
468. Живојиновић Драгољуб, “Вилсон, Италија и Четрнаест тачака на Међусавезничкој конференцији у Паризу”, Београд, 1970, *Историјски часопис*, број 28-30, стр. 503.
469. Живојиновић Драгољуб, “Влада Сједињених Америчких Држава и југословенски скуп у Чикагу 1915”, Београд, 1983, *Историјски часопис XXIX-XXX*, стр. 503.
470. Живот једног краља, *Мемоари Петра II Карађорђевића*, Београд, 1990, стр. 352.
471. Животић Александар, *Вашигтонска конференција 1951. Југословенско приближавање САД*, Београд, 2015, стр. 420.
472. *Живот и дело Михаила Идворског Пупина*, Зборник радова научног скупа, Нови Сад-Идвор, 4-7. октобар 1979, Нови Сад, 1985.

* Овај рад је примљен 5. августа 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗ

Владан Станковић

УВОД У ЛОБИРАЊЕ- ПРОПЕДЕУТИКА
НАУКЕ О ЛОБИРАЊУ 189-192

УДК 32.019.51(049.3)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година XII, vol. 26

Број 2/2016

стр. 189-192

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

УВОД У ЛОБИРАЊЕ
Пропедеутика науке о лобирању

Nenad A. Vasić, *Uvod u lobiranje-Propedeutika nauke o lobiranju*, NeoPress Publishing, Beograd, 2015, 159 str.

Монографска студија уџбеничког карактера dr. sci Не-нада (Арсенија) Васића, научног сарадника са Института за међународну политику и привреду у Београду: *Увод у лобирање – Пропедеутика науке о лобирању*, представља први од три објављена тома књига о лобирању, истоименог аутора.

Сва три тома изашла су у целовитом издању, издавачке куће „NeoPress Publishing“, из Београда, на самом крају 2015. године. Предмет овог приказа је први том књиге који је насловљен са: *Увод у лобирање – Пропедеутика науке о лобирању*, тврдих корица бело-црвене боје, на 159 страница и текста латиничног писма.

У самом уводу своје књиге аутор Ненад Васић износи две занимљиве тезе, које ће касније током читавог текста понављати: успех се плаћа, и лобирање није подмићивање. Уз нагласак да се о лобирању, врло мало или готово ништа, до сада на нашем језику није написало, Васић први, теоријски део политичког, економског и правног, али и социолошког феномена лобирања разврстава у седам целина: I) Наука и вештина лобирања; II) Однос лобирања и осталих научних дисциплина; III) Лобирање и организације грађанског друштва; IV) Лобирање и економске организације и финансијске институције; V) Лобирање и политичке организације; VI) Лобирање у установама демократске државе; VII) Лобирање и међународни односи. Већ из самих поднаслова види се план аутора да феномен лобирања размотри из: феноменолошког, научног, институционалног, политичког, економског и међународног угла.

Чекање у предворју – ходнику; разговори кроз коридоре – колоарска политика или *lobby* указују на: „покушаје групе или појединца да утиче на одлуке владе“ (стр. 3). Из тог разлога Ненад Васић лобирање везује за: „утицај на званичнике власти“ (стр. 5). Аутор, сасвим оправдано, у процесу „досезања домаћег или међународног центра моћи који се бави легалним и легитимним послом одлучивања“ (стр. 7) препознаје три субјекта: 1) Клијента или наручиоца посла; 2) Лобисту или лице које лукративно, „у туђе име и за туђ рачун“ обавља посао лобирања; 3) Лобираниог носиоца политичке одлуке, предмет лобирања. Аутор јасно указује на заступничку везу у процесу лобирања, каква постоји у послу правног заступања, адвокатури, с том разликом што је предмет лобирања умешност политичког утицаја на доносиоце одлука, а не умешност правног утицаја кроз познавање права. Аутор лобирање класификује на: 1) Проактивно лобирање које има за циљ да изврши задатак; 2) Превен-

тивно лобирање које има за циљ да предупреди штету по клијента. У даљој класификацији аутор лобирање своди на: 1) Директно лобирање – директно остваривање контакта; 2) Индиректно лобирање – лобирање путем медија (облици придобијања јавности: интервјуи, изјаве, саопштења огласи, ауторски текстови и сл). Аутор лобирање још класификује и на: 1) Унутрашње или институционално; 2) Међународно или дипломатско. Ненад Васић у унутарполитичким односима улогу лобиста позитивно вреднује: они дају квалитетне аргументе и предлоге иако заступају само једну страну, свог клијента и његове интересе, и тиме „дају квалитетне доприносе материји о којој се одлучује“ (стр. 66). Ипак, не може се пренебрегнути чињеница да лобирање уводи приватни интерес у јавну политику која је по својој суштини, у свом бићу, *Општи интерес*. Значи ли то да лобирање квари општи интерес, а тиме и јавну политику? Огољује ли лобирање јавну политику на голи интерес (какав, неспорно, постоји у међународним односима)? Васић на то даје одговор: НЕ! И потом износи два снажна аргумента: 1) Тамо где се изврши подмићивање престаје лобирање (стр. 76), јер је мито биће кривичног дела; 2) Закони о лобирању уводе транспарентност и контролу државних представника, доносилаца одлука. Једном речју, за Васића, правна регулација лобирања сужава простор за подмићивање!

И док је лобирање неформалних центара моћи у једном друштву, код неких, упитно (нпр. лобирање банака за више есконтне стопе, или неограниченије услове пословања) у међународним односима, где је реч о неравноправним субјектима који сучељавају голе интересе државног разлога, међународна политика и дипломатска пракса, не могу се ни замислити без лобирања: директног (на носиоце формалне или неформалне моћи) или посредно (путем медија и оглашивача). Формална страна међународног лобирања је институционализована, и чак морално потпуно оправдана, па се не доводи у питање, и спроводи се најчешће преко дипломатских мисија и представништва. Тако лобирање представља снажан инструмент у дипломатским односима који мења и динамизира међународне односе, нашта Васић у својој књизи у више наврата указује.

Књига Ненада А. Васића „Увод у лобирање – пропедеутика науке о лобирању“ на језгровит начин, лаганим

стилом писања, даје основе феномену лобирања. Уз жељу да аутор, у неком новом издању књиге, још непосредније и продубљеније прожме везу лобирања са разним политичким институција које разматра, ми ово монографско штиво, као јединствену научну грађу из ове све значајније политичке области, топло препоручујемо за читање.

■
* Овај рад је примљен 27. јула 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

За писање рада користити **ћирилично писмо**.

Текст писати у фонту **Times New Roman**, величина фонта **12**, са увученим пасусима и проредом **1,5** и маргинама **Normal 2,5 cm**.

Обим рада не сме бити већи од 36.000 карактера са размаком (приликом провере броја карактера користити: Review/Word Count/Character (with spaces) - активирати опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*).

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – *Bold* и *Italic* (фонт 12).

Афилијација се пише испод имена аутора на средини, малим словима – *Italic* (фонт 12). Уколико је аутор запослен на факултету, након навођења факултета, наводи се и универзитет (нпр. *Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*). Уколико је аутор запослен на институту, наводи се и град у коме се институт налази (нпр. *Институт за политичке студије, Београд*).

Наслов се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 14). Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан.

Сажетак се пише испод наслова на средини малим словима величина фонта 12. Испод тога пише се текст сажетка у обиму од 100 до 250 речи - фонт 12, *Justify*. Сажетак садржи предмет анализе, циљ рада, коришћене теоријско-методолошке приступе, резултате и закључке рада.

Кључне речи се пишу испод текста сажетка малим словима (фонт 12), и одвајају зарезом. Наводи се од 5 до 10 кључних речи.

Поднаслови се пишу на средини, великим словима - *Bold* (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима *Bold* (фонт 12).

Начин цитирања:

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте уносите командом *Insert – Reference – Footnote*. Фусноте се пишу у фонту **Times New Roman**, величина слова **10**. Фусноте треба поравнати по левој и десној маргини, односно изабрати опцију *Justify*

Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- **приликом навођења монографије/књиге фуснота мора садржати:**
  - Име и презиме аутора, наслов рада курсивом (*Italic*), назив издавача, место, годину издања и број стране.
  - **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.
- **приликом навођења чланака из часописа:**
  - Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа курсивом (*Italic*), назив издавача, место издавања, број, година излажења и број стране.
  - **Пример:** Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67.
- **приликом навођења зборника радова/поглавља из књиге:**
  - Име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника/поглавља курсивом (*Italic*), имена и презимена приређивача зборника у загради, назив издавача, место издања, година издања, број стране.
  - **Пример:** Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239.
- **приликом навођења извора са Интернета (не смеју прећи више од 10% коришћене литературе):**
  - Име и презиме аутора, наслов чланка курсивом (*Italic*), пуну интернет адресу и датум приступа.
  - **Пример:** Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013
- **приликом навођења архивске грађе:**
  - мора да садржи назив институције у којој се грађа чува, фонд, фасциклу (уколико има), назив документа (ако нема назива документа одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?), место, датум.

- **Пример:** Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894, Извештај Министарства иностраних дела о постављењу конзула, Београд, 19. април 1888.
- **приликом навођења прописа/закона:**
  - Пуним називом прописа/закона, курзивом гласило у коме је пропис објављен, број и година објављивања.
  - **Пример:** Закон о извршном поступку – ЗИП, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.
- **приликом навођења публикација у новинама:**
  - Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив новине курзивом, датум објављивања
  - **Пример:** Слободан Кљакић, „Черчиллов рат звезда против Хитлера“, *Политика*, 21. 12. 2004.
- **Код поновљеног цитирања истог извора узастопно на истој страни користити:** Исто, број стране
  - **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.
  - **Исто, стр. 55**
- **Код поновљеног цитирања истог извора уколико није узастопно и на истој страни користити:** Име, презиме аутора, назив извора, нав.дело, број стране.
  - **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.
  - **Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, нав.дело, стр. 54.**

Код уноса табела и графикона користити:

Изнад табеле/графикона центрирано пише се Табела/Графикон, редни број, назив табеле, величина фонта 10.

Испод табеле/графикона пише се Извор: навести извор по правилима цитирања за фусноте, величина фонта 10.

Литература се наводи на исти начин као и у фуснотама, с тим што се прво наводи презиме, па име аутора. Литература је поређана по азбучном реду за изворе на ћириличном писму, који се први наводе, а затим по абecedном реду за изворе на латиници.

За чланке из часописа, зборника као и за поглавља у књигама потребно је навести од које до које стране је чланак или поглавље у зборнику/књизи.

Литература садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Након литературе, латиничним писмом навести **име и презиме** аутора на средини - *Bold* (фонт 12), испод тога **наслов рада** на енглеском великим словима - *Bold* (фонт 14).

Резиме (Resume) се пише на средини, малим словима – *Bold* (фонт 12). Испод тога пише се текст резимеа на енглеском језику у обиму до **1/10** дужине чланка. Резиме садржи резултате и закључке истраживања до којих је аутор дошао у свом раду и то знатно шире него у сажетку.

Кључне речи (Keywords) се пишу малим словима (фонт 12) и одвајају зарезом.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј да рад није аутоплагијат или плагијат. Изјава може да се преузме на интернет презентацији часописа, <http://www.politickarevija.rs>

Текстове слати у електронском облику на адресу redakcija@nacionalniinteres.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална и државна питања = National interest: Magazine for National and State Issues/ главни уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник Живојин Ђурић. год. 5, бр. 1 (2006) Београд (Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005 - (Београд: Планета принт). - 24 цм

Три пута годишње Другачије повезане серијске публикације: Национални интерес (CD ROM)=ISSN 1452 2152 ISSN 18204996=Национални интерес (Штампано изд.) COBISS.SR ID 125448460